

KA KVALITETNIJEM UPRAVLJANJU MULTIETNIČKIH LOKALNIH ZAJEDNICA¹

Projekat "Lokalne politike u multietničkim lokalnim zajednicama – stanje i perspektive upravljanja multietničkim zajednicama" svoju svrhu nalazi u potrebi razvijanja lokalnih politika u multietničkim lokalnim zajednicama u Srbiji. Polazeći od ideje da afirmiše postojeće pozitivne prakse i rešenja, kao i da stvara nove važne preduslove za dobro upravljanje multietničkim lokalnim zajednicama, Fond za otvoreno društvo zajedno sa svojim partnerima želi na ovaj način dati svoj doprinos unapređenju međuetničke tolerancije, harmonizaciji različitosti, doslednoj realizaciji zakonskih garancija i izgradnji sveobuhvatnih praksi ostvarivanja legitimnih interesa i potreba pripadnika manjinskih zajednica kroz demokratsko rešavanje svih problema razvoja lokalnih zajednica.

U tom smislu, kao glavne ciljeve projekte odredili smo: doprinos u razvoju sistemskog, održivog i etnokulturalno pravednog modela upravljanja multietničkim lokalnim zajednicama, zatim uspostavljanje i razvoj novih politika u lokalnim zajednicama kako bi se unapredilo upravljanje u multietničkim lokalnim zajednicama i tako doprinelo povećanju socijalne kohezije na lokalnom nivou, kao i povećanje interkulturalnih kapaciteta organa javne uprave i afirmacija principa multikulturalnosti u multietničkim lokalnim zajednicama. Celinom projekta rukovodi Savet, koji broji devet članova, a čine ga predstavnici Fonda za otvoreno društvo, zatim Centra za regionalizam, lokalnih uprava i pokrajinskog Izvršnog veća, predstavnici nacionalnih Saveta i stručnjaci za ovu oblast.

U promišljanju aktivnosti se pošlo od uverenja da se prvo treba da preduzmu aktivnosti na planu preciznog utvrđivanja stanja u oblasti upravljanja multietničkim lokalnim zajednicama, kao i uvida u karakter lokalnih manjinskih politika u tri vojvođanske opštine – Zrenjanin, Sombor i Senta, u kojima će projekat kasnije biti i realizovan. U tom smislu, Savet je angažovao renomirane istraživače iz zrenjaninskog Centra za razvoj civilnog društva na čelu sa prof. dr Vladimirom Ilićem. Rezultati ovoga istraživanja na ovaj se način javno objavljuju, kako bi bili dostupni svim zainteresovanim činiocima i bili predmetom javne rasprave u lokalnim zajednicama. Napominjemo da pojedini stavovi i mišljenja nekih od informanata ne predstavljaju ujedno i stavove institucija i organizacija koji su uključeni u ovaj projekat.

Tomislav Žigmanov,
Koordinator programa
Fond za otvoreno društvo

¹ Programska inicijativa Fonda za otvoreno društvo, koja se realizuje u saradnji sa Centrom za regionalizam iz Novog Sada.

LOKALNE POLITIKE U MULTIETNIČKIM LOKALNIM ZAJEDNICAMA NA PRIMERU OPŠTINE SENTA

Najsažetije predstavljeno, istraživački okvir ove studije, koju je sačinio Centar za razvoj civilnog društva, uključuje ispitivanje stanja i perspektiva upravljanja etničkim odnosima u opštinama Sombor, Senta i Zrenjanin. To podrazumeva ispitivanje prisustva manjinskog pitanja u javnosti, stvarnog i poželjnog položaja pripadnika nacionalnih zajednica i ostvarivanja njihovih individualnih i kolektivnih prava. S obzirom na cilj projekta, koji realizuje Fond za otvoreno društvo u saradnji sa Centrom za regionalizam, naglasak je stavljen na ispitivanje stvarnih i poželjnih politika u menadžmentu etničkih odnosa.²

U pogledu izvora i načina prikupljanja podataka, u istraživanje su bili uključeni razgovori s relevantnim ličnostima u organima uprave, samouprave, opštinskim preduzećima i različitim organizacijama u opštinama Zrenjanin, Senta i Sombor³, te konsultovanje zvaničnih podataka vezanih za temu projekta, kojima raspolažu organi uprave i samouprave, sistematsko praćenje sredstava komunikacije tokom maja i juna 2005, uz korišćenje arhiva vezanih za brojeve i snimke iz prethodnih meseci na lokalnim i manjinskim štampanim i elektronskim medijima, kao i na drugim medijima koji su od značaja za ostvarivanje projekata (poput programa TV Novi Sad na srpskom jeziku, B 92, lista "Dnevnik", itd), zatim obaveštenja dobijena od predstavnika nacionalnih saveta manjinskih zajednica, političkih partija (u Vojvodini i u lokalnu), lokalnih novinara, u organima uprave u Novom Sadu i Beogradu i od predstavnika nekih nevladinih organizacija i predstavnika ambasada matičnih zemalja nacionalnih manjina obuhvaćenih ovim istraživanjem.

U opštinama Senta i Sombor urađeno je ispitivanje pripadnika lokalnih etničkih elita i subelita i preko standardizovanog upitnika, imajući u vidu neophodnost uključivanja pripadnika relevantnih nacionalnih zajednica u broju dovoljnom za (kvazi)statističko posmatranje u paketu SPSS.⁴

Osnovni, vrlo aktivan izvor obaveštenja, predstavljali su nestrukturisasi razgovori sa informantima, odnosno sa ljudima iz lokalnih i etničkih elita za koje je osnovano pretpostaviti da poseduju najvažnija obaveštenja o temi. Ovi razgovori, a bilo ih je nešto preko 80, pogodni su pre svega zbog njihovog izrazito aktivnog karaktera,

² Da li takve politike postoje, na koje se institucionalne mehanizme oslanjaju, koje su realne alternative, koje se alternative predlažu od strane zainteresovanih aktera, koristi i štete koje bi nastale implementacijom svake od pojedinačnih promena i svake od celovitijih alternativa na planu politika u ovim multietničkim zajednicama, viđenje osnovnih prepreka za unošenje parcijalnih ili celovitijih promena politike upravljanja multietničkom zajednicom, prijemčivost pojedinih ciljnih grupa za različite edukacijske projekte, itd.

³ Izbor opština u kojima se projekat realizuje obrazložen je u temeljnom dokumentu Fonda za otvoreno društvo "Lokalne politike u multietničkim lokalnim zajednicama – stanje i perspektive upravljanja multietničkim zajednicama".

⁴ Nekih 200 ispitanika, biranih po načelu *step-by-step*; razumljivo je da ovakav uzorak ne omogućuje procenjivanje, ali može da služi kao snažan korektiv i nezanemarljiva dopuna obaveštenjima dobijenim od informanata. Inače se ne bi mogla dobiti predstava o shvatanjima korisnika u povodu efekata menadžmenta multietničkih lokalnih zajednica.

pošto su omogućavali stvaranje baš one građe koja je potrebna. Razgovori su ponekad vođeni višekratno, sa istim ispitanicima, a najčešće su bili viščasovni. Na kraju dnevnog terenskog rada transkripti su dostavljani rukovodiocu istraživanja, koji je uveče unosio izmene u spiskove pitanja namenjenih za razgovore koji će se sutradan obavljati. Na taj način je urađena stalna sekvencijalna analiza, koja otežava stvaranje formalno shvaćene uporedivosti podataka, ali omogućava sadržajnu evidenciju. Zbog tipa razgovora, s obzirom na kombinaciju konkretnih načina i izvora prikupljanja podataka, kao i zbog dugog boravka intervjuista, anketara i njihovih pomoćnika na terenu, istraživanje je u disciplinarnom pogledu pre nalikovalo etnografskom ili antropološkom nego sociološkom ili polit(ik)ološkom ispitivanju. To je bilo neminovno, budući da je osnovni istraživački cilj bilo iskustveno otkrivanje što većeg broja relevantnih aspekata menadžmenta multietničkih zajednica; u pitanju je pojava koja je u osnovnom programskom dokumentu projekta dobro definisana i tematizovana, ali za koju je trebalo pronaći prikladne empirijske indikatore, što je bio možda i najkreativniji deo posla. Prednost je uvek davana podacima u kvalitativnom obliku, onima koji su manje prikladni za testiranje unapred postavljenih, dobro razrađenih rivalskih hipoteza o predmetu istraživanja (jer takve ne postoje ni ovde ni drugde) a mnogo više za modifikovanje postojećih pretpostavki i generisanje novog znanja. U samoj stvari, krajnje sažeto formulirano, cilj istraživanja bilo je otkrivanje prethodno formulisanog problema u stvarnosti na području tri opštine i ceo metodski pristup bio je podređen tome.

Istraživanje je obavljeno tokom maja i juna 2005. godine, u povoljnim okolnostima. Finansije nisu predstavljale problem, što je retkost, a Centar za razvoj civilnog društva raspolagao je dovoljnim brojem kvalifikovanih kadrova za izvođenje krajnje složenog ispitivanja, što je više nego retkost u Srbiji. Jedan deo kadra mobilisan je u Beogradu, deo u Senti i Somboru, a njihov najveći broj predstavljali su saradnici CRCO iz Zrenjanina, koji su se pre ovog istraživanja dokazivali u više drugih u kojima je nestrukturisan razgovor predstavljao temeljni izvor obaveštenja.⁵ Deo razgovora obavljen je na mađarskom jeziku, pa su transkripti prevedeni na jezik na kojem se piše ovaj izveštaj.

Istraživanje je izvedeno bez teorijskih pretenzija, pri čemu se nije izbegavala upotreba teorijskog znanja, s ciljem i na način saobražen programskoj inicijativi Fonda za otvoreno društvo, koju ovaj realizuje u saradnji sa Centrom za regionalizam. Bilo je neophodno obuhvatiti i institucionalnu i realnu stranu osnovnog problema, što je podrazumevalo kombinovanje empirijskog opisa sa institucionalnom i funkcionalnom analizom. Zakonski okvir, koji definiše problematiku, predstavljen je u posebnom odeljku, koji sledi odmah posle ovog uvoda. Na njega se, budući da pravna norma delom služi i kao merni instrument u smislu preciziranja opisa

⁵ Da ne bismo išli u prošlost, samo ove godine su izvedena još dva metodski a donekle i tematski slična istraživanja, u vezi sa monitoringom etničkih odnosa i prevladavanjem etničkih tenzija na području Vojvodine ili njenih delova, kod kojih se kadar dokazao na najbolji način, istovremeno se stalno (samo)obučavajući.

(odnosno odstupanja stvarnosti od legalnih standarda za potrebe realizacije praktičnih ciljeva projekta), opširno poziva i u narednim delovima teksta. Prednost je često davana preciznosti i detaljnom opisu na račun sažetosti. Osnovni postupak argumentacije jeste potkrepljivanje tvrdnji preko zasićavanja (saturacije) empirijske evidencije. Mnoge tvrdnje koje se odnose na činjenice iznete su kroz iskaze sagovornika⁶; tamo gde su one bile u neskladu sa činjeničnim stanjem na to je posebno ukazivano. Struktura teksta određena je delom samim predmetom istraživanja, a delom planiranim budućim aktivnostima projekta koji podrazumeva održavanje posebnih rasprava u pomenute tri opštine. U samoj stvari, ovaj izveštaj služi kao predložak za tu raspravu.⁷

INSTITUCIONALNA NESREĐENOST I PROBLEMI TRANZICIJE

Predmet ove analize može se odrediti i kao ispitivanje ostvarivanja manjinskih prava u lokalnoj zajednici, konkretizovano kroz istraživanje postojanja ili manjka određenih institucionalnih rešenja i praksi. U pitanju je postojanje ili odsustvo konkretnih politika koje se planiraju ili sprovode na lokalnom nivou, a pre svega prisustvo, delovanje, planiranje ili odsustvo lokalnih manjinskih politika.⁸ Ovde se radi o celom nizu pitanja različitog karaktera i statusa, koji uključuje ali se ne svodi na normativno-pravni aspekt, institucionalne aranžmane, problem upravljanja na lokalnom nivou, ispitivanje podele nadležnosti i stvarnog stanja na planu rešavanja problema, itd. Izvesno je da ovde postoji legalni kaos, koji nije jedini aspekt problema u regulisanju zadovoljavanja potreba i primene prava u multietničkim zajednicama. Podela nadležnosti je po mnogo čemu nejasna i često se ne zna šta rešavaju, ili treba da rešavaju organi samouprave, okruga, instance uprave ili manjinskih samouprava. Važni i nipošto retki problemi, poput smanjivanja broja đaka koji uče na nekom jeziku u lokalnoj zajednici i optimalnog reagovanja na takve pojave, predstavljaju pitanja za koja, ne samo korisnici usluga, nego ni nadležni nisu sigurni ko treba da ih rešava. Legalni kaos praćen je institucionalnom nesređenošću i

⁵ Jezičke i druge greške nisu ispravljane pri direktnom navođenju iskaza ispitanika.

⁷ Izveštaj se podnosi u obliku četiri sveske, od kojih se prve tri odnose na svaku od ispitivanih sredina, dok četvrta sadrži generalne nalaze istraživanja, komparacije, uz nešto uopšteniji pristup i apstraktniji nivo analize. S druge strane, konkretne istraživačke nalaze vezane za pojedine opštine nemoguće je protumačiti van nedvosmislenog teorijskog, istraživačkog i institucionalnog konteksta. Stoga su ovo uvodno poglavlje, zatim naredno - "Institucionalna nesređenost i problemi tranzicije" - i ono posle njega - "Analiza formalno-pravnog okvira relevantnog za temu projekta - izvori prava" - istovetni u sve četiri sveske. Ostali delovi njihovog sadržaja međusobno se potpuno razlikuju s obzirom na prethodno rečeno.

⁸ U pomenutoj programskoj inicijativi Fonda za otvoreno društvo, koja se realizuje u saradnji sa Centrom za regionalizam, sintagmom "lokalna manjinska politika" se označava jedan raspoznatljiv korpus specifičnih programa, institucionalnih mehanizama i konkretnih aktivnosti javnih vlasti, političkih aktera i civilnih organizacija na uspostavljanju i razvoju sistemskih garancija i svih drugih društvenih (ekonomskih, informativnih, kulturnih, obrazovnih, običajnih, javnomnjenjskih) pretpostavki u zaštiti kulturnih identiteta pripadnika manjinskih zajednica i unapređenja delotvornog učešća manjina u donošenju odluka od javnog značaja.

nizom praktičnih problema. Na analitičkom planu, osnovni primenjivani postupak u ovom istraživanju jeste funkcionalna analiza uz analizu pravnih rešenja, odnosno institucionalna analiza te analiza prakse.

Različiti izvori podataka daju donekle različita i uzajamno komplementarna obaveštenja. Ovo ne važi samo za institucionalno nastale podatke ili sadržaje medija, već i za različite vrste evidencije stvorene na aktivan način. Razumljivo je da postoje razlike u razmišljanjima pripadnika lokalnih nacionalnih elita i “običnih pripadnika” nacionalnih zajednica. Pripadnici elita sa kojima su obavljani *in-depth* intervjui zauzimaju pozicije sa kojih se objektivno vidi dalje i celovitije.

Ne čudi da *opinion leaders* često imaju kritičniji stav prema načinu zadovoljavanja potreba pripadnika njihovih nacionalnih zajednica nego što je slučaj sa ljudima ispitanim na standardizovan način. To pokazuje viđenje pitanja informisanja na oba najviše korišćena jezika u Senti, gde je ovaj problem objektivno veoma značajan, a “obični” pripadnici zajednica ga opažaju manje nego pripadnici lokalnih elita. U Zrenjaninu, ukrštanje obaveštenja iz pojedinih intervjua sasvim jasno otkriva netransparentne načine raspolaganja resursima i različite vrste međugrupnih i unutargrupnih nadmetanja, što izmiče jednom više standardizovanom ispitivanju.

No, bilo bi pogrešno u jednom ispitivanju posvećenom problemima (multi)etničkih zajednica posmatrati etnički činilac kao posve autonoman, što naravno ne znači da mu se poriče svaka specifična kauzalna težina niti značajan uticaj na život ljudi u multietničkim sredinama. Ipak, etnički odnosi, zadovoljavanje potreba pripadnika nacionalnih zajednica i politike upravljanja multietničkim zajednicama odvijaju se u okruženju koje je obeleženo siromaštvom i demografskim opadanjem, takozvanom belom kugom, koja je prisutna u sve tri posmatrane opštine. U Somboru je broj đaka prvaka tokom deset godina opao za pet stotina godišnje. Senta demografski erodira od pripajanja Kraljevini SHS, a poslednjih decenija vrlo izrazito. U opštini Zrenjanin, iako se od pristiglih izbeglica njih pet hiljada zadržalo na njenom prostoru, broj stanovnika je, između dva poslednja popisa, opao za oko pet hiljada. Sve to utiče na međunacionalne odnose i na strategije upravljanja multietničkim zajednicama. To je njihov kontekst, i to važan kontekst, kojeg ne treba mešati sa uobičajenim konformističkim iskazima ispitanika, koji probleme na planu zadovoljavanja potreba pripadnika nacionalnih zajednica često objašnjavaju siromaštvom kao izgovorom. No, siromaštvo postoji, i ono vrši uticaj na različite načine.

Treba jasno razdvojiti prikaz stvarnog stanja zadovoljavanja kolektivnih prava od mišljenja sagovornika o ovom pitanju. Ali, to je potrebno uraditi na ravni prikupljanja podataka i njihove analize, dok se, kao što je već rečeno, u interpretaciji rezultata istraživanja objektivno stanje može prikazivati kroz iskaze sagovornika, pri čemu će se gde bude potrebno, nije suvišno ponoviti, obratiti pažnja na eventualne jednostranosti njihovog sadržaja ili iskrivljavanje perspektiva. Kad god se radi o interesima, posebno u situaciji kada su resursi skućeni, percepcija je donekle

iskrivljena. Dovoljno je u ovom smislu uporediti procene informanata i “tvrde” podatke o nezaposlenima ili o strukturi rukovodećeg kadra prema nacionalnosti. Nalazi u ovom smislu nisu jednoznačni. Ovo je vrlo uočljivo kada se pitanje veze između zapošljavanja i mogućnosti zauzimanja rukovodećih položaja, imajući u vidu nacionalnost aspiranata, detaljnije posmatra na primeru Sente.

Jedan od osnovnih nalaza istraživanja ukazuje na institucionalni haos, nasuprot sređenom pristupu problemu upravljanja multietničkim zajednicama, koji je prisutan u inicijalnom dokumentu ovog projekta. Haos postoji i u svesti ljudi, pa, kao što je već nagovešteno, informanti koji su neposredno uključeni u upravljanje multietničkim zajednicama mahom ne znaju šta je čija nadležnost (“niko ne zna ko šta treba da radi”, “finansiranje prebacuju jedni na druge”). Konfuziju u pogledu nadležnosti sagovornici jasno sagledavaju. Treba ponoviti da ova konfuzija postoji (ne samo) na ravni institucionalnih rešenja. Rečeno je da je stoga, u okviru istraživačkog projekta, morao da bude urađen poseban analitički deo, u kojem je razmotren zakonski okvir koji u manjoj ili većoj meri pravno reguliše neke aspekte osnovnog problema. Na taj način su, i ovo treba opet podvući, dobijeni i određeni kriterijumi koji omogućavaju merenje odstupanja stvarnosti od norme, čime je celo istraživanje u izvesnom smislu “objektivirano”.

Pravni haos praćen je onim na političkoj ravni: ispitivanje osnovne teme jasno otkriva probleme političkog sistema koji je u izgrađivanju, prepunog međusobno nereguliranih i nedovršenih pravila, različito tumačenih i korišćenih od strane etničkih, političkih ili nekih trećih tranzicijskih gubitnika i dobitnika. Partijske podele po opštinama često iskrivljavaju sliku o zadovoljavanju prava nacionalnih zajednica. Nesklad formalnog i neformalnog vrlo je veliki i izrazito neproduktivan. Sagovornici se često žale na stranke koje učestvuju u opštinskoj vlasti, a većina informanata od političkih stranaka ne očekuje ništa na planu koji je ovde zanimljiv. One su u percepciji informanata pre svega mašine za raspodelu lokalnih resursa. Ovo je posebno zanimljivo, jer se strankama pridaje veliki značaj u odlučivanju na svim nivoima, a nipodaštava se njihova mogućnost da nešto korisno urade na planu zadovoljavanja kolektivnih potreba pripadnika nacionalnih zajednica. Među sagovornicima postoji samo vrlo nepotpuna predstava o nevladinim organizacijama. O nacionalnim savetima manjinskih zajednica postoje različita mišljenja, u sredinama gde su Srbi u većini, često se čuje da su oni “produžena ruka nekih stranaka, skoro da i nisu potrebni”. U Senti sagovornici takođe traže da nacionalni savet Mađara “ne bude oruđe u rukama VMSZ-a”, ali se značaj nacionalnih saveta bolje shvata (“Oni su korisni i potrebni. Treba da iskoriste sve zakonske mogućnosti za poboljšanje i proširenje obrazovanja (do fakulteta) na jezicima nacionalnih manjina”).

Etnička i partijska perspektiva (a ova poslednja uključuje i različite neformalne grupe koje utiču na raspodelu opštinskih resursa) veoma su isprepletene na ravni posmatranih lokalnih zajednica. Problemi višepartizma, koji se nalazi u stanju zakasnelog formiranja (valja uvek imati u vidu deset godina u kojima je tranzicija bila blokirana) javljaju se na različite načine. Vidljiva je institucionalna ispražnjenost

uloge koju je ranije imala monopolska komunistička organizacija a koju nastajući politički sistem nije uspeo da do kraja popuni. Ono što su nekada jasno definisala uputstva nadređenih organa komunističke vlasti i politika nacionalnog ključa, danas je područje labavih, ne suviše obavezujućih dogovora i velikim delom neregulisane etničke i stranačke kompeticije. Za aktere političkog života na lokalnu mahom je karakteristično odsustvo verovanja u bilo koju ideju; bilo bi vrlo neobično da je drugačije, s obzirom na iskustva iz devedesetih godina kada su političke ideje bivale predstavljane u svojim opakim i naopakim karikaturama. Perspektiva sagovornika, a oni spadaju u elitu svojih nacionalnih zajednica, jeste bitno “opštinska”. Oni probleme uočavaju na ravni svojih nacionalnih zajednica, ali kada praktično razmišljaju, razmišljaju u kontekstu opštine, što je i razumljivo, budući da se raspodela resursa na koju oni mogu da utiču i čiji su i oni protagonisti upravo tu odvija. Po ko zna koji put istraživanje je pokazalo da nema nacionalne solidarnosti među pripadnicima nijedne od ispitivanih nacionalnih zajednica.

Kada se ukazuje na “opštinsku perspektivu”, prvo na šta se pomisli jeste da ona ograničava vidokrug u smislu traganja za parcijalnim rešenjima koja će biti na štetu nekog trećeg, na primer sunarodnika koji se nalaze u krajevima gde je njihova etnička grupa u manjini. Ovo nije bez osnova. No, “opštinska perspektiva” može da bude i produktivna, jer ukazuje na činilac u mehanizmu odlučivanja koji je blizu i na kojeg se načelno može uticati (kao, npr. konkretni predlozi da se u zgradi skupštine opštine “obaveštenja istaknu i na mađarskom jeziku”). Ovo je posebno važno u sredinama gde opština možda realno može da učini više nego u nekim drugim, s obzirom na strukturu i prirodu vitalnih problema, kao što je slučaj sa Sentom, gde je ključno pitanje problem jezika i njegove službene i uopšte javne upotrebe.

Na jedan paradoksalan način, “opštinski pristup” u svesti sagovornika proistekao je iz centralizacije Srbije, ali i iz višepartizma i verovatno usled delovanja neformalnih grupa koje funkcionišu na nivou opština. Ovih neformalnih grupa ima unutar lokalnih i unutar nacionalnih zajednica. U Zrenjaninu je posebno vidljivo kako se žale oni pripadnici nacionalnih zajednica koji su potpuno istisnuti iz obe lokalne “elite”, i nacionalne na lokalnu i one opštinske⁹; ovo u manjoj meri važi i za druge posmatrane opštine, nešto više za Sentu gde su centri nezadovoljstva lokalni ogranak DSS i Građanski pokret Mađara a manje za Sombor. U pitanju su generatori nezadovoljstva u sve tri opštine, i oni su u izvesnom smislu funkcionalni, jer kritikuju postojeće stanje oštrije nego drugi, a kritika je sistemu koji nastaje kroz konvulzije veoma potrebna. Naravno, ovo važi za kritiku stanja stvari ukoliko ona prećutno ne podrži razbijanje albanskih pekara,¹⁰ jer je onda više nego nefunkcionalna. No, uopšte uzev, istraživački su zanimljiviji oni rivali sadašnjim članovima lokalnih elita koji dolaze iz manjinskih zajednica, nego iz većinske.

⁹ Ne treba posebno podsećati da se ove elite delom preklapaju a da su delom autonomne.

¹⁰ Opaska se, jedva da treba reći, ne odnosi na upravo pomenute političke organizacije niti na njihove predstavnike.

Nacionalni odnosi u posmatranim opštinama su u celini loši i stabilni, mirni. U razgovorima je prisutna uobičajena mimikrija pri prvim odgovorima. Postoji opšta sklonost da se minimiziraju broj i težina incidenata u pravom smislu reči. Ovo je razumljivo, niko ne želi da potpali vatru. I to je dobro. No, pitanje međunacionalnih odnosa je uopšte uzev dosta delikatno i u jednom istraživačkom smislu. Većina građana Vojvodine relativno mirno živi svoje živote, opterećena mnogo više nesigurnošću da li će se i kako će se snaći u uslovima sve bržih društveno-ekonomskih promena, obuzeta, potom, pitanjima preživljavanja, a tek zatim stanjem međunacionalnih odnosa, odnosno ispunjavanjem određenih kolektivnih potreba i poštovanjem ljudskih i manjinskih prava. Odmereno ocrtana, slika Vojvodine uopšte i tri posmatrane lokalne zajednice posebno, ne može da bude jednodimenzionalna, pri čemu je možda ipak manje zamršena nego što izgleda na prvi pogled. Valja imati u vidu preklapanje društvenih problema, gde svaki od njih snaži uticaj ostalih i smanjuje mogućnost njihovog konstruktivnog rešavanja. Na primer, kada u višenacionalnim opštinama dođe do prodaje firme privatnom kupcu uz otpuštanje dela zaposlenih, neminovno se otvaraju pitanja etničkog porekla kapitala, nacionalne strukture otpuštenih, zadržanih na poslu, novozaposlenih. U situaciji kada su resursi smanjeni mora da se intenzivira etničko takmičenje. Ako je verovati onome šta o takvim situacijama kaže svetska nauka, etničko takmičenje ne mora da bude rizično ukoliko ga ne prati svest o neravnopravnosti aktera koji pripadaju različitim grupama.

U svakom slučaju, pri razgovoru o ovoj temi sagovornici, i oni među pripadnicima lokalnih elita i oni među “običnim” pripadnicima nacionalnih zajednica, velikom većinom, posebno u Somboru i u Zrenjaninu,¹¹ određuju međunacionalne odnose kao dobre. Nešto lošija ocena je u Senti, pri čemu ovde treba imati u vidu sastav učesnika ispitivanja. Ne treba zaboraviti da je Sombor prednjačio u broju etničkih incidenata u vreme njihovog paroksizmalnog izbijanja marta 2004. godine.¹² U kasnijem toku razgovora se kroz sukcesivno postavljanje pitanja vidi kakvi su stvarno međunacionalni odnosi u posmatranim sredinama; osećaj zakirutosti prisutan je skoro kod svih sagovornika nezavisno od njihove etničke pripadnosti, kao i želja ogromne većine njih da “oni drugi” promene ovo ili

¹¹ U Zrenjaninu nije vršeno posebno ispitivanje “običnih građana” standardizovanim upitnikom. To je odlučeno namerno i bez trunke kolebanja. Centar za razvoj civilnog društva neprestano obavlja (delom za potrebe lokalne samouprave, delom finansijski podržan od nje, delom iz sopstvenih izvora) ispitivanja vezana za probleme lokalne zajednice i etničkih odnosa u opštini u kojoj mu je sedište i raspolaže obiljem i starijem i sasvim “svežeg” materijala u okviru evidencije ovog tipa. S druge strane, građa dobijena iz institucionalnih izvora, štampe i razgovora sa informantima posve je osvetlila problem; izvođenje još jednog anketnog istraživanja “reda radi” u Zrenjaninu nije moglo da izdrži susret sa procenom stvarnih metodskih problema i istraživačkih zahteva. Bolje je bilo usredsrediti resurse na povećanje broja nestrukturisanih intervjua u sve tri opštine. Tema je podrobno i u celini ispitana preko korišćenih izvora obaveštenja. Podaci dobijeni anketnim putem, iz istraživanja obavljenog na većem uzorku od onoga koji su omogućavali resursi korišćeni u ovom istraživanju, biće predstavljeni na odgovarajućem mestu.

¹² Pokrajinski sekretar za propise, upravu i manjine Tamaš Korhec (Korhecz Tamás) nedavno je, juna 2005, govoreći da je intenzitet šovinističkih napada na pripadnike mađarske populacije trenutno nešto slabiji u odnosu na prethodnu godinu, podvukao da je došlo do pozitivnih promena u odnosu organa gonjenja prema zaštiti sigurnosti manjinskih zajednica, te da su u nekim sredinama vidno smanjene međuetničke tenzije. Korhec je, u ovom kontekstu, apostrofirao Sombor. Pokrajinski sekretar je, takođe, u ovom kontekstu protivstavio Sombor Temerinu gde se, po njegovim rečima, “još uvek dešavaju etnički motivisani incidenti.”

ono u svom ponašanju. Pri tom opet treba imati na umu da osećaj zakinitosti na etničkom osnovu ne mora uistinu biti motivisan etničkom diskriminacijom – u tranzicijskoj Srbiji malo je zadovoljnih i nefrustriranih ljudi, a niz ispitivanja pokazuje da se pretpostavljeni i u razgovorima navođeni izvori frustracija često ne poklapaju sa onim stvarnim. U tom smislu se i pripadnici etničke većine i manjinskih zajednica bar ponekad žale na “one druge” zbog problema koje izaziva preobražaj samog društveno-ekonomskog sistema. Ovi problemi pogađaju realne i svakodnevne interese pa delom i stoga tranzicijske muke predstavljaju dobar osnov za razvoj nipošto uvek osnovane predstave o ugroženosti upravo vlastite etničke grupe.

ANALIZA FORMALNO-PRAVNOG OKVIRA RELEVANTNOG ZA TEMU PROJEKTA - IZVORI PRAVA -

Osnovni akti kojima je uređen položaj nacionalnih manjina u Državnoj zajednici Srbija i Crna Gora su Ustavna povelja državne zajednice Srbija i Crna Gora (Sl. list SCG br. 1/2003, u daljem tekstu: Ustavna povelja), Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama (Sl. list SCG br. 6/2003, u daljem tekstu: Povelja), ustavi država članica, Statut Autonomne Pokrajine Vojvodina (Sl. list AP Vojvodine broj 17/91, u daljem tekstu: Statut APV), Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (Sl. list SRJ br. 11/2002, u daljem tekstu: Zakon o manjinama), zakoni država članica, odluke pokrajinskih organa i statuti i odluke organa lokalnih samouprava.

Državnu zajednicu Srbija i Crna Gora obavezuju i svi međunarodni ugovori koji su obavezivali SRJ i SFRJ. To rešenje sadrži Ustavna povelja u odredbi iz člana 16, po kojoj ratifikovani međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava imaju primat nad pravom Srbije i Crne Gore i pravom država članica. Odredba iz člana 10 Ustavne povelje kaže da se odredbe međunarodnih ugovora o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, koji važe na teritoriji Srbije i Crne Gore, neposredno primenjuju, a odredba iz člana 7 Povelje propisuje da su ljudska i manjinska prava zajemčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, kao i međunarodnim ugovorima koji važe u državnoj zajednici zajemčena ovom poveljom i neposredno se primenjuju. Odredba iz člana 10 Povelje upućuje da se ljudska i manjinska prava zajemčena ovom poveljom tumače na način kojim se unapređuju vrednosti otvorenog i slobodnog demokratskog društva, u skladu sa važećim međunarodnim jemstvima ljudskih i manjinskih prava i praksom međunarodnih tela koja nadziru njihovo sprovođenje.

Države članice štite i uređuju ljudska prava na svojoj teritoriji, tako kaže Ustavna povelja u odredbi iz člana 9: Države članice uređuju, obezbeđuju i štite ljudska i manjinska prava i građanske slobode na svojoj teritoriji. Slično kaže i Povelja u odredbi iz člana 2: Ljudska i manjinska prava zajemčena ovom poveljom

neposredno se uređuju, obezbeđuju i štite ustavima, zakonima i politikom država članica. Prema odredbi iz člana 9 Ustavne povelje Srbija i Crna Gora prati ostvarivanje ljudskih i manjinskih prava i građanskih sloboda i obezbeđuje njihovu zaštitu, u slučaju kada ta zaštita nije obezbeđena u državama članicama.

PRAVA PRIPADNIKA NACIONALNIH MANJINA

Osnov i okvir prava pripadnika nacionalnih manjina određen je odredbom iz člana 47 Povelje: Zaštita prava pripadnika nacionalnih manjina ostvaruje se u skladu sa međunarodno-pravnom zaštitom ljudskih i manjinskih prava.

Pripadnici nacionalnih manjina imaju individualna i kolektivna prava, prava koja ostvaruju pojedinačno ili u zajednici s drugima, u skladu sa zakonom i međunarodnim standardima.

Kolektivna prava podrazumevaju da pripadnici nacionalnih manjina, neposredno ili preko svojih izabranih predstavnika, učestvuju u procesu odlučivanja ili odlučuju o pojedinim pitanjima koja su vezana za njihovu kulturu, obrazovanje, informisanje i upotrebu jezika i pisma, u skladu sa zakonom. Radi ostvarivanja prava na samoupravu u oblasti kulture, obrazovanja, informisanja i službene upotrebe jezika i pisma, pripadnici nacionalne manjine mogu izabrati svoje nacionalne savete, u skladu sa zakonom.

Definicija

Odredbom iz člana 2 Zakona o manjinama propisano je da je u smislu ovog zakona nacionalna manjina svaka grupa državljana Savezne Republike Jugoslavije koja je po brojnosti dovoljno reprezentativna, iako predstavlja manjinu na teritoriji Savezne Republike Jugoslavije, pripada nekoj od grupa stanovništva koje su u dugotrajnoj i čvrstoj vezi sa teritorijom Savezne Republike Jugoslavije i poseduje obeležja kao što su jezik, kultura, nacionalna ili etnička pripadnost, poreklo ili veroispovest, po kojima se razlikuje od većine stanovništva, i čiji se pripadnici odlikuju brigom da zajedno održavaju svoj zajednički identitet, uključujući kulturu, tradiciju, jezik ili religiju.

Prema odredbi iz člana 47 Povelje pored termina “nacionalne manjine” mogu se ravnopravno koristiti drugi termini koje ustavima i zakonima utvrđuju države članice (neujednačena terminologija se može lako uočiti: Ustav Srbije, kao i propisi doneti u SFRJ, govori o narodnostima). Zato i odredba iz stava 2 član 2 Zakona o manjinama propisuje da će se nacionalnim manjinama, u smislu ovog zakona, smatrati sve grupe državljana koji se nazivaju ili određuju kao narodi, nacionalne i etničke zajednice, nacionalne i etničke grupe, nacionalnosti i narodnosti, a ispunjavaju navedene uslove. Svakako da ovako široko data definicija pruža

mogućnost da zainteresovane zajednice, bez obzira na broj pripadnika, mogu obezbediti status nacionalne manjine.

Sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti

Prema odredbi iz člana 3 Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina (Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori, br. 6/98, u daljem tekstu: Okvirna konvencija) svaki pripadnik nacionalne manjine ima pravo da slobodno bira da bude tretiran kao takav ili ne i neće doći u nepovoljan položaj zbog takvog opredeljenja ili vršenja prava vezanih za to opredeljenje.

Prema odredbi iz člana 48 Povelje jemči se sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti i niko nije dužan da se izjašnjava o svojoj nacionalnoj pripadnosti.

Odredba iz člana 5 Zakona o manjinama propisuje da, u skladu sa Ustavom SRJ proklamovanom slobodom nacionalnog opredeljivanja i izražavanja nacionalne pripadnosti, niko ne sme pretrpeti štetu zbog svog opredeljenja ili izražavanja svoje nacionalne pripadnosti ili zbog uzdržavanja od takvog činjenja. Zabranjena je svaka registracija pripadnika nacionalnih manjina koja ih protivno njihovoj volji obavezuje da se izjasne o svojoj nacionalnoj pripadnosti.

U istom pravcu i Zakon o zaštiti podataka o ličnosti (Sl. list SRJ broj 24/98 i 26/98) u odredbi iz člana 18 propisuje da se, između ostalih, lični podaci o nacionalnoj pripadnosti mogu prikupljati, obrađivati i davati na korišćenje samo uz pismenu saglasnost građanina.

Krivično pravna zaštita ovog prava pružena je u Krivičnom zakonu Republike Srbije.

Zabrana diskriminacije

Odredbom iz člana 4 Okvirne konvencije obavezuju se strane ugovornice da će pripadnicima nacionalnih manjina garantovati ravnopravnost pred zakonom i jednaku zakonsku zaštitu. U tom smislu, zabranjena je bilo kakva diskriminacija na osnovu pripadnosti nacionalnoj manjini. Strane ugovornice se obavezuju da usvoje, gde je potrebno, odgovarajuće mere kako bi u svim oblastima ekonomskog, društvenog, političkog i kulturnog života obezbedile punu i stvarnu jednakost pripadnika nacionalne manjine i pripadnika većine. U tom pogledu će voditi računa o specifičnim uslovima pripadnika nacionalnih manjina, a ove mere se neće smatrati aktom diskriminacije.

U odeljku III Povelje, kojim se utvrđuju prava pripadnika nacionalnih manjina, u odredbi iz člana 49 propisano je da se pripadnicima nacionalnih manjina jemči ravnopravnost pred zakonom i jednaka zakonska zaštita. Zabranjena je bilo kakva diskriminacija po osnovu pripadnosti nacionalnoj manjini.

Neće se međutim smatrati diskriminacijom oni propisi, mere i akcije, koji su usmereni na obezbeđivanje prava pripadnika nacionalnih manjina kada se nalaze u nejednakom položaju, da bi im se omogućilo puno uživanje prava pod jednakim uslovima (pozitivna diskriminacija).

Zakon o manjinama u članu 3 takođe sadrži odredbu kojom se zabranjuje svaki oblik diskriminacije, na nacionalnoj, etničkoj, rasnoj i jezičkoj osnovi, prema licima koja pripadaju nacionalnim manjinama. Organi federacije, republike, autonomne pokrajine, grada i opštine ne mogu da donose pravne akte, niti da preduzimaju mere koje su suprotne ovoj zabrani.

Ustav Republike Srbije (Sl. glasnik RS broj 1/90, u daljem tekstu: Ustav RS) u odredbi iz člana 13 propisuje da su građani jednaki u pravima i dužnostima i imaju jednaku zaštitu pred državnim i drugim organima bez obzira na rasu, pol, rođenje, jezik, nacionalnu pripadnost, veroispovest, političko ili drugo uverenje, obrazovanje, socijalno poreklo, imovno stanje ili koje lično svojstvo.

Slično propisuje i Statut APV u odredbi iz člana 4: u vršenju poslova u nadležnosti Autonomne Pokrajine Vojvodine svi građani u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini jednaki su u pravima i dužnostima, bez obzira na rasu, pol, rođenje, jezik, nacionalnu pripadnost, veroispovest, političko ili drugo uverenje, obrazovanje, socijalno poreklo, imovno stanje ili koje lično svojstvo

I posebnim zakonima propisana je zabrana diskriminacije. Tako Zakon o radu (Sl. glasnik RS broj 24/2005) u odredbi iz člana 18 zabranjuje neposrednu i posrednu diskriminacija lica koja traže zaposlenje, kao i zaposlenih, s obzirom i na nacionalnu pripadnost.

Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti (Sl. glasnik RS broj 71/2003 i 84/2004) sadrži sličnu zabranu u članu 8 propisujući da se u primeni ovog zakona, drugih propisa i akata Nacionalne službe i agencije, obezbeđuje licu koje traži zaposlenje jednaka dostupnost poslovima zapošljavanja i jednakost u postupku zapošljavanja, nezavisno od, između ostalog, nacionalne pripadnosti, etničkog porekla, jezika, vere i porekla, ili od bilo koje druge okolnosti koja može biti osnov diskriminacije, odnosno nejednakog postupanja prema pojedincima među kojima postoje razlike koje nisu u funkciji izvršavanja poslova radnog mesta.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (Sl. glasnik RS broj 62/2003 i 58/2004) u odredbi iz člana 4 takođe propisuje da svako ima pravo na obrazovanje i vaspitanje i da su građani Republike Srbije jednaki u ostvarivanju prava na obrazovanje i vaspitanje, bez obzira na nacionalnu, versku i jezičku pripadnost.

Krivičnopravna zaštita od diskriminacije obezbeđena je odgovarajućim odredbama Osnovnog krivičnog zakona (Sl. Glasnik RS broj 39/03) i Krivičnog zakona RS (Sl. Glasnik RS broj 26/77). Tako je, primera radi, odredbom iz člana 154 Osnovnog krivičnog zakona propisano da će se lice koje, na osnovu razlike u rasi, boji kože, nacionalnosti ili etničkom poreklu, krši osnovna ljudska prava i slobode priznate od strane međunarodne zajednice, kazniti zatvorom od šest meseci do pet

godina, a istom kaznom kazniće se onaj ko vrši proganjanje organizacije ili pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi. Ko širi ideje o superiornosti jedne rase nad drugom, ili propagira rasnu mržnju, ili podstiče na rasnu diskriminaciju, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine. Krivični zakon RS u odredbi iz člana 60 propisuje kaznu zatvora od tri meseca do pet godina za lice koje, na osnovu razlike u nacionalnosti, rasi, veroispovesti, političkom ili drugom ubeđenju, etničkoj pripadnosti, polu, jeziku, obrazovanju ili društvenom položaju uskrati ili ograniči prava građana utvrđena ustavom, zakonom ili drugim propisom, ili opštim aktom ili ratifikovanim međunarodnim ugovorom, ili na osnovu ove razlike daje građanima povlastice ili pogodnosti.

Zaštita nacionalnog, etničkog i kulturnog identiteta

Odredbom iz člana 5 Okvirne konvencije, obavezuju se strane ugovornice da stvaraju potrebne uslove, kako bi pripadnici nacionalnih manjina očuvali i razvijali svoju kulturu i sačuvali neophodne elemente svog identiteta, naime: religiju, jezik, tradicije i kulturno nasleđe.

Ova zaštita je predviđena u odredbi iz člana 52 Povelje. Tako, pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na izražavanje, čuvanje, negovanje, razvijanje i javno ispoljavanje nacionalne i etničke, kulturne i verske posebnosti. U tom smislu, prema odredbi iz člana 53 Zakona o manjinama, pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na osnivanje prosvetnih i kulturnih organizacija i udruženja, čije je finansiranje dobrovoljno, a ovim organizacijama i udruženjima pripadnika nacionalnih manjina se priznaje posebna uloga u ostvarenju prava pripadnika nacionalnih manjina.

Ustav RS u odredbi iz člana 49 predviđa da se građaninu jamči sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti i kulture i sloboda upotrebe svog jezika i pisma.

Zakon o manjinama je mnogo konkretniji te u odredbi iz člana 12 propisuje da je izražavanje, čuvanje, negovanje, razvijanje, prenošenje i javno ispoljavanje nacionalne i etničke, kulturne, verske i jezičke posebnosti kao dela tradicije građana, nacionalnih manjina i njihovih pripadnika, njihovo neotuđivo individualno i kolektivno pravo. I ovaj zakon propisuje da, u cilju očuvanja i razvoja nacionalne i etničke posebnosti, pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da osnivaju posebne kulturne, umetničke i naučne ustanove, društva i udruženja u svim oblastima kulturnog i umetničkog života. Ove ustanove, društva i udruženja samostalni su u radu, a država će učestvovati u finansiranju tih društava i udruženja u skladu sa svojim mogućnostima. Predviđena je mogućnost osnivanja posebnih fondacija za podsticanje i podršku ovih ustanova, društava i udruženja. Muzeji, arhivi i institucije za zaštitu spomenika kulture čiji je osnivač država, obezbediće predstavljanje i zaštitu kulturno-istorijskog nasleđa nacionalnih manjina sa svoje teritorije. Predstavnici

nacionalnih saveta učestvovala u odlučivanju o načinu predstavljanja kulturno-istorijskog nasleđa svoje zajednice.

Prema odredbi iz člana 20 istog zakona osniva se Savezni fond za podsticanje društvenog, ekonomskog, kulturnog i opšteg razvoja nacionalnih manjina. Fond će učestvovati u finansiranju aktivnosti i projekata iz budžetskih sredstava vezanih za poboljšanje položaja i razvijanje kulturnog stvaralaštva nacionalnih manjina. Savezna vlada se obavezuje da donese bliže propise kojima će utvrditi sastav i delatnost ovog Fonda.

Zabrana nasilne asimilacije

U skladu sa odredbom iz stava 2 član 5 Okvirne konvencije, bez štete po mere preduzete u skladu sa njihovom opštom politikom integracije, strane ugovornice će se uzdržati od politike ili prakse koje imaju za cilj asimilaciju pripadnika nacionalnih manjina protiv njihove volje i štitiće ta lica od svake akcije usmerene ka takvoj asimilaciji.

Odredbom iz člana 50 Povelje zabranjena je nasilna asimilacija pripadnika nacionalnih manjina i države članice i državna zajednica Srbija i Crna Gora dužne su da zaštite pripadnike nacionalnih manjina od svake akcije usmerene ka takvoj asimilaciji.

Zakon o manjinama u odredbi iz člana 5 propisuje da je zabranjena svaka radnja i mera nasilne asimilacije pripadnika nacionalnih manjina, a u odredbi iz člana 22 propisuje zabranu mera koje menjaju odnos stanovništva u oblastima naseljenim nacionalnim manjinama i koje otežavaju uživanje i ostvarivanje prava pripadnika nacionalnih manjina.

Zabrana izazivanja rasne, nacionalne i verske mržnje

Odredba iz stava 2 član 6 Okvirne konvencije obavezuje strane ugovornice da preduzmu odgovarajuće mere kako bi zaštitile lica koja mogu biti izložena pretnjama ili diskriminaciji, neprijateljstvima ili nasilju zbog svog etničkog, kulturnog, jezičkog ili verskog identiteta.

Povelja u odredbi iz člana 51 propisuje da je zabranjeno i kažnjivo izazivanje i podsticanje nacionalne, rasne, verske ili druge neravnopravnosti, kao i izazivanje i raspirivanje nacionalne, rasne, verske i druge mržnje i netrpeljivosti.

Ustav RS nema opštu odredbu o protivustavnosti i kažnjivosti svih oblika izazivanja rasne, nacionalne i verske mržnje.

Osnovni krivični zakon u odredbi iz člana 134 propisuje da će se lice koje izaziva ili raspaljuje nacionalnu, rasnu ili versku mržnju, razdor ili netrpeljivost među narodima i nacionalnim manjinama koje žive u SRJ, kazniti zatvorom od jedne do pet godina. Ako je ovo delo učinjeno prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili verskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, skrnavljenjem spomenika, spomen-obeležja ili grobova, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina. Ko ovo delo vrši zloupotrebom položaja ili ovlašćenja, ili ako je usled tih dela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posledica za zajednički život naroda i nacionalnih manjina koji žive u SRJ, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina, odnosno zatvorom od jedne do deset godina. Prema odredbi iz člana 154 istog zakona ko na osnovu razlike u rasi, boji kože, nacionalnosti ili etničkom poreklu krši osnovna ljudska prava i slobode priznate od strane međunarodne zajednice, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina. Istom kaznom kazniće se ko vrši proganjanje organizacije ili pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi, a ko širi ideje o superiornosti jedne rase nad drugom, ili propagira rasnu mržnju, ili postiže na rasnu diskriminaciju kazniće se zatvorom.

Pravo na upotrebu svojih simbola na javnim mestima

Povelja u odredbi iz člana 52 propisuje da pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na upotrebu svojih simbola na javnim mestima.

Zakon o zaštiti manjina u odredbi iz člana 16 ovo pravo uređuje detaljnije. Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo izbora i upotrebe nacionalnih simbola i znamenja, s tim da ovi nacionalni simboli i znamenja ne mogu biti identični sa simbolima i znamenjem druge države. Simboli i znamenja nacionalnih manjina mogu se službeno isticati tokom državnih praznika i praznika nacionalne manjine na zgradama i u prostorijama lokalnih organa i organizacija sa javnim ovlašćenjima na područjima na kojima je jezik nacionalne manjine u službenoj upotrebi. Uz znamenja i simbole nacionalne manjine, pri službenoj upotrebi, obavezno se ističu znamenja i simboli SRJ, odnosno republike članice.

Nacionalne simbole, znamenja i praznike nacionalnih manjina predlažu nacionalni saveti. Simbole, znamenja i praznike nacionalnih manjina potvrđuje Savet Srbije za nacionalne manjine.

Pravo na slobodnu upotrebu svog jezika i pisma

Okvirna konvencija u odredbi iz člana 10 propisuje obavezu strana ugovornica da priznaju da svaki pripadnik nacionalne manjine ima pravo da koristi slobodno i bez ometanja svoj manjinski jezik, privatno i javno, usmeno ili pismeno. U oblastima

tradicionalno ili znatno naseljenim pripadnicima nacionalnih manjina, ako to ova lica zahtevaju, ili takav zahtev odgovara realnim potrebama, strane će u meri u kojoj je to moguće nastojati da osiguraju uslove koji bi omogućili upotrebu manjinskog jezika u odnosima između pripadnika nacionalnih manjina i administrativnih organa. Strane ugovornice se obavezuju da garantuju pravo svakom pripadniku nacionalne manjine da bude obavešten, bez odlaganja, na jeziku koji razume, o razlozima hapšenja i o karakteru i uzroku optužbe protiv njega i da se brani na tom jeziku, ako je potrebno, uz besplatnu pomoć tumača.

Kako i Ustavna povelja i Povelja o ljudskim i manjinskim pravima garantuju stečena prava, valja ukazati i na odredbu iz člana 12 Ustava SRJ koja je glasila: Na području SRJ gde žive nacionalne manjine u službenoj upotrebi su njihovi jezici i pisma, u skladu sa zakonom.

Ustav Republike Srbije u odredbi iz člana 8 kaže da je u Republici Srbiji u službenoj upotrebi srpskohrvatski jezik i ćirilичko pismo, a latiničko pismo je u službenoj upotrebi na način utvrđen zakonom, a da su na područjima Republike Srbije gde žive narodnosti u službenoj upotrebi istovremeno i njihovi jezici i pisma, na način utvrđen zakonom.

Zakon o manjinama u odredbi iz člana 10 propisuje da pripadnici nacionalnih manjina mogu slobodno upotrebljavati svoj jezik i pismo, privatno i javno, a odredbom iz člana 11 istog zakona propisuje se da na teritoriji jedinice lokalne samouprave, gde tradicionalno žive pripadnici nacionalnih manjina, njihov jezik i pismo može biti u ravnopravnoj službenoj upotrebi. Jedinica lokalne samouprave obavezno će uvesti u ravnopravnu službenu upotrebu jezik i pismo nacionalne manjine, ukoliko procenat pripadnika te nacionalne manjine u ukupnom broju stanovnika na njenoj teritoriji dostiže 15% prema rezultatima poslednjeg popisa stanovništva. U jedinici lokalne samouprave, gde je u trenutku donošenja ovog zakona jezik nacionalne manjine u službenoj upotrebi, isti će ostati u službenoj upotrebi.

Službena upotreba jezika nacionalnih manjina podrazumeva korišćenje jezika nacionalnih manjina u upravnom i sudskom postupku i vođenje upravnog i sudskog postupka na jeziku nacionalne manjine, upotrebu jezika nacionalne manjine u komunikaciji organa sa javnim ovlašćenjima sa građanima, izdavanje javnih isprava i vođenje službenih evidencija i zbirki ličnih i podataka na jezicima nacionalnih manjina i prihvatanje tih isprava na tim jezicima kao punovažnih, upotrebu jezika na glasačkim listićima i biračkom materijalu i upotrebu jezika u radu predstavničkih tela.

Na teritoriji jedinice lokalne samouprave, gde tradicionalno žive pripadnici nacionalnih manjina, imena organa koji vrše javna ovlašćenja, nazivi jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta, trgova i ulica i drugi toponimi ispisuju se i na jeziku dotične nacionalne manjine, prema njenoj tradiciji i pravopisu. I najzad, savezni zakoni i propisi se objavljuju i na jezicima nacionalnih manjina, u skladu sa posebnim propisom, prema odredbi iz stava 2 član 6 Zakona o objavljivanju saveznih

zakona, drugih propisa i opštih akata (Sl. list SRJ broj 53/92). Savezna vlada se stara da se savezni zakoni, kao i drugi savezni propisi koji su od značaja za ostvarivanje sloboda i prava pripadnika nacionalnih manjina, objave i na jezicima i pismima nacionalnih manjina, u skladu sa saveznim zakonom.

Pripadnici nacionalnih manjina čiji broj u ukupnom stanovništvu Savezne Republike Jugoslavije dostiže najmanje 2% prema poslednjem popisu stanovništva, mogu se obratiti saveznim organima na svom jeziku i imaju pravo da dobiju odgovor na tom jeziku. Poslanik u Saveznoj skupštini koji pripada nacionalnoj manjini čiji broj u ukupnom stanovništvu Savezne Republike Jugoslavije dostiže najmanje 2% prema poslednjem popisu stanovništva, ima pravo da se obraća Saveznoj skupštini na svom jeziku.

Zakon o lokalnoj samoupravi (Sl. glasnik RS broj 9/2002, 33/2004, 135/2004) u odredbi iz člana 18 propisuje da je opština odgovorna da, preko svojih organa, u skladu sa Ustavom i zakonom, utvrđuje jezike i pisma nacionalnih manjina koji su u službenoj upotrebi na teritoriji opštine (izvorni delokrug).

Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma (Sl. glasnik RS broj 45/91, 53/93, 48/94) u odredbi iz člana 8 propisuje da je u opštinama u kojima u većem broju žive pripadnici naroda čije je primarno pismo, u skladu s tradicijom tog naroda, latinica, u službenoj upotrebi i latiničko pismo. Statutom opštine se, u skladu sa pomenutim stavom, utvrđuje službena upotreba latiničkog pisma.

Prema odredbi iz član 11 istog zakona opštine u kojima žive pripadnici narodnosti svojim statutom utvrđuju kad su i jezici narodnosti u službenoj upotrebi na njihovoj teritoriji. Jezici narodnosti koji su u službenoj upotrebi u radu organa autonomne pokrajine utvrđuju se njenim statutom.

Zakon o utvrđivanju određenih nadležnosti Autonomne pokrajine (Sl. glasnik RS broj 6/2002, u daljem tekstu: Omnibus) u odredbi iz člana 18 ovlašćuje Autonomnu pokrajinu da preko svojih organa, u skladu sa zakonom kojim se uređuje službena upotreba jezika i pisama, bliže uređuje službenu upotrebu jezika i pisama nacionalnih manjina na teritoriji autonomne pokrajine i vrši nadzor nad primenom propisa kojima uređuje ta pitanja i nadzor nad primenom zakona (ovaj posao Pokrajina vrši kao poveren).

U skladu sa ovim doneta je Odluka o bližem utvrđivanju pojedinih pitanja službene upotrebe jezika i pisama nacionalnih manjina na teritoriji Autonomne Pokrajine Vojvodine (Sl. List APV broj 8/03). Prema odredbi iz člana 2 ove odluke pripadnik nacionalne manjine može usmeno i pismeno da se obrati organima Pokrajine, organima i organizacijama jedinica lokalne samouprave, organizacionim jedinicama organa državne uprave, javnih preduzeća, ustanova i službi osnovanih za celu teritoriju Republike Srbije, kao i za područje jedinice lokalne samouprave, na svom jeziku i pismu koji su na području tog organa u službenoj upotrebi. Organi kao punovažne primaju podneske, isprave i druga dokumenta od strane građana koja su sastavljena na jeziku i pismu nacionalnih manjina koji su na području tog organa u

službenoj upotrebi. Ako za to postoji potreba, podnesci, isprave i druga dokumenta prevode se na srpski jezik o trošku organa i prilažu se spisima.

Pripadnik nacionalne manjine ima pravo da mu se obezbedi usmeni, odnosno pismeni odgovor na jeziku na kojem se obratio organu. U slučaju da lice zaposleno u organu, čiji je posao pretežno vezan za rad sa strankama, ne poznaje u dovoljnoj meri jezik nacionalne manjine, organ će o svom trošku obezbediti prevodioca.

Organi Pokrajine, organi i organizacije jedinica lokalne samouprave, organizacione jedinice organa državne uprave, javnih preduzeća, ustanova i službi osnovanih za celu teritoriju Republike Srbije, kao i za područje jedinice lokalne samouprave, u svom aktu o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mesta, propisace znanje jezika nacionalne manjine u službenoj upotrebi, kao uslov za zapošljavanje kod odgovarajućeg broja izvršilaca na radnim mestima na kojima zaposleni rade sa strankama ili vode upravni postupak.

Ovde valja ukazati i na odredbu iz člana 61 KZ po kojoj će se lice koje, suprotno propisima o ravnopravnoj upotrebi jezika ili pisama naroda i narodnosti Jugoslavije, uskrati ili ograniči građaninu da pri ostvarivanju svojih prava upotrebi jezik odnosno pismo kojim se služi, kazniti zatvorom do jedne godine.

Pravo da sopstveno ime i prezime koriste na svom jeziku

Okvirna konvencija u odredbi iz člana 11 obavezuje strane ugovornice da priznaju da svaki pripadnik nacionalne manjine ima pravo da koristi svoje prezime (patronim) i ime na jeziku manjine i pravo na njihovo zvanično priznavanje po modalitetima utvrđenim u njihovom pravnom sistemu.

Prema odredbi iz člana 52 Povelje pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da sopstveno ime i prezime koriste na svom jeziku.

Zakon o manjinama je, u odredbi iz člana 9, mnogo precizniji propisujući da pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na slobodan izbor i korišćenje ličnog imena i imena svoje dece, kao i na upisivanje ovih ličnih imena u sve javne isprave, službene evidencije i zbirke ličnih podataka prema jeziku i pravopisu pripadnika nacionalne manjine, ali ovo pravo ne isključuje paralelan upis imena i po srpskom pravopisu i pismu.

Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma u odredbi iz člana 18 predviđa dvojezične obrasce, ali Uputstvo o vođenju matičnih knjiga i obrascima matičnih knjiga (Sl. glasnik RS broj 48/90 i 22/91) ne propisuje upotrebu dvojezičnih obrazaca javnih isprava i obrazaca evidencije za područja na kojima su u službenoj upotrebi jezici narodnosti.

Prema odredbi iz člana 3 Odluke o bližem uređivanju pojedinih pitanja službene upotrebe jezika i pisama nacionalnih manjina na teritoriji APV, ukoliko je u evidenciji lično ime pripadnika nacionalne manjine upisano u izvornom obliku, to lično ime će se na isti način upisati i u javne isprave (lične isprave, izvodi iz matičnih

knjiga) koje mu se izdaju, nezavisno od jezika i pisma obrasca javne isprave. Pritom se ne isključuje ispisivanje ličnog imena i na srpskom jeziku i pismu, pored imena u izvornom obliku.

Odredbom iz stava 1 član 4 iste odluke, na područjima gde su u službenoj upotrebi i jezici nacionalnih manjina, evidencije propisane od strane nadležnih organa vode se i na jeziku nacionalne manjine.

Problemi sa višejezičnim obrascima su na legalnoj ravni u Vojvodini otklonjeni donošenjem Odluke o višejezičnim obrascima izvoda iz matičnih knjiga i o načinu upisa u iste (Sl. List APV broj 1/01). Po odredbi iz člana 6 ove Odluke, u izvodima iz matičnih knjiga i uverenjima, upis ličnog imena pripadnika nacionalne manjine se vrši na jeziku i pismu nacionalne manjine, a lično ime pripadnika nacionalne manjine se upisuje posle toga u zagradi i na srpskom jeziku, prema pravopisu tog jezika.

Zakon o ličnoj karti (Sl. glasnik SRS broj 15/74) u odredbi iz člana 20 propisuje da se tekst obrasca lične karte štampa na srpsko-hrvatskom jeziku, ali da se štampa i na drugim jezicima naroda i narodnosti kojima je ustavom obezbeđena ravnopravnost upotrebe jezika. Podaci u obrascu lične karte ispisuju se na jezicima naroda i narodnosti u skladu sa zakonom. U odredbi iz člana 21 istog zakona ovlašćen je republički sekretar za unutrašnje poslove da, u sporazumu sa pokrajinskim sekretarom za unutrašnje poslove, donese bliže propise o obrascu lične karte.

Prema odredbi iz stava 2 član 4 Odluke o bližem utvrđivanju pojedinih pitanja službene upotrebe jezika i pisama nacionalnih manjina na teritoriji APVojvodine, svedočanstva o stečenom obrazovanju, kad je nastava izvođena na jeziku nacionalne manjine, druge javne isprave, kao i druge isprave koje su od interesa za ostvarivanje zakonom i drugim propisima utvrđenih prava građana, a koje se izdaju na osnovu evidencija na zahtev pripadnika nacionalne manjine, izdaju se i na njegovom jeziku.

Obrasci javnih isprava, kao i obrasci evidencija za potrebe područja na kojima su u službenoj upotrebi jezici nacionalnih manjina, štampaju se dvojezično, na srpskom i na jeziku svake nacionalne manjine čiji je jezik u službenoj upotrebi. Zaposleni u organu koji izdaje javnu ispravu dužan je da ukaže pripadniku nacionalne manjine na njegovo pravo da traži da mu se javna isprava izda dvojezično - na srpskom jeziku i na jeziku i pismu nacionalne manjine, na dvojezično odštampanom obrascu.

Pravo da u sredinama sa značajnom manjinskom populacijom, tradicionalni lokalni nazivi, imena ulica i naselja, kao i topografske oznake budu ispisani i na jezicima manjine

Okvirna konvencija u odredbi iz člana 11 obavezuje strane ugovornice da će svakom pripadniku nacionalne manjine priznati pravo da na svom manjinskom jeziku istakne oznake, natpise i druge informacije privatne prirode koje su javno vidljive, a u oblastima koje su tradicionalno naseljene znatnim brojem pripadnika nacionalne manjine, strane ugovornice će nastojati da u okviru svojih pravnih sistema, uključujući gde je to potrebno i sporazume sa drugim državama, uzimajući u obzir njihove specifične uslove, da istaknu tradicionalne lokalne nazive, imena ulica i druge topografske naznake namenjene javnosti i na jeziku manjine, ako postoji dovoljna tražnja za takvim naznakama.

Povelja u odredbi iz člana 52 propisuje pravo pripadnika nacionalnih manjina da, u sredinama sa značajnom manjinskom populacijom, tradicionalni lokalni nazivi, imena ulica i naselja, kao i topografske oznake, budu ispisani i na jeziku manjine.

Zakon o manjinama u odredbi iz stava 5 član 11 kaže da se na teritorijama jedinice lokalne samouprave, gde tradicionalno žive pripadnici nacionalnih manjina, imena organa koji vrše javna ovlašćenja, nazivi jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta, trgova i ulica i drugi toponimi ispisuju i na jeziku dotične nacionalne manjine, prema njenoj tradiciji i pravopisu.

Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma u odredbi iz člana 19 propisuje da se, na područjima na kojima su u službenoj upotrebi i jezici narodnosti, nazivi mesta i drugi geografski nazivi, nazivi ulica i trgova, nazivi organa i organizacija, saobraćajni znaci, obaveštenja i upozorenja za javnost i drugi javni natpisi ispisuju i na jezicima narodnosti. Prema odredbi iz stava 3 član 7 istog zakona, geografski nazivi i vlastita imena, sadržana u javnim natpisima, ne mogu se zamenjivati drugim nazivima odnosno imenima, a ispisuju se na jeziku narodnosti u skladu sa pravopisom tog jezika, što praktično znači da se zvanični geografski nazivi i lična imena sadržani u javnim natpisima na srpskom jeziku ne smeju zameniti tradicionalnim nazivima i imenima iz manjinskog jezika, nego je dozvoljena samo upotreba ortografije manjinskih jezika. Ovakav stav nikako nije u skladu sa pomenutom odredbom Okvirne konvencije ni sa odredbom iz člana 5 Zakona o manjinama.

Odredba iz stava 1 član 6 Odluke o bližem utvrđivanju pojedinih pitanja službene upotrebe jezika i pisama nacionalnih manjina na teritoriji APV propisuje da se, na područjima na kojima su u službenoj upotrebi i jezici nacionalnih manjina, nazivi mesta i drugi geografski nazivi, nazivi ulica i trgova, nazivi organa, saobraćajni znaci, obaveštenja i upozorenja za javnost i drugi javni natpisi ispisuju i na jeziku i pravopisu dotične nacionalne manjine, prema njenoj tradiciji, a prema odredbi iz člana 7 iste odluke tradicionalne nazive gradova, opština i naseljenih mesta na jeziku nacionalne manjine utvrđuje i dostavlja, radi objavljivanja, nacionalni savet određene nacionalne manjine u roku od tri meseca od dana stupanja na snagu ove odluke.

Odlukom o utvrđivanju mađarskih naziva naseljenih mesta u Vojvodini (Sl. list AP Vojvodine broj 12/2003) utvrđena je lista tradicionalnih naziva naseljenih mesta na mađarskom jeziku na teritoriji lokalnih samouprava, u kojima je mađarski

jezik u službenoj upotrebi, a Odluka o utvrđivanju tradicionalnih naziva gradova, opština i naseljenih mesta na slovačkom jeziku je objavljena u Sl. listu AP Vojvodine broj 13/2003.

U odredbi iz člana 3 st. 1 Uredbe o utvrđivanju kućnih brojeva, označavanju zgrada brojevima i označavanju naziva naseljenih mesta, ulica i trgova (Sl. glasnik RS broj 110/2003 i 137/2004) stoji da se nazivi naseljenih mesta, ulica i trgova ispisuju u skladu sa zakonom kojim se uređuje službena upotreba jezika i pisma i zakonom kojim se uređuju zaštita prava i sloboda nacionalnih manjina, u delu kojim se uređuje službena upotreba jezika i pisma.

Prema odredbi iz člana 20 Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisama, firma preduzeća, ustanove i drugog pravnog lica ispisuje se na srpskom jeziku i na jeziku narodnosti koji je u službenoj upotrebi u opštini u kojoj je sedište tog subjekta. Firma se može ispisati i na jeziku narodnosti, koji je u službenoj upotrebi u mestu poslovanja. Pravno lice nije dužno da ispisuje na srpskom jeziku, odnosno na jeziku narodnosti, firmu ili njen deo koji se koristi kao robni znak, bez obzira na njegovo jezičko poreklo. Ove odredbe se odnose i na radnje, odnosno druge oblike obavljanja delatnosti.

I najzad, prema odredbi iz člana 5 Odluke o bližem uređivanju pojedinih pitanja službene upotrebe jezika i pisama nacionalnih manjina na teritoriji Autonomne Pokrajine Vojvodine, na područjima na kojima su u službenoj upotrebi jezici nacionalnih manjina, organi koji pružaju i naplaćuju usluge građanima u oblasti elektroprivrede, prodaje prirodnog gasa, komunalnih usluga, pošte i telegrafa, obezbeđuju korisnicima njihovih usluga i proizvoda obrasce računa, razne potvrde i obaveštenja u vezi njihovih usluga višejezično, na srpskom jeziku i na jeziku (jezicima) nacionalnih manjina u službenoj upotrebi.

Pravo na školovanje na svom jeziku u državnim ustanovama i na osnivanje privatnih obrazovnih ustanova na svim nivoima

Odredba iz člana 12 Okvirne konvencije obavezuje strane ugovornice da obezbede jednaku mogućnost pristupa obrazovanju na svim nivoima za pripadnike nacionalnih manjina.

Povelja u odredbi iz člana 43 kaže da svako ima pravo na obrazovanje, da je osnovno obrazovanje obavezno i da su države članice dužne da obezbede besplatno osnovno obrazovanje. Odredba iz člana 52 Povelje ovo pravo daje i pripadnicima nacionalnih manjina koji imaju pravo na školovanje na svom jeziku u državnim ustanovama.

Zakon o nacionalnim manjinama u odredbi iz člana 13 predviđa pravo pripadnika nacionalnih manjina na vaspitanje i obrazovanje na svom jeziku u institucijama predškolskog, osnovnog i srednjeg vaspitanja i obrazovanja. Ukoliko u

trenutku donošenja ovog zakona ne postoji obrazovanje na jeziku nacionalne manjine, u okviru sistema javnog obrazovanja za pripadnike nacionalne manjine, država je dužna da stvori uslove za organizovanje obrazovanja na jeziku nacionalne manjine, a do tog vremena će obezbediti dvojezičnu nastavu ili izučavanje jezika nacionalne manjine sa elementima nacionalne istorije i kulture za pripadnike nacionalne manjine.

Za ostvarivanje ovih prava može se propisati određeni minimalan broj učenika, s tim da taj broj može da bude manji od minimalnog broja učenika koji je zakonom propisan za obezbeđenje odgovarajućih oblika nastave i obrazovanja. Obrazovanje na jeziku nacionalne manjine ne isključuje obavezno učenje srpskog jezika. Program nastave za potrebe ovakvog obrazovanja, u delu koji se odnosi na nacionalni sadržaj, u značajnoj meri će sadržati teme koje se odnose na istoriju, umetnost i kulturu nacionalne manjine. U izradi nastavnog plana za potrebe nastave predmeta koji izražavaju posebnost nacionalnih manjina, na jeziku nacionalnih manjina, dvojezične nastave i učenja jezika nacionalnih manjina sa elementima nacionalne kulture, obavezno učestvuju nacionalni saveti nacionalne manjine.

Odredbom iz člana 14 istog zakona predviđeno je da će se, za potrebe obrazovanja na jeziku nacionalnih manjina u okviru višeg i visokog obrazovanja, obezbediti katedre i fakulteti gde će se na jezicima nacionalnih manjina, ili dvojezično, obrazovati vaspitači, učitelji i nastavnici jezika nacionalnih manjina. Pored ovakvog višeg i visokog obrazovanja, fakultet će organizovati lektorat na jezicima nacionalnih manjina, gde će studenti pripadnici nacionalnih manjina moći da savladaju stručne termine i na jeziku nacionalne manjine. Država će pomagati stručno osposobljavanje i terminološko usavršavanje nastavnika za potrebe obrazovanja na jeziku nacionalnih manjina. Država će takođe pospešivati međunarodnu saradnju, sa ciljem da se omogući da pripadnici nacionalnih manjina studiraju u inostranstvu na maternjem jeziku i da se tako stečene diplome priznaju u skladu sa zakonom.

Treba svakako pomenuti i odredbu iz člana 15 Zakona o nacionalnim manjinama, po kojoj pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da osnuju i održavaju privatne obrazovne ustanove, škole, ili univerzitet, gde će se obrazovanje organizovati na jezicima nacionalnih manjina ili dvojezično, u skladu sa zakonom, s tim da u finansiranju obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina mogu učestvovati i domaće i strane organizacije, fondacije i privatna lica, u skladu sa zakonom. U slučaju finansijske ili druge donacije, država će obezbediti određene olakšice ili oslobađanje od dažbina. Sve ovo je u skladu sa odredbom iz člana 13 Okvirne konvencije.

Ustav Republike Srbije u, odredbi iz člana 32, kaže da je školovanje svakom dostupno pod jednakim uslovima i da pripadnici drugih naroda i narodnosti imaju pravo na obrazovanje na svom jeziku, u skladu sa zakonom.

Statut APV u odredbi iz člana 13 kaže da se Autonomna Pokrajina Vojvodina stara o obezbeđivanju uslova za obrazovanje pripadnika drugih naroda i narodnosti na njihovim jezicima, u skladu sa zakonom.

Zakon o osnovnoj školi (Sl. list RS broj 50/92) u odredbi iz člana 5 propisuje da se za pripadnike narodnosti nastavni plan i program ostvaruje i na maternjem jeziku, ili dvojezično, ako se za upis u prvi razred prijavi najmanje 15 učenika, ali da škola može da ostvaruje nastavni plan i program i na jeziku narodnosti, odnosno dvojezično i za manje od 15 učenika upisanih u prvi razred, uz saglasnost ministra prosvete. Ministar prosvete propisuje način dvojezičnog ostvarivanja nastavnog plana i programa. Kada se nastavni plan i program ostvaruje i na jezicima narodnosti, učenik savlađuje nastavni plan i program srpskog jezika. Kada se nastavni plan i program ostvaruje na srpskom jeziku, učenicima pripadnicima narodnosti obezbeđuje se savlađivanje nastavnog plana i programa maternjeg jezika sa elementima nacionalne kulture. Slično rešenje daje i Zakon o srednjoj školi (Sl. glasnik RS 50/92) u odredbi iz člana 5.

Ovde valja ukazati i na odredbu iz člana 31 Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (Sl. glasnik RS 62/2003 i 58/64) po kojoj se prvi put daje mogućnost da osnovnu školu može da osnuje, pored republike, autonomne pokrajine, jedinice lokalne samouprave i drugo pravno ili fizičko lice.

Zakon o višoj školi (Sl. glasnik RS broj 50/92) u odredbi iz člana 4 propisuje da se više obrazovanje stiče na srpskom jeziku, ali se nastava može izvoditi i na jeziku narodnosti, odnosno nacionalne manjine, kao i na jednom od svetskih jezika, o čemu odluku donosi osnivač. Ako osnivač nije Republika Srbija, saglasnost na odluku o izvođenju nastave na jeziku narodnosti, odnosno nacionalne manjine, ili na jednom od svetskih jezika daje Vlada Republike Srbije. Slično rešenje sadrži i Zakon o univerzitetu (Sl. glasnik Rs broj 21/2002)

Pravo na delotvorno učešće u kulturnom, društvenom i ekonomskom životu i javnim odnosima

Odredbom iz člana 15 Okvirne konvencije, strane ugovornice se obavezuju da će stvoriti uslove potrebne za delotvorno učešće pripadnika nacionalnih manjina u kulturnom, društvenom i ekonomskom životu i javnim odnosima, posebno onim koji se na njih odnose.

Odredba iz člana 52 Povelje, pripadnicima nacionalnih manjina daje pravo na određen broj mandata u skupštini države članice i Skupštini Srbije i Crne Gore, polazeći od principa neposredne reprezentacije, saglasno zakonima država članica i na odgovarajuću zastupljenost u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave.

Zakon o zaštiti manjina u odredbi iz člana 21 propisuje da se, prilikom zapošljavanja u javnim službama, uključujući policiju, vodi računa o nacionalnom

sastavu stanovništva, odgovarajućoj zastupljenosti i o poznavanju jezika koji se govori na područja organa ili službe.

Potrebno je ovde ukazati i na odredbu iz člana 81 Zakona o izboru narodnih poslanika (Sl. glasnik RS broj 35/2000, 72/2003 i 18/2004). Po ovoj odredbi, u raspodeli mandata u Narodnoj skupštini RS učestvuju samo izborne liste koje su dobile najmanje 5% glasova od ukupnog broja glasova birača koji su glasali u izbornoj jedinici. Političke stranke nacionalnih manjina i koalicije političkih stranaka nacionalnih manjina učestvuju u raspodeli mandata i kad su dobile manje od 5% glasova od ukupnog broja birača koji su glasali. Političke stranke nacionalnih manjina su sve one stranke čiji je osnovni cilj predstavljanje i zastupanje interesa nacionalne manjine i zaštita i poboljšanje prava pripadnika nacionalnih manjina, u skladu s međunarodnopravnim standardima. O tome da li podnosilac izborne liste ima položaj političke stranke nacionalne manjine, odnosno koalicije političkih stranaka nacionalnih manjina, odlučuje Republička izborna komisija pri proglašenju izborne liste, a na predlog podnosioca izborne liste koji mora biti stavljen pri podnošenju izborne liste. Ovo su rešenja koja će važiti na narednim izborima i ovu izmenu Zakona o izboru narodnih poslanika usvojila je Skupština nakon izbora iz 2003. godine.

Pomak u stvaranju uslova za delotvorno učešće pripadnika nacionalnih manjina u kulturnom, društvenom i ekonomskom životu i javnim odnosima, posebno onim koji se na njih odnose predstavljaju i odredbe Zakona o manjinama.

Odredbom iz člana 19 ovog zakona daje se mogućnost pripadnicima nacionalnih manjina da biraju nacionalne savete radi ostvarivanja prava na samoupravu u oblasti upotrebe jezika i pisma, obrazovanja, informisanja i kulture. Savet ima najmanje 15 a najviše 35 članova, u zavisnosti od ukupnog broja pripadnika nacionalne manjine, koji se biraju na period od četiri godine. Savet donosi svoj statut i budžet u skladu sa Ustavom i zakonom, a finansira se iz budžeta i donacija. Savet predstavlja nacionalnu manjinu u oblasti službene upotrebe jezika, obrazovanja, informisanja na jeziku nacionalne manjine i kulture, učestvuje u procesu odlučivanja ili odlučuje o pitanjima iz tih oblasti i osniva ustanove iz ovih oblasti. Organi države, teritorijalne autonomije ili jedinice lokalne samouprave, prilikom odlučivanja o pitanjima službene upotrebe jezika, obrazovanja, informisanja na jeziku nacionalne manjine i kulture, zatražiće mišljenje saveta. Savet se može obratiti organima države, teritorijalne autonomije ili jedinici lokalne samouprave u vezi sa svim pitanjima koja utiču na prava i položaj nacionalne manjine. Saveti će se formirati na principima dobrovoljnosti, izbornosti, proporcionalnosti i demokratičnosti. Izborna pravila o izboru nacionalnih saveta će se regulisati zakonom.

Prema odredbi iz člana 24 Povelje, do donošenja zakona o izboru nacionalnih saveta, ove će birati skupštine elektora nacionalnih manjina. Elektori nacionalnih manjina mogu biti savezni i republički poslanici i poslanici u skupštinama autonomnih pokrajina, koji su na te funkcije izabrani zbog svoje pripadnosti

nacionalnoj manjini, ili koji se izjašnjavaju kao pripadnici manjine i govore jezik manjine. Elektori nacionalnih manjina mogu biti i odbornici koji pripadaju nacionalnoj manjini, a izabrani su u jedinicama lokalne samouprave u kojima je manjinski jezik u službenoj upotrebi. Pravo da bude elektor ima i svaki građanin koji se izjašnjava kao pripadnik nacionalne manjine i njegovu kandidaturu podržava najmanje 100 pripadnika nacionalne manjine sa biračkim pravom, ili ga kandiduje jedna nacionalna organizacija ili udruženje nacionalne manjine. Ostala pitanja, u vezi sa nadležnošću i načinom rada skupština elektora nacionalnih manjina, uređena su Pravilnikom o načinu rada Skupštine elektora za izbor saveta nacionalnih manjina (Sl. list SRJ br. 41/2002).

U odredbi iz člana 18 Zakona o manjinama propisuje se da će u cilju očuvanja, unapređenja i zaštite nacionalnih, etničkih, verskih, jezičkih i kulturnih posebnosti pripadnika nacionalnih manjina i u cilju ostvarivanja njihovih prava, Savezna vlada SRJ osnovati Savezni savet za nacionalne manjine. Sastav i nadležnosti Saveznog saveta će utvrditi Savezna vlada a članovi Saveta biće predstavnici nacionalnih saveta nacionalnih manjina.

Uredbom o obrazovanju Saveta Srbije za nacionalne manjine (Sl. glasnik RS broj 104/2004) radi očuvanja, unapređenja i zaštite nacionalnih, etničkih, verskih, jezičkih i kulturnih posebnosti pripadnika nacionalnih manjina u Republici Srbiji, obrazovan je Savet Republike Srbije za nacionalne manjine.

Savet potvrđuje nacionalne simbole, znamenja i praznike nacionalnih manjina, na predlog nacionalnih saveta nacionalnih manjina, razmatra nacрте zakona i drugih propisa značajnih za ostvarivanje prava nacionalnih manjina i o tome daje mišljenje Vladi, prati i razmatra stanje ostvarivanja prava nacionalnih manjina i stanje međunacionalnih odnosa u Republici Srbiji, predlaže mere za unapređenje pune i delotvorne ravnopravnosti pripadnika nacionalnih manjina i razmatra mere koje u te svrhe predlože drugi organi i tela, prati ostvarivanje saradnje nacionalnih saveta sa nadležnim organima Republike Srbije, autonomnih pokrajina i opština, gradova i grada Beograda, saraduje sa nadležnim organima i telima državne zajednice Srbija i Crna Gora i druge države članice, razmatra uslove za rad nacionalnih saveta, razmatra ostvarivanje međunarodnih obaveza u pogledu ostvarivanja prava pripadnika nacionalnih manjina u Republici Srbiji i međunarodnu saradnju nacionalnih saveta i vrši i druge poslove određene zakonom.

Članovi Saveta su predsednik Vlade, ministar za državnu upravu i lokalnu samoupravu, ministar kulture, ministar prosvete i sporta, ministar vera, ministar pravde i ministar unutrašnjih poslova, kao predstavnici Vlade, i predsednici nacionalnih saveta obrazovanih u skladu sa Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. Predsednik Vlade je predsednik Saveta. Kad Savet u svome radu donosi odluke, odluka je donesena većinom glasova svih predstavnika Vlade i većinom glasova svih predsednika nacionalnih saveta.

Odredbom iz člana 63 Zakona o lokalnoj samoupravi (Sl. glasnik RS broj 9/2002, 33/2004 i 135/2004) propisano je da se, u nacionalno mešovitim opštinama,

osniva savet za međunacionalne odnose koji čine predstavnici svih nacionalnih i etničkih zajednica. Nacionalno mešovitim opštinama, u smislu ovog zakona, smatraju se opštine u kojima jedna nacionalna zajednica čini više od 5% od ukupnog broja stanovnika ili sve zajednice čine više od 10% prema poslednjem popisu stanovništva u Republici Srbiji. Predstavnike u savetu za međunacionalne odnose mogu imati zajednice sa više od 1% učešća u ukupnom stanovništvu opštine.

Savet razmatra pitanja ostvarivanja, zaštite i unapređivanja nacionalne ravnopravnosti, u skladu sa zakonom i statutom. Savet o svojim stavovima i predlozima obaveštava skupštinu opštine, koja je dužna da se o njima izjasni na prvoj narednoj sednici, a najkasnije u roku od 30 dana. Skupština opštine je dužna da predloge svih odluka, koje se tiču prava nacionalnih i etničkih zajednica, prethodno dostavi na mišljenje savetu za međunacionalne odnose. Po zakonu, savet za međunacionalne odnose ima pravo da, pred Ustavnim sudom, pokrene postupak za ocenu ustavnosti i zakonitosti odluke, ili drugog opšteg akta skupštine opštine, ako smatra da su njima neposredno povređena prava nacionalnih i etničkih zajednica, predstavljenih u savetu za međunacionalne odnose i pravo da, pod istim uslovima, pred Upravnim sudom pokrene postupak za ocenu saglasnosti odluke, ili drugog opšteg akta skupštine opštine, sa statutom opštine.

Delokrug, sastav i način rada saveta za međunacionalne odnose uređuje se odlukom skupštine opštine, u skladu sa statutom.

U skladu sa ovim rešenjem Skupština opštine Zrenjanin je donela Odluku o savetu za međunacionalne odnose (Sl. list Opštine Zrenjanin broj 3/2005). Predstavnike u savetu mogu imati nacionalne i etničke zajednice sa više od jedan posto učešća u ukupnom stanovništvu opštine. Članove saveta imenuju nacionalni saveti odgovarajućih nacionalnih i etničkih zajednica, koji predlažu po jednog člana iz svake nacionalne i etničke zajednice, a za nacionalne i etničke zajednice koje nemaju izabrane nacionalne savete, članove saveta imenuje Komisija za kadrovska, administrativna pitanja i radne odnose Skupštine opštine. Članovi saveta imenuju se na period od pet godina. Predsednika saveta i njegovog zamenika biraju članovi, s tim da, u mandatnom periodu od pet godina, budu svi jednako vremenski zastupljeni kao predsednici, odnosno zamenici predsednika saveta. Savet je samostalan u radu i na svojim sednicama razmatra pitanja ostvarivanja, zaštite i unapređivanja nacionalne ravnopravnosti, u skladu sa zakonom i statutom opštine.

Skupština opštine Sombor je u svom Statutu (Sl. list opštine Sombor broj 7/2002), u odredbi iz člana 4, utvrdila da je opština Sombor nacionalno mešovita opština, te se stoga osniva Savet za međunacionalne odnose, radi ostvarivanja, zaštite i unapređenja nacionalne ravnopravnosti, u skladu sa zakonom i statutom.

Odluka o obrazovanju odbora i saveta SO Sombor (Sl. list opštine Sombor broj 19/2004), u odredbi iz člana 21, propisuje da savet za međunacionalne odnose razmatra pitanja i predloge odluka i akata, koji se odnose na ostvarivanje međunacionalnih odnosa, ostvarivanje prava na obrazovanje, kulturu, informisanje i druga prava građana, pripadnika nacionalnih manjina i etničkih zajednica u opštini.

Savet daje prethodno mišljenje skupštini na predlog svih odluka, koje se tiču prava nacionalnih i etničkih zajednica. Savet ima predsednika i dva člana, koji se biraju iz reda odbornika. Članovi saveta su i predstavnici nacionalnih zajednica koje imaju više od jedan posto učešća u ukupnom stanovništvu opštine, a takvih članova, po tekstu same odluke, ima četiri.

Verska prava

Okvirna konvencija u, odredbi iz člana 7, predviđa da će strane ugovornice obezbediti poštovanje prava svakog pripadnika nacionalne manjine na slobodu mirnog okupljanja, slobodu udruživanja, slobodu izražavanja i slobodu misli, uverenja i veroispovesti. Strane ugovornice se, takođe, obavezuju da priznaju da svaki pripadnik nacionalne manjine ima pravo da izražava svoju religiju ili veru i da ustanovljava verske institucije, organizacije i udruženja (član 8).

Povelja u odredbi iz člana 26 svima garantuje pravo na slobodu misli, savesti, uverenja ili veroispovesti, što obuhvata i slobodu da se ostane pri svom uverenju ili veroispovesti, ili da se oni promene prema sopstvenom izboru. Niko nije dužan da se izjašnjava o svojim verskim i drugim uverenjima. Svako je slobodan da, u privatnom ili javnom životu, ispoljava svoju veru ili ubeđenje veroispovedanjem, obavljanjem obreda, pohađanjem službe i nastavom, pojedinačno ili u zajednici s drugima.

Povelja u odredbi iz stava 9 član 6 predviđa da su sloboda misli i savesti, i sloboda veroispovesti, apsolutni i da se ne mogu ograničiti ni u vreme ratnog stanja. Ipak, prema odredbi iz stava 4 član 26, sloboda ispoljavanja vere ili ubeđenja može se ograničiti zakonom, ako je to neophodno radi zaštite javne bezbednosti, zdravlja, morala ili prava drugih lica. Roditelji, kao i zakonski staratelji, imaju pravo da svojoj deci obezbede versko i moralno obrazovanje u skladu sa svojim uverenjima.

U odredbi iz člana 27 Povelje kaže da su verske zajednice ravnopravne i odvojene od države, da su slobodne u samostalnom uređivanju svoje unutrašnje organizacije, vršenju verskih poslova i verskih obreda i da imaju pravo da osnivaju verske škole i dobrotvorne organizacije, u skladu sa zakonom.

Ustav Republike Srbije, u odredbi iz člana 41, jamči slobodu veroispovesti koja obuhvata slobodu verovanja, ispovedanja vere i vršenja verskih obreda. Verske zajednice su odvojene od države i slobodne su u vršenju verskih poslova i verskih obreda i mogu osnivati verske škole i dobrotvorne organizacije. Država može materijalno pomagati verske zajednice.

Zakon o državnim i drugim praznicima (Sl. glasnik RS broj 43/2001), u odredbi iz člana 4, daje pravo zaposlenima da ne rade u dane verskih praznika, i to: pravoslavci - na prvi dan krsne slave, katolici i pripadnici drugih hrišćanskih verskih zajednica - na prvi dan Božića i u dane Uskršnjih praznika, počev od Velikog petka zaključno sa drugim danom Uskrsa, prema njihovom kalendaru, pripadnici islamske

zajednice - na prvi dan Ramazanskog bajrama i prvi dan Kurbanskog bajrama i pripadnici jevrejske zajednice - na prvi dan Jom Kipura.

Uredbom o organizovanju i ostvarivanju verske nastave i nastave alternativnog predmeta u osnovnoj i srednjoj školi (Sl. glasnik RS broj 46/2001) uređuje se organizovanje i ostvarivanje verske nastave za tradicionalne crkve i verske zajednice kao fakultativnog predmeta.

Pravo na potpuno i nepristrasno informisanje

Okvirna konvencija, u odredbi iz člana 9, obavezuje strane ugovornice da priznaju da pravo na slobodu izražavanja svakog pripadnika nacionalne majine uključuje slobodu mišljenja i primanja i prenošenja informacija i ideja, na jeziku majine, bez mešanja javnih organa i bez obzira na granice. Strane ugovornice će, u okviru svojih pravnih sistema, osigurati da pripadnici nacionalnih manjina ne budu diskriminirani u svom pristupu sredstvima javnog informisanja i usvojiti odgovarajuće mere, kako bi pripadnicima nacionalnih manjina olakšale pristup medijima, u cilju povećavanja tolerancije i omogućavanja kulturnog pluralizma.

Povelja u odredbi iz člana člana 29, kao osnovno, propisuje da svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu da se govorom, pisanjem, slikom ili na bilo koji drugi način traže, primaju i šire obaveštenja i ideje. Pravo na slobodu izražavanja može se ograničiti zakonom, ako je to neophodno radi zaštite prava i ugleda drugih lica, očuvanja autoriteta i nepristrasnosti suda, nacionalne bezbednosti, javnog zdravlja i morala ili javne bezbednosti. Odredba iz člana 52 Povelje pripadnicima nacionalnih manjina daje pravo na potpuno i nepristrasno informisanje na svom jeziku, uključujući pravo na izražavanje, primanje, slanje i razmenu informacija i ideja i da osnivaju sopstvena sredstva javnog informisanja.

Zakon o manjinama, u odredbi iz člana 17, garantuje pripadnicima nacionalnih manjina pravo na potpuno i nepristrasno obaveštenje na svom jeziku, uključujući pravo na izražavanje, primanje, slanje i razmenu informacija i ideja putem štampe i drugih sredstava javnog obaveštavanja. Država će u programima radija i televizije javnog servisa obezbediti informativne, kulturne i obrazovne sadržaje na jeziku nacionalne manjine, a može da osniva i posebne radio i televizijske stanice koje bi emitovale programe na jezicima nacionalnih manjina. Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da osnivaju i održavaju medije na svom jeziku.

Prema odredbi iz člana 5 Zakona o javnom informisanju (Sl. glasnik RS broj 43/2003) republika, autonomna pokrajina, odnosno lokalna samouprava obezbeđuju deo sredstava ili drugih uslova za rad javnih glasila na jezicima nacionalnih manjina i etničkih zajednica, u cilju ostvarivanja prava nacionalnih manjina i etničkih

zajednica u informisanju na sopstvenom jeziku i negovanju sopstvene kulture i identiteta.

Pravo na udruživanje

Strane ugovornice će, prema odredbi iz člana 7 Okvirne konvencije, obezbediti poštovanje prava svakog pripadnika nacionalne manjine na slobodu mirnog okupljanja, slobodu udruživanja, slobodu izražavanja i slobodu misli, uverenja i veroispovesti. Okvirna konvencija, u odredbi iz stava 2 član 17, propisuje da se strane ugovornice obavezuju da ne ometaju pravo pripadnika nacionalnih manjina da učestvuju u aktivnostima nevladinih organizacija, kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou.

Povelja u odredbi iz člana 53 daje pravo pripadnicima nacionalnih manjina na osnivanje prosvetnih i kulturnih organizacija i udruženja, čije je finansiranje dobrovoljno i ovim organizacijama se priznaje posebna uloga u ostvarenju prava pripadnika nacionalnih manjina.

Zakon o manjinama, u odredbi iz člana 6, pripadnicima nacionalnih manjina daje pravo da slobodno zasnivaju i održavaju miroljubive odnose unutar Savezne Republike Jugoslavije i van njenih granica, s licima koja zakonito borave u drugim državama, posebno sa onima sa kojima imaju zajednički etnički, kulturni, jezički i verski identitet ili zajedničko kulturno nasleđe, a država može predvideti olakšice u cilju ostvarivanja ovih prava. Odredba iz stava 2 član 12 istog zakona propisuje da u cilju očuvanja i razvoja nacionalne i etničke posebnosti, pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da osnivaju posebne kulturne, umetničke i naučne ustanove, društva i udruženja u svim oblastima kulturnog i umetničkog života i da su oni samostalni u radu. Država će učestvovati u finansiranju tih društava i udruženja u skladu sa svojim mogućnostima, a data je i mogućnost osnivanja posebnih fondacija koje bi podsticale i podržavale ove ustanove, društva i udruženja.

Saradnja sa sunarodnicima u drugim državama

Odredba iz člana 54 Povelje daje pravo pripadnicima nacionalnih manjina da ostvaruju nesmetane veze i da saraduju sa svojim sunarodnicima koji su van teritorije državnice zajednice Srbija i Crna Gora.

Zakon o manjinama, u odredbi iz člana 6, takođe propisuje da pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da slobodno zasnivaju i održavaju miroljubive odnose unutar Savezne Republike Jugoslavije i van njenih granica, s licima koja zakonito borave u drugim državama, posebno sa onima sa kojima imaju zajednički

etnički, kulturni, jezički i verski identitet ili zajedničko kulturno nasleđe, a država može predvideti olakšice u cilju ostvarivanja ovog prava.

Odredba iz člana 18 Okvirne konvencije upućuje strane ugovornice da nastoje da, tamo gde je to potrebno, zaključe bilateralne i multilateralne sporazume sa drugim državama, posebno susednim državama, kako bi osigurale zaštitu pripadnika odnosnih nacionalnih manjina.

Državna zajednica Srbija i Crna Gora je do danas zaključila dva bilateralna sporazuma sa državama čije nacionalne manjine žive u Vojvodini. Prvi je Sporazum između Srbije i Crne Gore i Republike Mađarske o zaštiti prava mađarske nacionalne manjine koja živi u Srbiji i Crnoj Gori i srpske nacionalne manjine koja živi u Republici Mađarskoj (Sl. List SCG – Međunarodni ugovori broj 14/2004). Zaključen je i Sporazum između Srbije i Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Srbiji i Crnoj Gori (Sl. List SCG – Međunarodni ugovori broj 3/2005).

Razvijanje duha tolerancije

Odredba iz člana 6 Okvirne konvencije obavezuje strane ugovornice da podstiču duh tolerancije i međukulturnog dijaloga i preduzimaju odgovarajuće mere za unapređenje uzajamnog poštovanja, razumevanja i saradnje među svim ljudima koji žive na njihovoj teritoriji, bez obzira na etnički, kulturni, jezički ili verski identitet tih lica, a posebno u oblasti obrazovanja, kulture i masovnog informisanja.

Povelja u odredbi iz člana 56 propisuje da u oblasti obrazovanja, kulture i informisanja državna zajednica Srbija i Crna Gora i države članice podstiču duh tolerancije i međukulturnog dijaloga i preduzimaju efikasne mere za unapređenje uzajamnog poštovanja, razumevanja i saradnje među svim ljudima koji žive na njoj teritoriji, bez obzira na njihov etnički, kulturni, jezički ili verski identitet.

I Zakon o manjinama, u odredbi iz člana 13, propisuje da plan i program rada u obrazovnim ustanovama i školama sa nastavom na srpskom jeziku, sa ciljem pospešivanja tolerancije prema nacionalnim manjinama, treba da sadrži gradivo koje sadrži saznanja o istoriji, kulturi i položaju nacionalnih manjina, te druge sadržaje koji pospešuju međusobnu toleranciju i suživot. Na teritorijama gde je jezik nacionalne manjine u službenoj upotrebi, plan i program u obrazovnim ustanovama i školama sa srpskim nastavnim jezikom treba da sadrže mogućnost učenja jezika nacionalne manjine.

Jemstvo stečenih prava

Odredbom iz člana 9 Ustavne povelje propisano je da države članice uređuju, obezbeđuju i štite ljudska i manjinska prava i građanske slobode na svojoj teritoriji, a dostignuti nivo ljudskih i manjinskih prava, individualnih, kolektivnih i građanskih sloboda ne može se smanjivati.

Sličnu odredbu sadrži i Povelja, u članu 57, po kojoj se dostignuti nivo ljudskih i manjinskih prava, individualnih i kolektivnih, ne može smanjivati. Ovom poveljom se ne ukidaju niti menjaju prava pripadnika nacionalnih manjina, stečena propisima koji su se primenjivali do stupanja na snagu ove povelje, kao i prava stečena na osnovu međunarodnih ugovora kojima je Savezna Republika Jugoslavije pristupila.

Zaštita i uklanjanje posledica kršenja ljudskih i manjinskih prava

Po odredbi iz člana 9 Povelje svako ima pravo na delotvornu sudsku zaštitu, u slučaju da mu je povređeno ili uskraćeno neko ljudsko ili manjinsko pravo zajemčeno ovom poveljom, kao i pravo na uklanjanje posledica takvog kršenja. Svako ko smatra da mu je neko ljudsko ili manjinsko pravo, zajemčeno ovom poveljom, povređeno ili uskraćeno pojedinačnim aktom ili radnjom institucije državne zajednice, odnosno državnog organa države članice ili organizacije koja vrši javna ovlašćenja, ima pravo da podnese žalbu Sudu Srbije i Crne Gore, ako nije obezbeđena druga pravna zaštita u državi članici, u skladu s Ustavnom poveljom. Odluke međunarodnih organa izvršavaju i troškove snose državna zajednica, odnosno države članice, u zavisnosti od toga da li je institucija državne zajednice, odnosno državni organ države članice ili organizacija koja vrši javna ovlašćenja, povredila ili uskratila neko pravo zajemčeno međunarodnim ugovorom koji važi na teritoriji Srbije i Crne Gore.

Odredba iz člana 23 Zakona o manjinama propisuje da, u cilju zaštite svojih prava, pripadnici nacionalnih manjina i nacionalni saveti nacionalnih manjina mogu podneti tužbu za naknadu štete nadležnom sudu.

U skladu sa odredbama Zakona o Saveznom ustavnom sudu, Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica i nacionalni saveti nacionalnih manjina ovlašćeni su da ulože ustavnu žalbu Saveznom ustavnom sudu, u slučaju da procene da je došlo do povrede ustavnih prava i sloboda pripadnika nacionalne manjine, ili u slučaju da im se obrati pripadnik nacionalne manjine koji smatra da je povređen u svojim ustavnim pravima i slobodama.

Odredba iz člana 46 Ustavne povelje, po pitanju zaštite ljudskih i manjinskih prava, propisuje da sud Srbije i Crne Gore odlučuje o žalbama građana, kada im institucija Srbije i Crne Gore ugrozi prava ili slobode garantovane Ustavnom poveljom, ukoliko nije predviđen drugi postupak pravne zaštite, odlučuje o usklađenosti ustava država članica s Ustavnom poveljom, odlučuje o usklađenosti zakona Srbije i Crne Gore s Ustavnom poveljom, odlučuje o usklađenosti zakona

država članica sa zakonom Srbije i Crne Gore, odlučuje o zakonitosti konačnih upravnih akata institucija Srbije i Crne Gore i zauzima pravne stavove i mišljenja koji se odnose na ujednačavanje sudske prakse.

Zakon o sprovođenju Ustavne povelje predviđa da sud Srbije i Crne Gore preuzima nerešene predmete i spise Saveznog ustavnog suda i Saveznog suda za koje je, po odredbi iz člana 12 Ustavne povelje, nadležan.

Odredbom iz člana 45 Ustavne povelje određena su ovlašćenja ministra za ljudska i manjinska prava koji prati ostvarivanje ljudskih i manjinskih prava i s nadležnim organima država članica koordinira rad na sprovođenju i poštovanju međunarodnih konvencija o zaštiti ljudskih i manjinskih prava.

U ovom odeljku valja ukazati i na pojavu ombudsmana, prvo na nivou Pokrajine, a zatim i u opštinama Zrenjanin i Sombor.

Odlukom o pokrajinskom ombudsmanu (Sl. list APV broj 23/2002 i 5/2004) ustanovljen je pokrajinski ombudsman kao nezavisan i samostalan organ, koji se stara o zaštiti i unapređenju ljudskih prava i sloboda svakog lica, zajemčenih Ustavnom poveljom, ustavom, potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, zakonom i propisima Autonomne Pokrajine Vojvodine. Ombudsman posebno štiti ljudska prava i slobode od povreda učinjenih od strane pokrajinske i opštinske uprave, organizacija i javnih službi, koje vrše upravna i javna ovlašćenja, a čiji je osnivač Pokrajina ili opština. Prema odredbi iz člana 6 Odluke o pokrajinskom ombudsmanu, pokrajinski ombudsman ima pet zamenika, od kojih se jedan bira za oblast prava nacionalnih manjina.

U Zrenjaninu je ombudsman za teritoriju te opštine započeo sa radom aprila meseca 2005. godine. Prema odredbi iz člana 4 Odluke o ombudsmanu (Sl. list opštine Zrenjanin broj 10/03) ombudsman ima dva zamenika. Jedan od zamenika mora biti pripadnik neke od nacionalnih manjina.

Ombudsman u Somboru je započeo sa radom u januaru ove godine.

Zaključak

Iz ovog pregleda propisa kojim se uređuje oblast zaštite i unapređenja prava nacionalnih manjina može se konstatovati pomak na bolje, napor da se normativa približi rešenjima koja su opšteprihvaćena, ali i neusklađenost propisa koji se primenjuju.

Neusklađenost se može neutralisati pravilnom i doslednom primenom Ustavne povelje i Zakona za sprovođenje Ustavne povelje. Prema odredbi iz člana 20 Zakona za sprovođenje ustavne povelje savezni zakoni i drugi savezni propisi, iz oblasti koje su prema Ustavnoj povelji u nadležnosti državne zajednice Srbija i Crna Gora, primenjuju se kao pravni akti državne zajednice Srbija i Crna Gora, osim u delovima

koji su u suprotnosti s odredbama Ustavne povelje. Povelja u odredbi iz stava 2 član 2 propisuje da se ljudska i manjinska prava zajemčena ovom poveljom neposredno primenjuju u skladu s Ustavnom poveljom državne zajednice Srbija i Crna Gora, a Ustavna povelja u odredbi iz člana 10 da se odredbe međunarodnih ugovora o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, koji važe na teritoriji Srbije i Crne Gore, neposredno primenjuju. Tu je i odredba iz člana 7 Povelje po kojoj su ljudska i manjinska prava zajemčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, kao i međunarodnim ugovorima koji važe u državnoj zajednici, zajemčena ovom poveljom i neposredno se primenjuju. Ove odredbe daju valjan osnov, ukoliko se dosledno primene, za prevazilaženje posledica neusklađenosti pravnih normi kojima je uređena oblast zaštite prava nacionalnih manjina.

Mada je pomak na bolje, na planu unapređivanja zakonske regulative koja štiti manjinska prava nesporan, ceo niz momenata otežava njihovu primenu. Nekad se radi o pukom, veoma raširenom nepoštovanju propisa, kao u slučaju onemogućavanja dobijanja ili korišćenja višejezičnih obrazaca, izvoda iz matičnih knjiga ili ličnih karti. Ponekad nije jasno ko su nosioci nekog prava, a koje instance su dužne da ga realizuju. Nekad su institucije predviđene u zakonskim rešenjima ili nepostojeće, jer su ukinute (kao u slučaju pokrajinskog sekretara za unutrašnje poslove), ili su nepostojeće, jer ne postoji politička volja da se formiraju (kao u slučaju Saveznog saveta, koji nije formiran ni tri godine po donošenju zakona o manjinama, mada je zakonodavac samome sebi dao rok od godinu dana za formiranje ovog tela), ili su slabe, formirane sa zakašnjenjem i izolovane od pravnih sistema država članica (kao u slučaju Suda Srbije i Crne Gore). Neizvesna sudbina državne zajednice posebno utiče na mogućnost primene pravnih rešenja, budući da se njihov najjači osnov nalazi u njenoj Ustavnoj povelji i u Zakonu za sprovođenje Ustavne povelje. Kada bi državna zajednica funkcionisala, manje je verovatno da bi se organi samouprava, kao u slučaju SO Šid u proleće 2005. godine, odlučili da olako ukinu, protivno nizu zakonskih rešenja, službenu upotrebu slovačkog i rusinskog jezika. (Ova odluka SO Šid ukinuta je posle intervencije pokrajinskih sekretarijata za lokalnu samoupravu i za propise, upravu i nacionalne manjine).

Zakoni ne samo što se ne primenjuju, nego se ponekad nalaze u koliziji, na šta je već bilo upozoreno. Tako Zakon o lokalnoj samoupravi ne dozvoljava upotrebu nacionalnih simbola, nego samo državnih znamenja i znamenja lokalnih samouprava, što je u direktnoj opreci sa odredbom iz čl. 52 Povelje i čl. 16 Zakona o zaštiti manjina.

Nekada se do sprovođenja zakonskih rešenja dolazi sudskim odlukama (kao u slučaju prava etničkih Mađara da Srbobran nazivaju tradicionalnim imenom Sentamaš (Szenttamás), potvrđenog presudom Okružnog suda u Novom Sadu iz sredine avgusta 2005. godine).¹³

¹³ Ovakve pojave i pored oprečnog ishoda neodoljivo podsećaju na neke slučajeve iz Češke od pre nekoliko godina, kada je vrhovni sud ove zemlje poništavao rešenja izvršne državne vlasti, dajući za pravo lokalnim vlastima u gradovima Plzen i Usti na Labi da izvrše prostornu i fizičku segregaciju romskog stanovništva, protivnu svim međunarodnim standardima i obzirima čovečnosti. U

Već je bilo upozoreno na koliziju između Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma (prema čijoj odredbi se geografski nazivi i vlastita imena sadržana u javnim natpisima ne mogu zamenjivati drugim nazivima odnosno imenima, što praktično znači da se zvanični geografski nazivi i lična imena, sadržani u javnim natpisima na srpskom jeziku, ne smeju zameniti tradicionalnim nazivima i imenima iz manjinskog jezika, nego je dozvoljena samo upotreba ortografije manjinskih jezika) i odredbi Okvirne konvencije i člana 5 Zakona o manjinama.

Nesklad i neizgrađenost pravne regulative ponekad zahtevaju “arbitražu” izvršne grane vlasti. Kada je u opštini Zrenjanin 2005. formiran savet za međunacionalne odnose, jedno mesto u njemu određeno je za predstavnika etničkih Jugoslovena, s obzirom na njihov udeo u stanovništvu Opštine. Pošto pripadnici ove manjine nisu formirali organe svoje nacionalne zajednice, zatraženo je mišljenje Saveznog ministarstva za ljudska i manjinska prava o načinu izbora jugoslovenskog predstavnika u opštinskom Savetu. Ni posle više nedelja traženo mišljenje nije stiglo iz Beograda. Tako je treća po brojnosti nacionalna zajednica u ovoj opštini do daljeg ostala bez svog predstavnika u Savetu.

Kada je reč o posledicama primene pravnih propisa za čije su sprovođenje, prema Zakonu o manjinama, nadležni nacionalni saveti birani po sistemu elektorata, jasno su uočljive ne samo unutaretničke tenzije, nego je ovo pitanje problematizovano i na stručnim skupovima u organizaciji Centra za multikulturalnost u Novom Sadu i Gradjanskih inicijativa u Beogradu, u prvoj polovini 2005. godine. S druge strane alternativa, prema kojoj bi pripadnici nacionalnih zajednica neposredno birali nacionalne savete, već godinama nailazi na protivljenje izvršne vlasti na nivou Savezne vlade SRJ, a potom Saveta ministara državne zajednice, koja upozorava da bi etnički selektivni izborni spiskovi mogli da vode u segregaciju manjina. Treba reći i da jedna odredba, iz člana 5 Zakona o manjinama, zabranjuje svaku registraciju pripadnika nacionalnih manjina, koja ih protivno njihovoj volji obavezuje da se izjasne o svojoj nacionalnoj pripadnosti. Treba i ovde podsetiti na ranije navedenu odredbu iz člana 18 Zakona o zaštiti podataka o ličnosti, koja propisuje da se lični podaci o nacionalnoj pripadnosti mogu prikupljati, obrađivati i davati na korišćenje samo uz pismenu saglasnost građanina.

Sudovi se ponekad ponašaju nedоследно. Ustavni sud Srbije je krajem proleća 2005. godine naložio SO Zrenjanin da poštuje čl. 8 Ustava Republike Srbije i da ukloni latinično pismo kao jedno od pisama u službenoj upotrebi (osim za pripadnike manjina). Skupština je sprovela odluku Ustavnog suda uz jedan (od 67 odbornika) glas protiv i nekoliko uzdržanih. S druge strane, opšta je pojava da se sam naziv jezika koji je u službenoj upotrebi u Republici Srbiji, prema njenom važećem Ustavu, menja prema nahodanju različitih organa uprave i samouprava.

Češkoj je problem “rešen” izgradnjom novih kvartova za Rome u pomenutim gradovima pod pritiskom međunarodnih institucija. U slučaju Sentomaša (Szenttamás), novosadski okružni sud presudio je u smislu primene odluka pokrajinskih organa uprave (i drugih domaćih i međunarodnih regula – Ustavne povelje, Zakona o manjinama, Okvirne konvencije) protiv odbijanja srbobranske opštine da dozvoli upotrebu tradicionalnog mađarskog naziva za ovu varošicu.

Zakonodavni pokušaj da se poveća učešće pripadnika nacionalnih zajednica u političkom životu, preko izmena Zakona o izboru narodnih poslanika, kojim je političkim strankama i koalicijama stranaka nacionalnih manjina omogućeno da učestvuju u raspodeli mandata u Narodnoj skupštini Republike Srbije i kad su dobile manje od 5% glasova od ukupnog broja birača koji su glasali, ima smisla kada se radi o pripadnicima dveju “velikih manjina”, ali ne i svih onih manjih, budući da je i po ovim rešenjima potrebno po 17-18 000 birača za prelazak novog realnog cenzusa. Osim toga, ovo rešenje je jedno od onih koja favorizuju dominaciju i praktični monopol jedne političke partije, odnosno jednog centra moći, u okviru nacionalnih zajednica.

Neka od najavljenih zakonskih rešenja mogu da ugroze ostvarivanje određenih prava pripadnika manjinskih zajednica, ukoliko budu usvojena u obliku u kojem su prisutna u javnosti u fazi javne rasprave. Ovo važi za preuzimanje niza ovlašćenja pokajinskog ombudsmana od strane njegovog budućeg republičkog pandana, za očekivane izmene u propisima koji regulišu osnivačka prava nad medijima, ovlašćenja vojvođanskog člana republičkog Saveta za radio-difuziju i za neka rešenja vezana za zakonsko regulisanje verskih prava koja su se pojavila u javnosti.

Uza sve rečeno, valja imati u vidu da je pravni haos koji uređuje pitanje zaštite manjinskih prava samo deo institucionalne nesređenosti jednog društva, koje se nalazi u procesu dubokog preobražaja, opterećeno pri tom teškim nasleđem sasvim nedavne prošlosti. Pravni sistem nesumnjivo uživa jednu meru institucionalne i funkcionalne autonomije u okviru društva, ali je on ne manje izvesno takođe i deo društva koji izražava i neke opštije probleme i makar i privremena razvojna ograničenja.

NEKE KARAKTERISTIKE OPŠTINE SENTA

U opštini Senta (koju čine grad Senta i 4 sela) živi preko 25 000 stanovnika. Nacionalni sastav je sledeći: Mađara 80,5%, Srba 10,7%, Roma 2,4%, Jugoslovena 1,5%. Ima još Bunjevaca, Vlaha, Albanaca, Muslimana, Makedonaca.¹⁴ U sva četiri sela senćanske opštine prisutna je ogromna mađarska etnička većina. Sela Gornji Breg i Kevi su praktično jednonacionalna, dok u Tornjošu i Bogarošu postoji ne baš beznačajna romska manjina.

Površina opštine iznosi 293 km². Senta je u upravnom pogledu sastavni deo Severnobanatskog okruga sa sedištem u Kikindi. Ona je po geografskim i drugim

¹⁴ Podaci su dati prema popisu stanovništva iz 2002. godine. Broj etničkih Roma pouzdan je koliko i odgovarajući brojevi u drugim opštinama. Prema iskazima vezanim za mesto Tornjoš, ovaj broj je uveliko potcenjen.

osobinama pre upućena na povezivanje sa potiskim i severnobačkim opštinama. Uključivanje senčanske opštine u Severnobanatski okrug bilo je (kao i u slučaju opština Kanjiža i Ada) uslovljeno namerama Miloševićeve vlade da administrativno podeli mađarski etnički korpus na severu Vojvodine.¹⁵ Prema podacima Stalne konferencije gradova, Senta raspolaže putnim i železničkim vezama koje je spajaju sa sve četiri strane sveta. Grad raspolaže autobuskom i železničkom stanicom. Iskustvo pokazuje da je broj polazaka, nažalost, dosta mali. Drumsko-železnički most kod Sente spaja severnu Bačku i Banat. Rečni saobraćaj je takođe razvijen - jedino međunarodno rečno pristanište na Tisi predstavlja upravo senčansko "Potisje".

Prema maločas navedenom izvoru, pretežan deo privrede čini primarna poljoprivredna proizvodnja i sa njom povezana prerađivačka industrija. Na teritoriji Opštine radi više od 50 preduzeća i više stotina privatnih preduzetnika, postoji razvijena trgovinska mreža, a aktivno je i više banaka. Senta tradicionalno predstavlja ekonomski, trgovinski, finansijski, zdravstveni (raspolaže okružnom bolnicom sa 400 kreveta), kulturni i administrativni centar Potisja.

Prema podacima vezanim za infrastrukturu, dobijenim predusretljivošću ljudi iz Skupštine opštine, procenat izgrađenosti asfaltnih puteva je 53% (od 85 km u opštini asfaltirano je 45 km), kanalizacijom je "pokriveno" 45% domaćinstava, a vodovodom njih 98%.

Visina opštinskog budžeta za 2005. godinu iznosi (zaokruženo) 242 miliona dinara. Prosečna zarada po zaposlenom u opštini Senta u junu 2005. iznosi ukupno 26 274 dinara, u privredi 25 643, a u vanprivredi 27 818 dinara.¹⁶

Mandati u SO Senta (29) raspoređeni su ovako: SVM 11, DS 3, LSV 2 (ove tri stranke čine koaliciju na vlasti), Građanski pokret Mađara 5, G17+ 3, REF 2, "Penzioneri" 2, SRS 1.

Nacionalna struktura nezaposlenih utvrđena je "ručnim prebrojavanjem" u filijali Nacionalne službe za zapošljavanje. Stanje je 31.05.2005. bilo sledeće: 2 942 nezaposlena. Od toga su Mađari 2 373, Srbi i Crnogorci 357, Romi 187, Muslimani 10, Makedonci 5, Hrvati 2, Albanci 2, strani državljani: Slovak, 1, Rumunka 1, Ukrajinka 1, Mađari 3. Treba imati u vidu da je zimus bilo oko 4 200 ljudi koji su bili registrovani kao nezaposleni.

Svi direktori opštinskih javnih preduzeća su etnički Mađari.¹⁷ Što se tiče nacionalnosti direktora firmi u drzavnom sektoru, direktori Elektrovojvodine i Naftagasa su etnički Srbi. Među nekoliko najvećih kapitalista u lokalnu dvojica su

¹⁵ Senčanski Mađari su se protiv ovog administrativnog preseljavanja svog grada preko Tise bunili ne samo kroz proteste političkih činilaca, nego i nalepicama na automobilima (sa kikindskom registracijom) na kojima je stojalo i još ponekad stoji: "Nisam iz Banata": Ova averzija prema Kikindi, kao sedištu okruga, nije uslovljena samo privrednim niti nacionalnim razlozima: već i kraći boravak među Senčanima pokazuje da su neki od njih skloni da i banatske Mađare posmatraju kao većma odnarodene, ruralizovane i manje kulturne nego svoje sugrađane.

¹⁶ Prosečna zarada u Republici Srbiji je, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, u isto vreme iznosila 25 503 dinara. Sve navedene brojke predstavljaju bruto iznose zarada.

¹⁷ Da ne bude zabune, postoje samo dva opštinska javna preduzeća.

Srbi, dve firme su u srpsko-mađarskom ortačkom vlasništvu, a među vlasnicima najkrupnijih privatnih firmi su i po jedan Amerikanac, Italijan i Mađar.

U Skupštini opštine je 29 odbornika, od toga 2 Srba i 27 Mađara. Opštinsko veće broji 7 članova, od kojih su dvojica to po funkciji koju zauzimaju. Među ostalih 5 članova nema nijednog koji nije etnički Mađar. Od članova po funkciji, predsednik opštine je Mađar, a njegov zamenik nacionalno neopredeljen.

U opštinskom sudu od 7 sudija 2 su Srbina, 4 Mađara i jedan Jugosloven. Za policiju je, kao i obično, praktično nemoguće dobiti precizne podatke. Procene iz Opštine su da nacionalna struktura policajaca u opštini Senta izražava obrnut odnos pripadnika dve najbrojnije etničke grupe u stanovništvu.

U opštini se planira skoro formiranje saveta za međunacionalne odnose.

Najjednostavnije rečeno, grad Senta je lep, nažalost i previše miran. Depopulacija je višedecenijska i vrlo izražena. U centru grada, kao što je slučaj sa vojvođanskim gradovima, preovlađuju eksterijeri iz vremena secesije. Gradska kuća je veoma impozantna, a na sasvim poseban način je lep senčanski kej oivičen alejom divljih kestenova. U gradu postoji pet katoličkih i jedna pravoslavna crkva, a odnosi među sveštenstvom su retko dobri. Grad je duže vremena, sve do ratova s početka devedesetih, bio jedan od centara i avangardne i alternativne kulture u Srbiji.¹⁸

Senta je mirna i uljuđena sredina. U novije vreme etničkih incidenata je bilo i u ovoj opštini, do informacija o nekima od njih dolazi se tek kroz duži razgovor, posle probijanja uobičajene barijere konformizma.¹⁹ “Republička zastava je skinuta sa Vatrogasnog doma, odneta i zapaljena, pri čemu je policija utvrdila da su prekršioci etnički Mađari koji žive van Sente”. Ili, o međunacionalnim odnosima, od sagovornika mađarske nacionalnosti: “Dobri su, nema većih problema, ima samo možda manjih incidenata. Čuli ste, verovatno, za događaj sa zastavom. Ima ponekad da se mladi sukobe, ali to nije toliko da mora policija da se umeša”. Ili: “Bilo je pre nekoliko meseci natpisa ‘Mađari idite u Mađarsku’, posle toga takvih natpisa nije bilo”.

S druge strane, jedan sagovornik mađarske nacionalnosti pozdravlja očuvanje nacionalnog identiteta, ali kaže da to getoizira etničke manjine i da može da dovede do neželjenih posledica: “Kad se organizuju neki skupovi u gradu je predvanredno stanje, okupljanje mađarske omladine ispolitizovano je i izgubilo pravi smisao”. „Biće sve više onih koji su došli da bi pili i da bi bili van nadzora roditelja. Jako je malo onih manifestacija koje spajaju, integrišu.”

U Senti se snažno oseća uticaj političke stranke VMSz, posebno u oblasti koja obuhvata nadležnosti lokalne samouprave. Građani u razgovorima iznose zapažanje o isprepletanosti nacionalnog i stranačkog momenta, smatrajući ovaj potonji za važniji na mnogim područjima donošenja odluka.

¹⁸ Neki od lokalnih običaja deluju izuzetno moderno, mada su odavno prisutni. Dovoljno je pomenuti da je u Senti dosta raširen običaj da se u privatnim kućama kuva za po više porodica, uz novčanu nadoknadu.

¹⁹ Evidencija u ovom i u sledećem paragrafu je iz monitoringa etničkih odnosa urađenog u proleće 2005. u toku implementacije projekta posvećenog prevladavanju etničkih tenzija na severu Vojvodine, podržanog od Balkan Trust for Democracy.

S druge strane, lokalni ogranci etničkih političkih stranaka relativno retko bivaju označavani kao nosioci političkih deoba. Čak su češće unutarnacionalne kritike, nego one usmerene prema javnim ličnostima druge nacionalnosti, što je delom možda uslovljeno dosta slabim kontaktima između pripadnika nacionalnih zajednica (“paralelni život”), a delom nezadovoljstvom gubitnika u unutaretničkom političkom takmičenju. To ne znači da nema međusobnog optuživanja etničkih Mađara i Srba, kao i njihovih političkih organizacija, za nacionalizam; no, u celini uzev, unutarnacionalna trvenja pokazuju da nema intenzivnog osećanja nacionalne ugroženosti. Tamo gde takvo osećanje postoji, nema prostora za unutarnacionalna trvenja i zađevice. Republička vlast se povremeno proziva zbog nedelovanja ili zbog navodno štetnog delovanja (“Razlog međuetničkih tenzije ne trebamo tražiti u sadašnjim mladima, jer nastajanje napetosti ne zavisi od njih, problem treba tražiti u višim, državnim organima. U Senti radikalizam nije izražen, radikalna stranka sa jednim svojim odbornikom ne raspiruje međunacionalnu mržnju. Barem javno to ne radi”). To ne znači da nema razmišljanja na tragu teze o nacionalnoj ugroženosti (npr. kod Mađara: “Ako želimo da održimo Mađare u Vojvodini, onda pre svega moramo proširiti manjinska prava. Po mom mišljenju jedini izlaz treba tražiti u autonomiji, bila ona teritorijalna ili personalna, za koju se u sadašnjim prilikama najverovatnije samo uz pomoć međunarodnog pritiska možemo izboriti. A ako se to ne ostvari, onda kraj svega će biti potpuna asimilacija Mađara.”). Slična razmišljanja nekih etničkih Srba biće kasnije navedena.

Opoziciono nastrojani političari mađarske nacionalnosti kao svog glavnog konkurenta navode (u Senti) uspešniji VMSz i na njegov račun imaju najviše zamerki; no, njihova procena stanja i perspektiva vlastite zajednice takođe je daleko od vedre: “Trenutno stanje vojvođanskih Mađara nije ružičasto. Živimo kao građani drugoga reda. Privredni položaj nam je takođe loš, jer bez obzira što su u Senti Mađari u većini (82 %), rukovodeća, bolja, bolje plaćena radna mesta ipak ne zauzimaju pripadnici naše nacije. Pripadnici srpske nacionalnosti su u većini u institucijama i preduzećima pod republičkom ingerencijom (uprava prihoda, policija, pošta). Slična je situacija i u bolje stojećim firmama”. I dalje: “Mađari su potisnuti iz privatizacije, u međuvremenu su propala takva preduzeća kao fabrika hrane i fabrika duvana, a naročito je poljoprivreda dovedena na rub propasti, od koje živi većina ovdašnjih Mađara. Nije preterano ako tvrdim, da je broj nezaposlenih u Senti već dostigao 60 % (radno sposobnog stanovništva)”. Manje je važno da li su predočeni navodi tačni, važnije je da oni, nezavisno od njihove istinitosti, predstavljaju deo svesti nekih pripadnika senčanske lokalne elite i da kao takvi deluju kao društvena činjenica. Istinitoj tvrdnji da, u preduzećima koja su u nadležnosti Republike, rukovodeća mesta zauzimaju etnički Srbi, mogla bi se dodati, ne manje istinita tvrdnja, da u ustanovama i preduzećima koja su u nadležnosti Opštine, odgovarajući etnički monopol imaju etnički Mađari. Povezivanje privatizacije sa pitanjem nacionalne ravnopravnosti veoma je delikatno. Prethodno je bila navedena nacionalna struktura vodećih senčanskih kapitalista. Tvrdnja o udelu nezaposlenog radno

sposobnog stanovništva nije tačna; ona se može suočiti sa ranije navedenim podacima iz Nacionalne službe za zapošljavanje, ili sa stavom iznetim u Skupštini opštine da "...privredna situacija nije sjajna, ali to nije specifično samo za ovu sredinu. Mnogo ljudi je otpušteno u procesu privatizacije. Prema drugim, pouzdanijim tvrđenjima, sada ima 4 200 nezaposlenih". Vidljivo je da je i u ovom znatno "hladnijem" iskazu broj nezaposlenih preuveličan, ili tačnije, da je "outdated". Ljudi koji imaju uvid u probleme korisnika usluga Centra za socijalni rad slažu se da je "...teška ekonomska situacija, privatizacija i otpuštanje radnika. Lokalna samouprava treba da se oslobodi od centra, od Beograda – treba dohodak da ostane tamo gde se ostvaruje, naravno da jedan deo mora da ide za opšte potrebe". Na pitanje "Kakva je (nacionalna) zastupljenost kod direktora javnih preduzeća", odgovor dobijen u Opštini bio je: "Tu su Mađari većina, mislim da su svi Mađari".²⁰ I lokalni Srbi se žale na neravnomernu raspodelu resursa po etničkom kriterijumu. Kao zajednica koja je u manjini u konkretnoj sredini, oni se češće opredeljuju za građansku opciju nego za nacionalnu (što je uopšte odlika pripadnika, makar brojno, slabijih grupa): "Moje su kolege popunile anketu. Bili su jako zadovoljni jer ih je neko nešto pitao. Senta je jedina opština u Potisju u kojoj građanska opcija nije prošla, odnosno nije imala uspeha. To odslikava situaciju ovde. Ne zovu uludo Sentu Malom Peštom. Ovde se takmiče ko će biti veći Mađar". A na pitanje "Gde su centri moći (u lokalnu)", ispitanik srpske nacionalnosti rekao je: "To je igra strukturirane političke moći. To Interpol ne bi mogao da reši. Ostavimo to po strani".

Zajednice su u velikoj meri podvojene i žive autonomno jedna u odnosu na drugu, u meri u kojoj je to moguće u modernom integrisanom društvu i to u jednoj od njegovih u Srbiji najkulturnijih lokalnih zajednica. Karakteristično je da je jedan ispitanik, upitan u kojoj meri su zadovoljene osnovne potrebe etničkih grupa na ovom području ("...recimo, potreba za kulturnim životom, obrazovanjem, javnom upotrebom jezika i pisma...") odgovorio: "Ja znam ono što znam o mađarskoj etničkoj zajednici. Srbi znaju za sebe". Zamoljeni da obrazlože svoju ocenu stanja međunacionalnih odnosa u opštini, ispitanici su navodili i sledeće razloge: "...u svakodnevnom životu osećam (npr. prepreke za korišćenje maternjeg jezika)", "nema većih sukoba i fizičkih obračuna", "nije bilo sistematskih – učestalih nacionalnih ispada sa teškim posledicama", "uticaji sa strane... sami bi sve bolje rešili", "primer: uslovljavanje predavača da radi – predaje u odeljenju koje mu nije na maternjem jeziku, mada postoje razredi sa dotičnim maternjim jezikom", "zbog politike etnocentrizma SVM", "jer u državi treba službeni jezik koristiti", "puno je nesporazuma", itd.

Ne samo u uslovima siromaštva i privredne krize, osnovna područja etničke kompeticije jesu mogućnost zapošljavanja (odnosno zadržavanja posla) i mogućnost zauzimanja rukovodećih položaja. Privredna kriza samo pojačava etničku utakmicu, zbog raširene frustracije iskrivljuje percepciju raspodele ovih resursa i potencijalno

²⁰ Vredi podsetiti da u opštini postoje dva javna preduzeća.

predstavlja plodno tle za razvoj etničkih antagonizama. Nejednakosti, ukoliko postoje (realno, ili kao manje ili više netačna predstava u svesti pripadnika konkretnih grupa) postaju posebno rizične ukoliko ih prati svest o njihovoj nepravednosti. Kulturna podela rada koja karakteriše vojvođanske Rumune (veoma prezastupljene u nižim zemljoradničkim društvenim slojevima) nije opasna, ne samo zbog malobrojnosti i brzog brojnog opadanja pripadnika ove grupe, već i zbog odsustva iskrivljene raširene svesti o tome da je vezivanje najvećeg broja vojvođanskih Rumuna za dno društvene strukture izazvano (u odnosu na ovu nacionalnu zajednicu) spoljnim razlozima. U Senti je, dalo se videti, a videće se još jasnije, situacija drugačija: opštinsko favorizovanje etničkih Mađara, prilikom raspodele rukovodećih položaja, praćeno je državnim favorizovanjem etničkih Srba na rukovodećim položajima firmi koje kontroliše Republika. Ovo je kako se čini izazvano stranačkim a ne etničkim razlozima, ali u nacionalno mešovitoj sredini pomenuta dva momenta se tesno prepliću i u svesti značajnog broja stanovnika drugi može da zaseni prvi.

Šta reći o odnosu nacionalne strukture nezaposlenih i nacionalne strukture stanovništva u opštini? Među nezaposlenima je približno 81% Mađara i 12% Srba i Crnogoraca.²¹ Možda treba podsetiti da u opštini živi 80,5% Mađara, 10,7% Srba, itd. Vidljivo je da na planu zapošljavanja ne postoji nacionalna diskriminacija. Građani, međutim, imaju svoje mišljenje. Upitani “Da li u Vašoj opštini postoji razlika između pripadnika pojedinih nacionalnih zajednica u pogledu mogućnosti zapošljavanja i u čemu se ta razlika sastoji”, građani su davali sledeće tipične odgovore: “postoji protekcija”, “...postoji razlika, pri zapošljavanju ali i posle pri radu. U ponekim slučajevima postoji i razlika između muškaraca i žene”, “pripadnici srpske nacionalnosti lakše se zapošljavaju”, “među niže školovanim – zaključno sa srednjom školom - ne znam o postojanju razlike”, “postoji, vidi statistiku zaposlenih u javnim službama, državno – administrativnim službama”, “da, pokušaji diskriminacije Srba”, “nema razlike”, “da, u lokalnim javnim preduzećima se favorizuju pripadnici mađarske zajednice”, “sigurno ima više nezaposlenih u krugu pripadnika nacionalnih manjina, jer im je i stručna sprema niža”, “kod Roma, niska obrazovanost i tradicionalna neprilagođenost”, “da, uslovi konkursa su ispisane za osobe”, “postoji, nije u skladu 82% - 18%”, itd.

Upitani “Da li postoji razlika u pogledu zauzimanja rukovodećih položaja i u čemu se ta razlika ogleda”, sledeći odgovori su se javili kao karakteristični: “postoji – protekcija”, “postoji razlika, ali i potreba to zahteva”, “u pogledu stranačke pripadnosti, nikakav u pogledu nacionalnosti”, “na rukovodećim mestima najviše ima srpske nacionalnosti”, “od građana mađarske nacionalnosti procentualno ima mnogo manje na rukovodećim radnim mestima u odnosu na procentualni sastav stanovništva”, “nepoverenje većinskog naroda prema pripadnicima nacionalne manjine na rukovodećim mestima”, “Ima! Još uvek se ide ‘po komunističkom krugu’”, “lica mađarske nacionalnosti (članovi SVM) su privilegovani”, “da, u

²¹ Samo je izuzetna predusretljivost nadležnih u Skuptini opštine omogućila da se dodje do ovih podataka, “ručnim prebrojavanjem”.

lokalnim javnim preduzećima se favorizuju pripadnici mađarske zajednice”, “da, uslovi konkursa su ispisane za osobe”, “postoji, nije u srazmeri nacionalnih sastava stanovništva”, itd.

Ovi nalazi govore o samo delimičnom prepoznavanju, u svesti građana, složenog međusobnog uticaja stranačkih i etničkih činilaca na raspodelu resursa u opštini. Bilo bi neobično kad bi bilo drugačije: nezavisno od nasleđa Miloševićevih godina, teško je razdvojiti činioce vezane za izgrađivanje političkog sistema od onih intrinzično nacionalnih. Pogotovo u uslovima siromaštva, rastuće nezaposlenosti i socijalnog raslojavanja. Podvojenost u shvatanjima aspiranata, za dobijanje ili zadržavanje radnih ili rukovodećih mesta, praćena je jasnim etničkim podvajanjem omladine. Kada je u Senti, u proleće 2005. godine, rađen monitoring u okviru projekta o prevladavanju etničkih tenzija na severu Vojvodine, na pitanje da li se mladi različitih nacionalnosti međusobno druže, dobijeni su odgovori poput “...pa, ne baš. Imamo dva disko kluba, jedan pored drugog, i mladi Mađari idu u jedan, a mladi Srbi idu u drugi”. A na potpitanje zašto je to tako, dobijen je odgovor da se “...neke stvari dešavaju subotom kad se više izlazi. Čujem od mladih Mađara koji dolaze ovde da mi o tome pričaju, da ih Srbi maltretiraju. Prilaze im i teraju ih da pričaju mađarski – zašto Srbin hoće da sluša kako neko priča mađarski? Onda dođu neki drugi Srbi i kažu: ‘Pustite ih, ostavite ih!’, i onda Mađari odu. Plaše se da će dobiti batine. Evo, pre Vas je baš bio jedan dečak da mi se žali. Ne prijave to policiji, plaše se”. Ili, kako je u toku realizacije pomenutog projekta rekao drugi sagovornik: “Mladi slabo komuniciraju – primećuje se da izlaze podeljeno. Podvajanje je na delu – getoizacija”. A jedan treći sagovornik je rekao: “Vrlo kratko – postoji paralelan život mladih, postoji obostrani animozitet kod omladine. Nema toga da se zabavljaju dečko i devojka a da su različitih nacionalnosti”. Ili, kako kaže sagovornik mađarske nacionalnosti: “Kod mladih je komunikacija mnogo slabija i ‘nije to to’”. Jedan drugi sagovornik je primetio: “Ima krajeva gde ima samo Srba i u te kafane i kafiće idu samo Srbi”, “Tamo gde je mađarska muzika idu Mađari”.

Kao i u Kanjiži,²² u Senti postoji uverenje da su nove gazde najčešće etnički Srbi: “u privatizaciji Mađari nisu toliko angažovani”, “kasnije će se videti gde smo u vlasničkim odnosima”.²³ Ekonomsko takmičenje između etničkih grupa ostaje donekle rizično u situaciji smanjivanja resursa. Treba ponoviti, dobro je ako tu situaciju ne prati predstava o nejednakim šansama.

Senta se trudi da očuva miran život: ovo važi i za opštinske i za druge političke i, šire, javne činioce, kao i za građane. Vidljivo je nastojanje da se pomoć prihvati i iz Novog Sada, i iz Beograda, i sa trećih strana. Za sređivanje kuće Stevana Sremca (uključujući tu iseljenje stanara) Pokrajina je odvojila 6 i po miliona dinara, Opština

²² U proleće 2005. takođe ispitanoj, u sklopu monitoringa etničkih odnosa u okviru projekta rađenog za Balkan Trust for Democracy, a potom, ponovo, u leto iste godine, u okviru monitoringa etničkih odnosa podržanog od Komisije za demokratiju ambasade SAD.

²³ Treba podsetiti da su među nekoliko najvećih kapitalista u lokalnu dvojica Srbi, dve firme su u srpsko-mađarskom ortačkom vlasništvu, a među vlasnicima najkrupnijih privatnih firmi su i po jedan Amerikanac, Italijan i Mađar.

milion i dve stotine hiljada, a Republika je obećala da će dati neki novac do novembra 2005, kada se obeležava 150-godišnjica piščevog rođenja. (U Opštini su, s razlogom uspravljene glave, rekli: “Osnivanje Fondacije Stevan Sremac i pretvaranje kuće u biblioteku je dokaz kako se vodi računa o znamenitim ljudima, mi smo ponosni na to”). Problemi vezani za upravljanje multietničkom zajednicom detaljnije će biti razmotreni kroz prikaz i analizu pojedinih oblasti vezanih za ispunjavanje manjinskih prava.

OBRAZOVANJE

Čini se da je porast institucionalnih kapaciteta donekle pojačao tenziju između pripadnika dveju najbrojnijih etničkih zajednica u Senti. Za razliku, na primer, od kulture, u sferi obrazovanja se iskazuje daleko više problematičnih tačaka oko kojih se razilaze stavovi većinske (mađarske) i manjinske (srpske) zajednice. Senta je značajan obrazovni centar za Mađare u Potisju. “Senta je najzad zauzela mesto u obrazovanju koje joj i pripada”. Ima 4 srednje škole, jednu gimnaziju za talentovane đake, konsultacioni centar više škole za hortikulturu iz Budimpešte, višu školu za menadžere (istureno odeljenje kruševačke škole). U okviru Ekonomske škole, na primer, postoji sedam srpskih i jedanaest mađarskih odeljenja. To je regionalna škola koju pohađaju đaci čak iz Kanjiže, Bačke Topole... Nedavno otvaranje gimnazije na mađarskom nastavnom jeziku za talentovanu decu, mađarska zajednica vidi kao izraz potrebe da se, na neki način, pokuša nadoknaditi odlazak velikog broja obrazovanih ljudi mađarskog nacionalnog korpusa iz Vojvodine u nekoliko poslednjih godina.

Jedno od spornih pitanja je učenje srpskog jezika kao obaveznog (po Zakonu o pravima nacionalnih manjina iz 2002. godine, kao i po zakonima o osnovnoj i srednjoj školi iz 1992) od strane đaka koji nastavu pohađaju na maternjem, mađarskom jeziku. I u mađarskoj i u srpskoj zajednici ukazuje se na problem neadekvatnog načina realizacije ove vrste nastave. Može se navesti nekoliko iskaza: “Mađari slabo uče srpski. Zamislite, u Trgovačkoj školi uče Mađare srpskom jeziku tako što ih muče nekom teškom literaturom i terminologijom, umesto da ih nauče osnovnim rečima kojima treba kao trgovci da se obrate na srpskom”. “Postoji apsurd jer srpski u osnovnim školama predaju Mađari. U srednjim školama je situacija drugačija. Tu su Srbi predavači. Ali i oni pokazuju netoleranciju prema onim đacima koji nisu imali priliku da savladaju srpski.” ”Kao roditelj primećujem da je najveći problem što se srpski uči kao jezik sredine. To je recimo u Novom Sadu u redu, ali ovde je 80% stanovništva mađarsko. Osim toga, omladina ima mogućnost da putem kablovske televizije prati TV program isključivo na mađarskom. Ni ja srpski nisam naučio u školi nego čitajući ‘Politikin Zabavnik’. Omladina je takođe upućena i na mađarsku štampu jer postoji mogućnost nabavke novina iz Mađarske. Možda je rešenje da se srpski uči kao strani jezik i to intenzivno, ali opet smatram da ni na taj način neće biti postignut cilj jer niko nije savladao dobro engleski učeći ga u školi.”

Pitanje učenja srpskog jezika kao obaveznog u obema zajednicama tumače i kao politički problem, kao oružje u političkoj borbi: “Dok srpska deca ne uče mađarski, dotle za mađarsku decu je obavezno učenje državnog jezika”. “Deca u školi nerado uče srpski jezik. Verujem je da je to rezultat kućnog vaspitanja.” “Pripadanjem mađarskim strankama stvorila se odbojnost prema Srbiji kao državi. Javlja se nezdrav odnos prema učenju srpskog jezika. Ponekad je ta odbojnost ogromna, ali ne kod svih. Postoje takoreći ‘normalni’ roditelji, koji shvataju potrebu za poznavanjem srpskog jezika u ovoj sredini.” “Postoji velika popustljivost prema neučenju srpskog jezika, što je stvorilo dugoročne probleme. Oko sto hiljada mađarske omladine je prošlo kroz ovakav sistem i na to se javlja kontrareakcija kod srpske zajednice”.

Učenje jezika društvene sredine (na primeru Sente, mađarskog jezika) savezni zakon iz 2002. godine regulisao je kao davanje mogućnosti, u smislu izbornog predmeta.²⁴ Kako to izleda u praksi? “Ne znam koliko imaju motivacije, ali imaju mogućnost. Uče mađarski kao izborni predmet koji ne ulazi u prosek ocena. U nekim porodicama postoji tradicija da se uči mađarski jezik, u porodicama to živi”.

Nailazimo, međutim, i na brojne iskaze kako, s obzirom na fakultativnost, učenje mađarskog nije prisutno u većoj meri, što izaziva nezadovoljstvo u mađarskoj zajednici. “Srpska deca još nemaju tu mogućnost, ali se ide u smeru rešenja.” “Na planu obrazovanja je najveći problem to što je ukinuta nastava jezika društvene sredine, to jest što srpski đaci ne uče mađarski jezik. Ne poznajemo istinski istoriju i kulturu jedni drugih. Trebalo bi zadržati raniju praksu, to jest da srpska deca uče i mađarski jezik. Jedno od mogućih rešenja, ako već nema boljeg, je da se organizuju predavanja u obliku kurseva.”

Ili: “Glavni problem je u obrazovanju. Dok srpska deca ne uče mađarski, dotle za mađarsku decu je obavezno učenje državnog jezika. Poznavanje međusobne kulture je jednostrano, što dovodi do povećanja jaza između dva naroda.”

Nešto stariji senčanski Srbi, obrazovani u vreme socijalizma, opisuju sadašnje stanje u obrazovanju iz svoje perspektive: “U obrazovanju Srbi se uopšte ne pitaju. Mađarski jezik mora se obavezno znati. Moja generacija je, recimo, učila mađarski jezik kao jezik društvene sredine. Apsurd je, što su i Mađari učili srpski jezik kao jezik društvene sredine. Mađarski se može učiti već od zabavišta i meni to nije problem, jer bićeš time samo obogaćen, jer znaš još jedan jezik”.

U mađarskoj zajednici ukazuje se često na to da nije dovoljno samo imati organizovanu nastavu na maternjem jeziku, već i da se program rada za neke predmete, pre svega istoriju i književnost, mora saobraziti mađarskoj nacionalnoj kulturi. “Druga najvažnija stvar bi bila stručno osposobljavanje pedagoga na

²⁴Zakon o manjinama u odredbi iz člana 13 propisuje da plan i program rada u obrazovnim ustanovama i školama sa nastavom na srpskom jeziku, sa ciljem pospešivanja tolerancije prema nacionalnim manjinama, treba da uključi gradivo koje sadrži saznanja o istoriji, kulturi i položaju nacionalnih manjina, te druge sadržaje koji pospešuju međusobnu toleranciju i suživot. Na teritorijama gde je jezik nacionalne manjine u službenoj upotrebi, plan i program u obrazovnim ustanovama i školama sa srpskim nastavnim jezikom treba da sadrže mogućnost učenja jezika nacionalne manjine.

mađarskom. Pod ovim osposobljavanjem treba podrazumevati da predavanja ne samo budu na mađarskom jeziku, nego i da bude protkano mađarskom duhovnošću.” “Ali, da ovo ne bude na način kako se sada uči istorija. Naime, u sadašnjem udžbeniku iz istorije, na primer, napisano je da su Mađari čak dva puta rušili Beograd, ali istovremeno nigde ne piše i to koliko puta su Mađari odbranili Nandorfehervar (Nándorfehervár)”. “Jedna od najvećih grešaka obrazovanja je u tome što ne daje određene ruke školama, jer svakako da ne treba isto predavati u Beogradu i u Senti. Kod nas bi deca trebala više da znaju o kralju Maćašu umesto o Kraljeviću Marku.²⁵ Naravno, povrh svega moramo uzajamno upoznati međusobnu kulturu i istoriju.” “Prevod većine udžbenika na mađarskom je direktna kopija srpskog i ne odgovara kulturnom biću mađarskog čoveka.”

Jedan od ozbiljnih razloga za nezadovoljstvo unutar mađarske nacionalne zajednice jeste (kako se tvrdi) maćehinski odnos države Srbije prema delu sopstvenog obrazovnog sistema.²⁶ “U Senti nema problema sa nastavom na mađarskom jeziku, pošto ovde živimo u većoj koncentraciji, ali mora se i to reći da naše institucije ne dobijaju srazmernu pomoć. Jer ako, na primer, gimnazija u Senti godišnje dobija dva miliona dinara od države, a istovremeno nekoj predškolskoj ustanovi u Sremu za isti period sledi dvadeset miliona dinara, onda ne možemo da govorimo o nekoj jednakosti. Ovakve podatke nadležni najčešće prećute pred nama”.

S druge strane, međutim, naglašava se da država – matica, tj. Mađarska, daje neku vrstu simbolične pomoći mađarskim đacima u dijaspori, koji pohađaju nastavu na maternjem jeziku, u iznosu od 90 eura na godišnjem nivou, što se u mađarskoj zajednici tumači kao izraz dobre volje i znak da nisu potpuno zaboravljeni od matične države.

Kao rezultat nezadovoljstva postojećim stanjem u obrazovanju manjinskih zajednica, a u strahu od asimilacije i gubitka nacionalnog identiteta, neki politički predstavnici mađarske zajednice u Vojvodini zagovaraju ideju o segregaciji obrazovnog sistema.²⁷ Na takav stav nailazimo i u Senti, kako od strane vladajuće političke strukture, tako i od opozicije.

“Od strane Mađara postoji inicijativa da se u školama osnuju odeljenja isključivo mađarska i isključivo srpska. Ako se odeljenja u školama podele, deca će izgubiti i tu jedinu priliku da čuju srpski jezik. U obdaništu, recimo, više nema mešovitih odeljenja. Za opstanak Mađara u Vojvodini neophodno je stvoriti obrazovni sistem (na maternjem jeziku) od zabavišta do univerziteta. Glavni zadatak

²⁵ Bira se po 9 članova upravnih odbora škola. Od toga 3 člana imenuje savet roditelja, Skupština opštine Senta bira 3 člana, a 3 člana su iz redova zaposlenih u školi. Druga je stvar kolike su nadležnosti ovih odbora u centralizovanoj državi, u kojoj i pokrajinski organi uprave većinu poslova obavljaju kao poverene.

²⁶ Zanimljivo je da u Senti ova pomoć mađarske vlade ne izaziva mrzovolju (bar) nekih pripadnika srpske zajednice, kao što je u proleće 2005. zapaženo u drugim severnobačkim sredinama (npr. u opštini Mali Idoš, u toku realizacije projekta Overcoming of the ethnical tensions on the north of Vojvodina, podržanog od strane Balkan Trust for Democracy).

²⁷ Ovo je, najizričnije, svojevremeno zagovarao sadašnji pokrajinski Sekretar za obrazovanje i kulturu, g. Zoltan Bunjik (Bunyk Zoltán).

bi bio odrediti obrazovne i duhovne centre i prihvat Mađara iz dijaspore. Svakome treba dati mogućnost da završi četvorogodišnju srednju školu, što je uslov za sticanje višeg i visokog obrazovanja.”

„Nije slučajno da tražimo svoje mađarske škole u pravom smislu reči. Što toga nema, to možemo zahvaliti i našoj gluposti. Značaj toga za nas bi bilo pre svega to što bi mađarska škola bila u mađarskom okruženju. Nije slučajno da se ova ideja ne dopada svakom, jer onda bi trebalo rasformirati sadašnji Školski centar koji je pod komandom SVM (VMSZ).”

Postoje naznake da već postoje začeci tog procesa podvajanja unutar osnovnoškolskog obrazovanja. “Počela je dezintegracija osnovnih škola posle čega će nastati samostalne škole. Ovo je od izuzetnog značaja za seoske sredine, gde će to doprineti uzdizanju kulturnog života. A u Senti će nastati škole koje će biti bliži naciji, što će jačati maternji jezik, kulturu i nacionalnu svest”.

Obrazovanju na maternjem jeziku i problemima koji u tom procesu nastaju, izuzetan značaj pridaju svi pripadnici mađarske zajednice. Obrazovanje se smatra značajnom preprekom na putu asimilacije i moćnim oružjem u borbi za opstanak i očuvanje nacionalnog identiteta.

“U opstanku Mađara glavnu ulogu trebalo bi da odigraju pedagozi i crkve.”
 “Jer ako znamo da je 1941. u Bačkoj bilo 49 % građana mađarske nacionalnosti, a da sada od vojvođanskih Mađara svega 10 % uči na svom maternjem jeziku, onda je lako pretpostaviti da posle isteka jednog ljudskog veka neće nas više biti.”²⁸
 “Asimilacija putem obrazovanja je čak i u ovakvoj sredini prisutna. U svakom od razreda sa srpskim nastavnim jezikom ima jedan ili dvoje učenika kome su oba roditelja mađarske nacionalnosti. Kod mešovitih brakova je gotovo stoprocentno pravilo da ovakva deca idu u srpske škole. I to je zabrinjavajuće što je mađarska omladina malo zastupljena na višim i visokim školama (50 %). Naši đaci su delom prinuđeni da uče na srpskom jeziku, pre svega zato jer očito da država ne pogoduje manjinama. Problem učenja na maternjem jeziku bi se najpre mogao poboljšati putem raznih formi stipendiranja. Ovo očekujemo ne samo od svoje matične države, nego i od ove, čiji smo redovni poreski obveznici i od koje s pravom očekujemo pozitivnu diskriminaciju. Jer to se u današnjim uslovima baš ne može reći.”

Mađarski nacionalni korpus je deficitaran u visokoobrazovanim kadrovima što se, jednim delom, tumači i kao posledica iseljavanja, koje u najvećoj meri započinje devedesetih godina i traje i do današnjih dana. U ovom trenutku veliki broj mladih etničkih Mađara studira u Mađarskoj. ”Jedan veliki sloj đaka uči u

²⁸ Prema podacima pokrajinskih organa uprave, udeo mađarske dece osnovnoškolskog uzrasta, koja pohađaju nastavu na maternjem jeziku, niz godina unazad se kreće oko 77%-78%. Na srednjoškolskom uzrastu ova procentna brojka je niz godina oko 67-68. Prema pisanju lista “Dnevnik” od 22. aprila 2005. godine, u srednjim i višim školama u Vojvodini čiji je osnivač Pokrajina, kao i na fakultetima Univerziteta u Novom Sadu, u školskoj 2005/2006. godini planirano je za upis u prvi razred, odnosno na prvu godinu osnovnih i magistarskih studija, ukupno 37 813 učenika, bruceša i poslediplomaca. Broj srednjih škola u Vojvodini je isti kao lane - 127, ali se ove godine povećao broj mešovitih škola, uvedeno je osam novih područja rada i više novih obrazovnih profila. Za srednjoškolce koji će se obrazovati na mađarskom jeziku planirano je 1 090 mesta u trogodišnjim školama i 1 470 u četvorogodišnjim.

inostranstvu. Ako bi se oni vratili, povodom nekog privrednog prosperiteta, onda bi se usporila provincijalizacija, ali ne možemo se nadati potpunom zaustavljanju ovog procesa.“

Nedovoljno znanje srpskog jezika unutar mađarske populacije detektuje se u Senti kao jedna od prepreka u karijeri i profesionalnom napredovanju Mađara. “Ipak, smatram da je nepoznavanje srpskog realan problem jer muškarci su nekada, bar u vojsci, bili u prilici da nauče srpski. Sada vojni rok traje osam i po meseci, tako da ni tu više nemaju priliku kao ranije. Osim toga, teži se profesionalizaciji vojske gde Mađari, baš zbog toga što ne znaju srpski, neće moći da rade kao profesionalni vojnici.” “Što se tiče obrazovanja, povremeno predstavlja problem što mađarskoj deci strani jezik predaje nastavnik koji ili ne govori dobro, ili nikako ne govori mađarski jezik. Deca Srba starosedelaca dosta dobro govore mađarski, dok mađarska deca moraju da se bore sa problemom što ne znaju dobro srpski, a ovaj zaostatak će se kasnije odraziti na njihove izgledе u privredi. Na primer, kada je fabrika šećera ‘Kristal’ dospela u italijanske ruke, novi vlasnik je tražio takvog direktora koji pored engleskog dobro vlada i srpskim jezikom. Među mađarskim stručnjacima, od Subotice do Bečeja, nije se mogao naći pogodan kandidat i tako je fabrika dobila direktore Srbina po nacionalnosti. Mislim da u školama pogrešnim metodom predaju srpski jezik. Umesto deteta roditelji kod kuće napišu teme za pismeni, deca to nauče napamet i dobiju prelaznu ocenu.”

Pritajeno napeti međunacionalni odnosi se reflektuju naizrazitije u omladinskoj populaciji. “Razlog međuetničkih tenzija ne trebamo tražiti u sadašnjim mladima, jer nastajanje napetosti ne zavisi od njih, problem treba tražiti u višim, državnim organima. U Senti radikalizam nije izražen, Radikalna stranka sa jednim svojim odbornikom ne raspiruje međunacionalnu mržnju. Barem javno to ne radi.”

Škola se zbog svog vaspitnog uticaja na mlade smatra bitnim segmentom u kreiranju pozitivnih, odnosno negativnih tendencija u razvoju međunacionalnih odnosa.

“Ipak mislim da, kao i dosad, iz porodice i škole dolazi najvažniji, vaspitni uticaj. Kao mala, veoma rano sam učila srpski jezik, danas to nije tako. Pravi Senčani se trude da govore i jedan i drugi jezik, a ne kao izbeglice – ne mogu da se naviknu na ovaj način života.”

Škole nisu poprište međunacionalnih incidenata u Senti, tako se bar tvrdi i navode se pozitivni primeri mirnog suživota među mladima. “U senčanskoj gimnaziji nema slučajeva sa nacionalnom pozadinom. Na završnoj svečanosti školske godine je bilo je lepo videti kako đaci međusobno poznaju i slušaju muziku svojih vršnjaka druge nacionalnosti. Po mom saznanju, ni u teškim vremenima iza nas nije bilo ni jednog ozbiljnog šamara po nacionalnoj osnovi.” “U toku je osnivanje omladinske organizacije ‘Lokator’, koja će okupiti svu omladinu, bez obzira na naciju. Mnogi omladinci prošli su kroz edukaciju putem seminara, kao pripremu za rad ove nove organizacije.” “U mojoj školi veoma dobro funkcioniše Đački parlament, organizuju se manifestacije i različiti programi, razmenjujemo posete sa Ekonomskom školom iz

Segedina.” Incidenata među mladima različitih nacionalnosti ima, međutim, pre svega na mestima za izlaske. Svakako, nešto je drugačija situacija na mestima za zabavu mladih, gde su mogući manji incidenti. Ima trvenja. Istovremeno, nadležni organi ne primenjuju zakon svaki put, to jest ponekad gledaju kroz prste. U mnogim slučajevima baš to pogoršava odnos.”

Romi i uslovi za njihovo obrazovanje su poseban segment ove priče. Selu Tornjoš, u kojem živi veliki broj Roma, lokalna samouprava je nudila novčanu pomoć za temeljno preuređenje jedne zgrade u osnovnu školu, s tim da roditelji (Romi) uzmu učešća u samim radovima, što nije bilo prihvaćeno u romskoj zajednici, tako da ništa nije ni učinjeno po tom pitanju. Trenutna situacija u pogledu obrazovanja lokalne romske populacije je više nego poražavajuća. Samo jedna devojčica pohađa srednju školu u Senti i ona je, prema više iskaza, praktično jedini pismeni i obrazovani član ove zajednice.

“Stanje je loše kad su Romi u pitanju. To se stalno priča i ponavlja, ali stvarno se nešto konkretnije mora uraditi na edukaciji, izgleda ne samo romske dece, već i samih njihovih roditelja. Malo to čudno zvuči, ali je istina. Romska deca u školu dolaze neredovno – imamo odeljenje sa 30 dece. U vreme kad se deli ručak, u toku nastave, onda su svi tu.”

Ispitani preko standardizovanog upitnika, građani senčanske opštine daju odgovore slične onima koji su već navedeni. U celini uzev, postoji zadovoljstvo uslovima obrazovanja na maternjem jeziku. Ovo bazično zadovoljstvo praćeno je razumljivo povećanim očekivanjima (“do srednjeg obrazovanja prihvatljivo, fali više obrazovanje”; “zauzima značajno mesto u regionu i na nivou Vojvodine”; “svi uslovi školovanja su obezbeđeni”; “odličan, jedino treba da se prevodi stručne udžbenike”). Upitani šta bi po, njihovom mišljenju, trebalo da se promeni na planu obrazovanja na njihovom maternjem jeziku u opštini Senta, ispitanici su pored ostalog dali i sledeće odgovore (citiraju se bez znakova navoda): uveo bih obavezno učenje jezika okoline; literatura nije zadovoljavajuća na maternjem jeziku; bolji programi; pošto je Senta centar mađarske kulture u Vojvodini, fali nekoliko viših škola na mađarskom jeziku; trebalo bi obezbediti više mesta u gimnaziji i u četvorogodišnjim stručnim školama za decu mađarske nacionalnosti; osnivati srednju zanatsku školu (za razna zanimanja) kao i osnivanje više škole za potrebe kadrova u privredi tipa novog profila; ne u opštini nego na nivou države – promena programa rada; ne pokušavati sa izbacivanjem kadrova srpske nacionalnosti (kao u slučaju...) iz nastave na srpskom; plan ne treba – samo stručna literatura treba da postoji; zastupljenost svih obrazovnih profila na oba jezika; nastavu srpskog jezika bi trebalo hitno promeniti po zahtevima funkcionalnosti već od prvog razreda osnovne škole da deca stvarno mogu da nauče; moj predlog je da se izdaju udžbenici za srednje škole na jeziku nacionalne manjine; da na vreme dobijemo nove udžbenike – ali to nije delokrug opštine; do srednjeg obrazovanja zadovoljavajuće, dok nemamo više i visoke škole na maternjem jeziku, itd.

Upitani koje su osnovne prepreke zbog kojih u opštini Senta nije bolje rešeno obrazovanje na maternjem jeziku, ispitanici su pored ostalih dali i sledeće odgovore: nema velika prepreka – nedostatak dobre volje; zbog kadrovskih i materijalnih problema; država ne vraća Mađarima natrag sredstva srazmerno za obrazovanje i daleko smo od pozitivne diskriminacije; u srednjim školama nije obezbeđen za svaki predmet profesor koji govori mađarski jezik; nema prepreka na nivou opštine; politika lokalne samouprave (tj. SVM); nedovoljan broj nastavnog kadra, nedostatak udžbenika; zbog prevoda (ili izdanje) udžbenika; itd.

Upitani kako bi te prepreke mogle da se uklone i da se obrazovanje na maternjem jeziku poboljša u ovoj opštini, ispitanici su, pored ostalog, naveli: roditelji bi mogli uticati i vlada sa određenim zakonima; država treba da primeni pozitivnu diskriminaciju; angažovanjem takvog kadra koji dobro govori mađarski jezik; omogućiti školovanje prosvetnih radnika više i visoke stručne spreme na maternjem jeziku; da na časovima maternjeg jezika koristimo knjige iz Mađarske; da dobijemo više donacija od Republike; itd.

Pitanje obrazovanja na maternjem jeziku u Senti umnogome je određeno pitanjem i problemom službene i ukupne javne upotrebe maternjeg jezika. Ovde postoji manje mogućnosti za paralelan autonoman razvoj nego što je slučaj sa negovanjem nacionalne kulture. Potrebe na ovom planu su veće, a resursi (relativno, ne i apsolutno) skućeniji, pa je oko njih i veća jagma. Vlada Mađarske može da daje 90 eura godišnje po učeniku, ali mađarske fondacije ne mogu da reše probleme obrazovanja na ovom jeziku u meri u kojoj pridonose negovanju nacionalne kulture.

Realni, suštinski regionalni značaj koji Senta ima za obrazovanje jednog dela vojvođanskih Mađara, može da se iskoristi na različite produktivne načine. Isto važi i za precenjivanje značaja vlastitog grada (kao navodnog centra mađarske kulture u Vojvodini; no, nema nijedne nacionalnosti čiji pripadnici imaju uvid u probleme i dostignuća njenih pripadnika na celom području njenog prostiranja, ni u Vojvodini, ni drugde). S druge strane, nije dobro što se srpski doživljava kao “državni jezik”. Paralelni život omladine podeljene po etničkoj, tj. jezičkoj liniji (koji je u jednom drugom projektu, što ga je Centar za razvoj civilnog društva izveo ove godine, utvrđen kao relativno stabilna pojava poslednjih godina) nije dobra stvar; utoliko je više za pohvalu nastojanje Opštine da omogući stvaranje međuetničke omladinske organizacije. Procesi koji već duže traju, kao što je etniziranje Srbije, dovode do toga da deo etničkih Srba ne smatra za potrebno da uči jezik sredine. Ovo je pitanje koje zahteva posebnu pažnju, ali je ono i te kako povezano s problemom obrazovanja na maternjem jeziku. Slučaj Roma je posve poseban – ovde na pruženu ruku opštine nema odaziva. Romsko udruženje je preko potrebno Senti, delom i zbog razloga zbog kojih je nerealno očekivati da će ono u dogledno vreme biti osnovano.

U celini uzev, lokalni i pokrajinski organi dobro prolaze u očima građana, upitanih za mišljenje o problemu obrazovanja na maternjem jeziku. Kritika od strane srpske i mađarske opozicije na lokalnu (Građanski pokret Mađara, DSS) očekivana je, razumljiva i potrebna. Senćani dobro detektuju da je osnovni problem, vezan za

obrazovanje na maternjem jeziku, zavezan u čvor u Beogradu, a ne tamo gde se njegove posledice najviše ispoljavaju. Problem stvaraju i nedorečenosti Zakona o manjinama, pre svega zbog neprecizne preporuke o omogućavanju učenja jezika sredine. Problem obrazovanja otkriva problem jezika, inače suštinski za ostvarivanje prava pripadnika nacionalnih zajednica u senčanskoj opštini.

Zamerke upućene beogradskim (ne samo prosvetnim) vlastima, praćene bar kod nekih sagovornika prisutnim osećanjem diskriminisanosti, delom izrastaju na stvarnim odlukama nadležnih organa uprave, delom na indirektnim posledicama etnizacije srbijanskog društva, a delom izražavaju u osnovi vrlo zamršenu dilemu između očuvanja etničkog identiteta i (samo)ograničavanja društvene pokretljivosti za pripadnike pojedinih nacionalnih zajednica (odnosno onoga što se u teoriji etničkih odnosa naziva kulturnom podelom rada). Drugim rečima, čak i u Senti, koja jeste jedan od centara prosvete i kulture na mađarskom jeziku u Vojvodini, pitanje nastave na maternjem jeziku povezano je sa pomenutom temeljnom dilemom. Ako učenici manjinske nacionalnosti završe srednjoškolsko obrazovanje na svom jeziku, oni su deprivilegovani u društvenoj utakmici koja se vodi preko sticanja visokoškolskih kvalifikacija za zauzimanje poželjnih i prestižnih zanimanja (osim ukoliko ne emigriraju u zemlju ili zemlje u kojima neće biti u ovom smislu deprivilegovani, što je krajnje nepoželjno). S druge strane, obrazovanje na nematernjem jeziku siguran je put u etničku asimilaciju. Treba imati u vidu i treći aspekt, odnosno moguće posledice “puzajućeg apartheida” (obrazovanja na maternjem jeziku od zabavišta do fakulteta, u posebnim školskim zgradama za decu i omladinu različite nacionalnosti) u sredini u kojoj omladinci različitih nacionalnosti sve manje komuniciraju jedni s drugima. Pošto su okolnosti, koje određuju društveni i legalni kontekst u kojima se razvija ovaj problem, određene pre svega od beogradskih činilaca, oprezna i konstruktivna politika samouprave može da posluži kao korektiv. Ne treba zaboraviti ni jedan drugi kontekst, provizorno stvoren “Omnibus zakonom”, kojim se nadležnosti na ovom planu delimično (i zakonski opet nedorečeno) prepuštaju Novom Sadu. Ovo je nesumnjivo prednost, ali istovremeno i iskušenje; probleme je potrebno institucionalno uokviriti i normirati pravce njihovog razrešavanja ili produktivne reproblematicije. Rizično je oslanjati se na trenutnu raspodelu političke moći, pošto u uslovima višestranačja praćenog radikalizacijom srpskog biračkog korpusa u Vojvodini, nije izvesno da će g.g. Bunjik i Korhec (Bunyik Zoltán i Korhecz Tamás) i u doglednoj budućnosti kontrolisati “pokrajinska ministarstva svesti”. Osim toga, posledice odluka organa uprave osećaju se pre svega u lokalnu, a ne u partijskim centralama, nezavisno od toga o kojim političkim strankama je reč. Utisak je da poduhvati senčanske samouprave, o kojima će biti reči kada bude govora o ostvarivanju prava na negovanje nacionalne kulture, a koji su usmereni na podsticanje trpeljivog zajedničkog života pripadnika nacionalnih zajednica, predstavljaju onu reakciju koju organi samouprave mogu i treba da primenjuju. Upravljanje multietničkim zajednicama jeste vrlo zamršen posao, pogotovo s obzirom na nasleđe nedavne prošlosti i na razvojno zaostajanje zemlje.

Siromaštvo pogoduje međuetničkoj kompeticiji, a odsustvo doradenog institucionalnog okvira povećava rizik da se etničko takmičenje otme kontroli, kao što je bio slučaj sa SFRJ krajem osamdesetih godina. S druge strane, upravo međusobna umreženost različitih potreba pripadnika nacionalnih zajednica (odnosno njihovih kolektivnih prava) ne stvara samo situaciju u kojoj jedan nerešen problem (na primer, onaj vezan za upotrebu jezika) nepovoljno utiče na drugi (na primer, na pitanje obrazovanja na maternjem jeziku) i otežava ga, već otvara i mogućnost da se efekti optimalizacije upravljanja etničkim odnosima na jednom području povoljno odraze i na drugim poljima.

INFORMISANJE

Stanje na planu informisanja u Senti svakako nije idealno, bar što se lokalnih glasila tiče. Jedna kablovska televizija, sa mnoštvom različitih kanala, uz malo lokalno-informativnog programa i “Radio Fox”, radio stanica strogo komercijalnog usmerenja – to je sve. Budući da postoji obilje dnevnih i nedeljnih listova štampanih u Beogradu ili Novom Sadu i gotovo svakodnevno jedna stranica u listu “Mađar So” (“Magyar Szó”), posvećena senčanskoj (ili, nešto šire, Potiskoj) problematici, raširen je zaključak sagovornika da je sve to sasvim dovoljno za ovu sredinu. “Svi oblici medija (novine, televizija, radio) dostupni su i na srpskom jeziku. Sve je urađeno korektno, sve je kako treba.” “Štampani mediji su dostupni. Periodiku najviše čitaju u biblioteci i Srbi i Mađari. Čitaoci se koriste svim novinama koje stižu, a na koje je biblioteka pretplaćena od pedesetih - šezdesetih godina, a kupuje se sve što se izdaje na oba jezika, sve novine. Elektronski mediji su takođe dostupni i kablovska televizija je uvedena među prvim gradovima u Srbiji. Hvataju se sve državne, nezavisne stanice i druge.” Informisanje je pored ostalog i u službi razvijanja nacionalnog identiteta: “Osim toga, omladina ima mogućnost da putem kablovske televizije prati TV program, isključivo na mađarskom. Omladina je, takođe, upućena i na mađarsku štampu jer postoji mogućnost nabavke novina iz Mađarske.”

S druge strane, kao i svuda i u svemu gde je stanje relativno dobro, zahtevi su razumljivo povećani: “Više se radi o kvalitetu nego o kvantitetu. Srbi imaju kvalitetan izvor informacija, ali ‘Mađar So’ nije kvalitetan. Redakcija se praktično rasula. Neki od njihovih radnika otišli su u Mađarsku na dobra radna mesta gde dobijaju dobre plate. To im je omogućio njihov dobar glas i u Mađarskoj su veoma priznati. Stalno gubimo na kvalitetu, ali to je u okviru tendencija u celoj Srbiji”. Treba reći da je, nepristrasno gledano, senčansko dopisništvo “Mađar So”-a kadrovski jako. Ono ima deset novinara i fotoreportera pa je drugo po veličini, iza subotičkog, koje ima dvanaest zaposlenih. Sada se u Senti uređuje sportska strana “Mađar So”-a.²⁹

²⁹ U avgustu 2005. godine se mađarska vojvodanska javnost uzbunila zbog namere da se značajni delovi redakcije ovog lista prebace iz Novog Sada u Suboticu i Sombor. Subotici bi, prema ovim najjavama, pripali unutrašnja rubrika i desk, a Senti u najmanju ruku

Informanti se slažu da Gradu i Opštini nedostaje ozbiljna radio stanica, koja bi emitovala program na oba najviše raširena jezika. “U informisanju Sente je veliki nedostatak što nema svoj radio. Jedini komercijalni radio nema informativni program. Što se tiče televizije trebalo bi izgraditi jedan regionalni sistem, što bi se uz malu pomoć TV Novi Sad i moglo ostvariti.” No, donošenje Zakona o radio-difuziji i obaveza da se promene osnivači medija i ovde stvara probleme, posebno izrazite u višenacionalnim sredinama. Kako kaže jedan od sagovornika iz lokalne vlasti: ”Na polju informisanja nastao je problem što lokalni radio nije dospelo u vlasništvo Opštine, umesto toga je u rukama privatnika, koji je razvukao opremu. Senta trenutno ima jedan privatni radio, koji emituje uglavnom samo muziku i reklame. Nedostaju emisije informativnog karaktera i neposredan kontakt sa slušaocima”. Ili, rečima drugog sagovornika, takođe iz organa samouprave: “Glavni problem je prestanak rada lokalnog radija. Trenutno u Senti radi samo jedan, dvojezični, komercijalni radio. Nepostojanje gradskog radija je u zavisnosti od nedostanka novca i preduzetničkog duha”.

Opozicija ima, naravno, drugačije mišljenje: ”Ako bih trebao da ocenjujem informisanje, onda bih javnom informisanju na mađarskom jeziku dao ocenu 0,01. Naime, stupanjem na scenu Nacionalnog saveta Mađara potpuno je pod uticaj jedne stranke (SVM) pao ne samo ‘Hetnap’(‘7-NAP’) nego i ‘Mađar So’(‘Magyar Szó’), čije sedište žele da premeste u Suboticu. Već sumnjam u samostalnost i mađarske redakcije TV Novi Sad”. Ili, kako primećuju ljudi iz opozicionog Građanskog saveza Mađara: “Postali smo crne ovce medija, pošto je Građanski Savez Mađara nastao svega dva meseca pred lokalne izbore, a uspeali smo da zauzmemo drugo mesto, sa svega 600 glasova zaostatka od prvog. Da sloboda medija ne postoji, to najbolje pokazuje njihov odnos prema nama. Naime, ne vredi što umesto novinara sami napišemo saopštenje kada “Mađar So” ni tako gotov tekst neće objaviti”.

Stanje na planu informisanja slično ocenjuju i neki sagovornici srpske nacionalnosti: “Senta je slepo crevo. Imamo jedan elektronski medij, ali se za njega ne može reći da pruža zadovoljavajući broj informacija, jer se on njima ne bavi ozbiljno. Uglavnom možemo saznati šta ko prodaje, koliko koštaju salata i krompir na pijaci i to je to. Od dešavanja u Senti ništa se ne prenosi. Što se štampe tiče, čita se dnevna kao što su ‘Blic’ i ‘Večernje Novosti’. Tu nema lokalnih tema. Postojali su pokušaji, ali nije bilo kontinuiteta. Što se ‘Mađar So’ - a tiče, postoje informacije iz Potisja, ali su to uglavnom favorizovane priče SVM-a, ono što je za njih ekskluzivno. Inače je to neatraktivan časopis. U ‘Dnevniku’ postoji rubrika ‘Vojvodina’, ali je problem što nema dopisnika iz Sente”. U protivstavu prema sadašnjem stanju javlja se i zahtev da se “oforme institucije za filtriranje informacija, pre nego što odu u etar”.

sportska rubrika. Ne ulazeći u druge aspekte ovog pitanja, vidljivo je da rukovodstvo SVM koje kontroliše jedini vojvođanski dnevni list na mađarskom jeziku, pridaje Senti značajno mesto. Relokacija delova redakcije podrazumeva i relokaciju resursa, radnih mesta, finansija, opreme i drugog.

Odgovori, slični onima koje su dali obavešteni informanti, dobijeni su i primenom standardizovanog upitnika. Upitani: “Kako biste opisali sadašnje stanje na planu informisanja na Vašem maternjem jeziku u Vašoj opštini”, sagovornici su najčešće odgovarali u smislu “...informisanje ide na oba jezika, srpskom i mađarskom. Zamerka, ne ide po Ustavu. Prvo na srpskom, ćirilično!”. Ili: “Sve informacije idu na srpskom i mađarskom jeziku”; “Nemamo lokalne radio i TV stanice”, itd. Upitani: “Šta bi, po Vašem mišljenju, trebalo da se promeni na planu informisanja na Vašem maternjem jeziku u ovoj opštini”, sagovornici su najčešće zahtevali “lokalne, regionalne novine”, “osigurati informisanje na maternjem jeziku u programima RTV, u dužem vremenskom periodu”, “instalisanje lokalne radio stanice”, “pokretanjem opštinske novine”, “osnivanjem manjeg Centra, koji bi se ciljano bavio navedenom problematikom”, “uvođenje i pokretanje dvojezičnog lokalnog časopisa (nedeljnika)”, “treba broj časova emisije na mađarskom jeziku povećati na TV Novi Sad i Subotica”, itd.

Zamoljeni da odgovore na pitanje: “Koje su osnovne prepreke zbog kojih u Vašoj opštini nije bolje rešeno pitanje informisanja na Vašem maternjem jeziku”, sagovornici su dali vrlo rasute odgovore, među kojima su se sretali i ovakvi: “uglavnom zbog materijalnih prepreka”, “zato što ima puno takvih, koji neće ni da govore na mađarskom jeziku”, “nerazumevanje i loša namera lokalnih ekstremista”, “nedostatak novca i dobra volja RTS” itd. A upitani: “Kako bi te prepreke mogle da se uklone i da se informisanje na Vašem maternjem jeziku poboljša u Vašoj opštini”, sagovornici su predlagali i da “treba vratiti opštini svoju imovinu i onda opština može da gazduje”, “obezbediti sredstva u opštinskom budžetu za finansiranje opštinske novine”, “promeniti navike i stvoriti preduslove (finansijske i kadrovske), tražiti finansijsku pomoć republike kao ciljane sredstva za tu namenu”, “ministarstvo i pokrajinski Sekretarijat za informisanje”, itd.

Problem informisanja u Senti mnogo je manje međunacionalnog karaktera, znatno više nosi naznake problema vezanih za informisanje u opštinama u unutrašnjosti Vojvodine, pa i Srbije. Etnički karakter ovog pitanja vidljiv je u opozicionom osporavanju uloge Nacionalnog saveta Mađara, koji uistinu uveliko glajhšaltuje najvažniji list na mađarskom jeziku u Srbiji.³⁰ Problemi vezani za elektronske medije jesu u značajnoj meri problemi nastali iz zakonodavnih odluka republičke Skupštine, koja u svom insistiranju na prenošenju osnivačkih prava elektronskih medija na (za beogradske organe vlasti u poslednjih par decenija) uobičajen način nije vodila računa o posebnim potrebama manjinskih zajednica.

³⁰ Prema mišljenju Foruma novosadskih civilnih mađarskih organizacija, koji čine „Argus” – Civilno udruženje Mađara u Srbiji za prava manjina, Naučno društvo vojvodanskih Mađara, Društvo za zaštitu spomenika kulture i negovanje nacionalne baštine i Udruženje prosvetnih radnika Mađara u Vojvodini, izraženom na okruglom stolu 12. maja 2005. godine, «nastavlja se razgrađivanje informisanja na mađarskom jeziku u Vojvodini i u tome su prisutni i znaci namernosti”. Navedeno mišljenje zastupaju ugledni mađarski intelektualci Đerd Gal (Gaál György), Bela Ribar (Ribár Béla), Ferenc Pap (Pap Ferenc), Margit Nad (Nagy Margit) i Antal Bozoki (Bozók Antal).

Treba podsetiti da Zakon o manjinama, u odredbi iz člana 17, garantuje pripadnicima nacionalnih manjina pravo na potpuno i nepristrasno obaveštavanje na svom jeziku, uključujući pravo na izražavanje, primanje, slanje i razmenu informacija i ideja putem štampe i drugih sredstava javnog obaveštavanja. S druge strane, valja podsetiti i na zapažanje da je udeo programa na mađarskom jeziku na Televiziji Novi Sad pao sa 20 posto 1990. godine na nešto iznad 3 posto 2004. godine. U ovoj situaciji ne deluje realno pomenuta zakonska odredba, prema kojoj će “država u programima radija i televizije javnog servisa obezbediti informativne, kulturne i obrazovne sadržaje na jeziku nacionalne manjine, a može da osniva i posebne radio i televizijske stanice koje bi emitovale programe na jezicima nacionalnih manjina”. Može se podsetiti i da prema odredbi iz člana 5 Zakona o javnom informisanju republika, autonomna pokrajina, odnosno lokalna samouprava, obezbeđuju deo sredstava ili drugih uslova za rad javnih glasila na jezicima nacionalnih manjina i etničkih zajednica, u cilju ostvarivanja prava nacionalnih manjina i etničkih zajednica u informisanju na sopstvenom jeziku i negovanju sopstvene kulture i identiteta. Sve ovo, kada se uporedi sa stanjem na terenu, deluje više kao dug jednom vremenu u kojem država nije bila etnička, ili kao pisani trag zahteva određenih inostranih činilaca, nego kao norma kojom se stvarnost zaista nastoji regulisati.

SLUŽBENA I JAVNA UPOTREBA JEZIKA I PISMA

Problem jezika, i to ne samo njegove službene, niti šire, javne upotrebe, jeste najuočljiviji problem vezan za upravljanje međunacionalnim odnosima i za zadovoljavanje kolektivnih prava u opštini Senta. U projektu, rađenom ovog proleća (2005) na severu Bačke, uočeno je prilikom terenskog rada da u Senti mnogi Mađari teško govore srpskohrvatski (srpski), teže nego u Kanjiži (ovim projektom takođe obuhvaćenj) gde je manje Srba. Kako se čuje, deca u školi nerado uče srpski jezik. Sagovornici mađarske nacionalnosti ponekad kažu da je to rezultat kućnog vaspitanja, dok se drugi put žale na navodno krajnje neprimeren način nastave. Milicioneri u Senti su većinom Srbi i, prema iskazu meštana, mnogi od njih ne govore dobro mađarski jezik: “Malo je Mađara u policiji. Jezik je problem, jer već na tom pitanju Mađari ne mogu da prođu prijemni. Problem je što policajci slabo znaju mađarski a, naročito u selima, Mađari slabo govore srpski”. Neki kažu: “Mađarski milicionari su otišli u penziju. Mladi milicionari sad ne znaju mađarski – to je problem. Tu disproporciju bi trebalo rešavati. Nisu grubi, ali je teško kontaktirati”.³¹

³¹ Prema Odluci o bližem utvrđivanju pojedinih pitanja službene upotrebe jezika i pisama nacionalnih manjina, na teritoriji Autonomne Pokrajine Vojvodine, organi Pokrajine, organi i organizacije jedinica lokalne samouprave, organizacione jedinice organa državne uprave, javnih preduzeća, ustanova i službi osnovanih za celu teritoriju Republike Srbije, kao i za područje jedinice lokalne samouprave, u svom aktu o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mesta, propisaće znanje jezika nacionalne manjine u službenoj upotrebi, kao uslov za zapošljavanje kod odgovarajućeg broja izvršilaca na radnim mestima na kojima zaposleni rade sa strankama ili vode upravni postupak. Zakon o zaštiti manjina, u odredbi iz člana 21, propisuje da se prilikom zapošljavanja u javnim službama, uključujući policiju, vodi računa o nacionalnom sastavu stanovništva, odgovarajućoj zastupljenosti i o poznavanju jezika koji se govori na području organa ili službe.

Dodatni problem je uverenje značajnog broja kontaktiranih senčanskih etničkih Srba da poznavanje mađarskog jezika u Senti nije neophodno. Sa ovim se pomirio i jedan deo senčanskih Mađara, od kojih neki srpski nazivaju “državnim jezikom”, što govori i o ukupnom shvatanju manjinskih prava i o doživljavanju položaja pripadnika vlastite zajednice.

Senčanski Mađari su nezadovoljni što je otežana procedura za dobijanje izvoda iz matičnih knjiga.³² “Problem je što se dokument izdaje onako kako je originalno uveden u matične knjige. Da bi se pisalo mađarskim pismom, potrebno je pokrenuti proceduru za izmenu izvornog dokumenta”. Ili, drugačije kazano: “Komplikovana je procedura, treba da dobije uputstvo taj koji traži. Ako nije upisan prilikom rođenja na mađarskom, onda može da dobije samo na latinici ili ćirilici. Inače stranka mora da upiše izmenu (a to je onda promena imena), u molbi treba da stoji: želim da mi se ime upiše po mađarskom pravopisu”.³³

Ovakva praksa u neskladu je sa 10 članom Okvirne konvencije, garancijama iz Ustavne povelje i Povelje o ljudskim i manjinskim pravima državne zajednice, čl. 8 Ustava Srbije, čl. 11 Zakona o manjinama³⁴, kao i sa pokrajinskom Odlukom o bližem utvrđivanju pojedinih pitanja službene upotrebe jezika i pisama nacionalnih manjina na teritoriji Autonomne Pokrajine Vojvodine.³⁵ Pokrajinska Odluka precizira da će u slučaju da lice, zaposleno u organu čiji je posao pretežno vezan za rad sa strankama, ne poznaje u dovoljnoj meri jezik nacionalne manjine, organ o svom

³² Možda nije suvišno podsetiti na zakonsku konfuziju: Zakon o manjinama, u odredbi iz člana 9, propisuje da pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na slobodan izbor i korišćenje ličnog imena i imena svoje dece, kao i na upisivanje ovih ličnih imena u sve javne isprave, službene evidencije i zbirke ličnih podataka, prema jeziku i pravopisu pripadnika nacionalne manjine, ali ovo pravo ne isključuje paralelan upis imena i po srpskom pravopisu i pismu. Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma, u odredbi iz člana 18, predviđa dvojezične obrasce, ali Uputstvo o vođenju matičnih knjiga i obrascima matičnih knjiga (Sl. glasnik RS broj 48/90 i 22/91) ne propisuje upotrebu dvojezičnih obrazaca javnih isprava i obrazaca evidencije za područja na kojima su u službenoj upotrebi jezici narodnosti.

³³ Može se podsetiti na odredbu iz člana 61 KZ po kojoj će se lice koje, suprotno propisima o ravnopravnoj upotrebi jezika ili pisama naroda i narodnosti Jugoslavije, uskrati ili ograniči građaninu da pri ostvarivanju svojih prava upotrebi jezik, odnosno pismo kojim se služi, kazniti zatvorom do jedne godine.

³⁴ Službena upotreba jezika nacionalnih manjina podrazumeva korišćenje jezika nacionalnih manjina u upravnom i sudskom postupku i vođenje upravnog postupka i sudskog postupka na jeziku nacionalne manjine, upotrebu jezika nacionalne manjine u komunikaciji organa sa javnim ovlašćenjima sa građanima, izdavanje javnih isprava i vođenje službenih evidencija i zbirki ličnih i podataka na jezicima nacionalnih manjina i prihvatanje tih isprava na tim jezicima kao punovažnih, upotrebu jezika na glasačkim listićima i biračkom materijalu i upotrebu jezika u radu predstavničkih tela.

³⁵ Prema odredbi iz člana 2 ove odluke (Sl. List APV broj 8/03), pripadnik nacionalne manjine može usmeno i pismeno da se obrati organima Pokrajine, organima i organizacijama jedinica lokalne samouprave, organizacionim jedinicama organa državne uprave, javnih preduzeća, ustanova i službi osnovanih za celu teritoriju Republike Srbije, kao i za područje jedinice lokalne samouprave na svom jeziku i pismu koji su na području tog organa u službenoj upotrebi.

trošku obezbediti prevodioca.³⁶

Pitanje jezika, može se to ponoviti, javlja se kao ključno, kada je u pitanju menadžment etničkih odnosa u opštini Senta. To je razumljivo, s obzirom na nacionalni sastav opštine i na u osnovi dobro stanje na drugim područjima zadovoljavanja kolektivnih potreba. To ne znači da je stanje na planu službene ili, šire, javne upotrebe jezika, izrazito loše. No, lokalnim Srbima često smeta što “Mađari ne znaju dovoljno srpski”, ili što, kako oni kažu, “ima pojedinaca koji neće da govore srpski”, ili, nešto u čemu se slažu sagovornici nezavisno od etničke pripadnosti: “...sistemski je problem učenje srpskog jezika”. S druge strane, postoji mnogo manje saglasnosti oko neophodnosti učenja jezika sredine. Teret godina Miloševićeve vlade ovde je veoma teško ukloniti. I sami etnički Mađari, odnosno oni među njima koji su ispitani na nestandardizovan način i koji spadaju, bilo u etničku elitu na lokalnu, bilo u političku i kulturnu elitu lokalne zajednice, s dosta ustezanja predlažu da se vrati fakultativno učenje mađarskog jezika. Kao da su se najistaknutiji građani mađarske nacionalnosti pomirili s tim da značajan broj njihovih sugrađana neće naučiti jezik većine u lokalnoj zajednici: “Mislím da su zahtevi Srba ovde ispunjeni, u opštini u administraciji svi znaju srpski, neko vreme u pošti neki nisu znali mađarski”. Ovo prećutno prihvatanje etničkog karaktera države, što je u suprotnosti sa važećim Ustavom kao i sa ranije primenjivanim standardima, može da bude potencijalno rizično. Naravno, mnogo zavisi od ekonomske situacije, pri čemu valja imati u vidu da je mnogo ljudi otpušteno u procesu privatizacije i da je u opštini relativno nedavno bilo čak 4 200 nezaposlenih.

Postoje, naravno, i znatno povoljnija viđenja poznavanja jezika sredine, odnosno srpskog jezika: “Kada bi na ulici nekoga oslovili i na mađarskom i na srpskom, on bi mogao da vam se obrati. Ovde je to normalna pojava, odnosno tradicija još od Austro-Ugarske monarhije. Dobro znam istoriju, sećam se i šta je bilo pre Prvog svetskog rata, i tokom njega, i posle njega, i tokom Drugog svetskog rata i posle. Od početka šezdesetih natpisi ulica se pišu dvojezično, formulari od 1957. godine, a na svim tribinama se mogu čuti dva identična govora na dva jezika. Pošto svi sve razumeju dosta im je da čuju na jednom jeziku, pa kad počne na drugom oni viču da se skrati”. Jedan drugi sagovornik ocenio je mogućnost javne upotrebe jezika i pisma na sledeći način: “Nešto je bolje nego ranije. I ranije je bilo dobro, ali u Miloševićevo vreme samo periodično i kratkotrajno. U ovoj sredini ima više Mađara nego Srba. Problem nastaje najčešće u pošti, jer na šalterima rade ljudi koji ni pasivno ne znaju mađarski. Kada dođe neko iz Gornjeg Brega ili Tornjoša, koje su čisto mađarske sredine, ovaj problem je posebno izražen. Mislím da nedostaje motivacija za učenje,

³⁶ Podsećamo na ono što je u poglavlju naše analize o pravnoj regulativi rečeno o legalnom aspektu ovog problema: Problemi sa višejezičnim obrascima su na legalnoj ravni u Vojvodini otklonjeni donošenjem Odluke o višejezičnim obrascima izvoda iz matičnih knjiga i o načinu upisa u iste. Po odredbi iz člana 6 ove Odluke, u izvodima iz matičnih knjiga i uverenjima, upis ličnog imena pripadnika nacionalne manjine vrši se na jeziku i pismu nacionalne manjine, a lično ime pripadnika nacionalne manjine upisuje se posle toga u zagradi i na srpskom jeziku, prema pravopisu tog jezika.

a smatram da bi svi trebalo da bar pasivno znaju mađarski. Ovo bi se moglo rešiti davanjem roka od jedne godine kandidatima za ta radna mesta da nauče jezik. Prema mojim informacijama i u pošti se situacija poboljšava. U Bečeju i Subotici oko toga ima mnogo problema”. Treći sagovornik dao je još povoljniju ocenu: “Senta u ovom pogledu služi za primer. Krenuo je jedan proces da u čitavoj javnoj sferi rade takvi ljudi, koji govore oba jezika. U izdavanju dokumenata, njihovom popunjavanju, nema nikakvih problema”. No, pitanje poznavanja jezika od strane policajaca ostaje kao problem. Prema rečima jednoga od sagovornika iz samouprave: ”Odnos mađarskog i srpskog stanovništva je 82:10 %, a istovremeno nacionalni sastav policije je ovom obrnut.³⁷ Njihov najveći broj ne zna mađarski, što predstavlja problem kada, na primer, imaju posla sa nekim starijim čovekom mađarske nacionalnosti”. I dalje: ”Ostvarivanje prava na upotrebu jezika u praksi ide teško i ovde u zgradi SO. Za to još nije izgrađen savršen sistem. Nedavno je izbio pravi skandal pri sklapanju braka, zbog toga što su podaci iz matične knjige rođenih bili ispisani delimično na mađarskom, a delom na srpskom jeziku. Naime, nevesta je bila osoba mađarske nacionalnosti iz Rumunije, a mladoženja Mađar iz Sente. Nedostatak dvojezičnih formulara i kod nas predstavlja problem”. Jedan drugi sagovornik iz organa samouprave rekao je da se “...jedan od najvećih problema krije u upotrebi jezika. Stariji radnici (u opštini – prim. CRCD) ne koriste svoja prava, to jest da govore maternjim jezikom, mada je za to mogućnost data. Građani se ne bore za pravo na upotrebu maternjeg jezika. U mnogim javnim institucijama nije u srazmeri broj onih koji govore mađarski i srpski jezik. U većini su službenici srpske nacionalnosti. Među Mađarima nema dovoljno hrabrosti prilikom zauzimanja raznih strukovnih položaja, jer polaze od pretpostavke da se pred Srbima lakše otvaraju vrata u glavnom gradu u vezi dobijanja novčane potpore, a takođe i u drugim vezama”. I dalje: “Za Mađare predstavlja problem što ne govore državni jezik. Ovo je još izraženije kod đaka koji uče u inostranstvu. Posle nekoliko godina provedenih u inostranstvu postaje im potpuno strana upotreba srpskog jezika. Od onih koje uče u inostranstvu manje od 20 % vraća se u Vojvodinu posle završetka školovanja. Njima je povratak veoma težak”.

Jedan od sagovornika mađarske nacionalnosti rekao je sledeće: ”U ovom pogledu nepovoljna nacionalna struktura u policiji i sudstvu predstavlja veliki problem po nas. Što se tiče upotrebe maternjeg jezika, najveći problem je što nema formulara na mađarskom jeziku i tako, često, već kod izvoda iz matične knjige, nastane problem oko ostvarivanja ovog prava. Naravno, u jednom ovakvom okruženju se, s pravom, očekuje da službenici govore oba jezika. Ovaj zahtev je uglavnom ispunjen”. I dalje: “Poslednjih dana se dogodio pravi skandal kada smo iz Beograda dobili dvojezične

³⁷ Prema iskazu sekretara Saveta za nacionalne manjine Srbije g. Petra Ladevića, iznetom na okruglom stolu Centra za razvoj civilnog društva “Etničke tenzije na severu Vojvodine”, koji je održan 14. juna 2005. u Novom Sadu, svaka ispostava Zavoda za statistiku u gradovima Srbije ima podatke o nacionalnoj strukturi policije. Ovo obaveštenje je netačno, budući da je provera pokazala da i ispostave zavoda i sam Republički zavod za statistiku ne raspolažu ovim podacima, nego da imaju samo podatke o nacionalnoj strukturi gradova i naseljenih mesta.

đačke knjižice, u kojima prevod na mađarski sadrži sramotne jezičke greške. Dok smo ih dobijali iz Novog Sada sve je bilo u redu. Pošto više nemamo vremena za ispravku, izdaćemo i takve kakve smo ih dobili.”³⁸ Ili, kako je rekao jedan od ljudi iz samouprave: ”Malo je Mađara u policiji. Jezik je problem, jer već na tom pitanju Mađari ne mogu da prođu prijemni. Problem je što policajci slabo znaju mađarski, a, naročito na selima, Mađari slabo govore srpski”.

Poseban problem bio je otvoren početkom 2004. godine zbog promene naziva nekih ulica. Novosadski “Dnevnik” je o ovome pisao, u više nastavaka, u februaru prošle godine. Kako je rekao jedan od sagovornika srpske nacionalnosti, “...u vreme prethodne postavke u opštini, promenjeni su neki nazivi ulica. Kada se o tome odlučivalo mi (...) glasali protiv takve akcije, jer su postojali neki iritantni predlozi, kao što je recimo promena naziva Beogradske ulice u Arpadovu, ili ulice Jovana Sterije Popovića u Marijinu, i drugo. Takve stvari predstavljaju direktan atak na lokalno srpsko stanovništvo. Ali, ne samo na nas, jer i jedan Jurij Gagarin je izgubio svoju ulicu. Nažalost, ova je akcija sprovedena, iako smo prikupili oko 600-700 potpisa građana protiv, u čemu su učestvovala DS, DSS, Lilićeva SNS i SPO i poslali žalbu ministarstvu, ali su oni ostali inertni. To znači da nisu odgovorili u roku od 60 dana, tako da je odluka o promeni naziva ulica u Senti postala pravosnažna i mi smo dobili ‘divne’ nazive ulica. Neki od tih novih naziva su, zapravo, stari nazivi ulica, koje su doneli Hortijevci u Sentu 1941. godine, dolaskom na vlast. Tada je oko 450 Srba i Jevreja bačeno pod led, to valjda dovoljno govori”. Ocene o zahladnelim međunacionalnim odnosima javljaju se i u iskazama drugih sagovornika srpske nacionalnosti: ”Znate, multietničnost je uvek bila na račun Srba.(...) Potiskivala se, a i sada, ćirilica. (...) A kada je počelo buđenje nacionalne svesti, onda je to bila čista manipulacija od strane vlasti.(...). Odnosi su sada bolji nego pre 2000. godine. Ovde postoji problem da se manjina integriše – tu je stvar poverenja, SVM ranije nije bio blagonaklon”. Povodom preimenovanja ulica jedan od sagovornika je rekao: “Mora biti više poverenja u svačije dobre namere, a kako da ga bude kada vlast ovde na tako neshvatljiv način menja nazive ulica i trgova. Od 33 predloga za nove nazive, složili smo se sa 27, zar to nije korektno? Ali zašto se briše Beogradska ulica (njihovo opravdanje je: ta ulica ne vodi ka Beogradu!?), zašto Jovana Sterije Popovića – to je veoma loše što rade”. Drugi sagovornik s tim u vezi kaže: “Možete misliti, oni sad vraćaju one nazive ulica koji su uvedeni 1941. godine, pa 1945. sklonjeni!”. Jedan od mađarskih političkih aktivista je ovako okarakterisao ovaj problem: “U opštini je bilo menjanja imena ulica gde su neka važna imena za Srbe bila preinačena u neka koja su manje važna i za Mađare”.

Neki među sagovornicima srpske nacionalnosti ukazuju na etničko takmičenje koje nije dobro regulisano: ”Problem leži u odbojnosti prema Srbima. U Senti živi 2

³⁸ Pokrajinska Odluka o bližem uređivanju pojedinih pitanja službene upotrebe jezika i pisama nacionalnih manjina na teritoriji APV, svojom odredbom iz stava 1 član 4 kaže da, na područjima na kojima su u službenoj upotrebi i jezici nacionalnih manjina, evidencije propisane od strane nadležnih organa vode se i na jeziku nacionalne manjine.

600 Srba, koji imaju najbolju obrazovnu strukturu u zemlji, s obzirom da je oko 600 onih koji imaju završenu višu ili visoku školu. Znači, to je školovano, kvalitetno, urbano stanovništvo. Sva sela u opštini su mađarska, svo srpsko stanovništvo živi u gradu. Nisu to neki neproduhovljeni ljudi. Oni reaguju na ovakvo stanje, jer su dugo ignorisani, a kada vas ignorišu, onda vi morate da se pobunite. Ranije je 80% Srba koristilo latinicu, ali kako se ćirilica počela iz nekog razloga ignorisati, situacija se okrenula. Danas 80% Srba u Senti koristi ćirilicu i mislim da je u pitanju inat. Često dolazimo u sukob sa SVM, kao u onoj priči sa ulicama. Onda pokušamo da to rešimo na jedan akademski način, ali nas naši posmatraju kao izdajnike. Zato je teško održati nezadovoljstvo u određenim granicama, jer kada nekome kažete da izbroji do sto, tj. da sačeka, i on to uradi, i onda mu vi opet kažete da izbroji do sto... Onda on, u jednom trenutku kada recimo stigne sa brojanjem do 1000, više neće da čeka. Buni se”.

Nesporno je da pripadnici najbrojnih etničkih grupa u Senti svoje sugrađane druge nacionalnosti povezuju sa nacionalnim centrima: ”Njihov centar moći je u Subotici i u Mađarskoj, odatle potiču njihove finansije. Oni su samo izvršiooci. To dalje ide preko SVM”. S druge strane, senčanski Mađari bi mogli da ukažu na “beogradsku” stranačku afilijaciju direktora lokalnih ogranaka preduzeća i ustanova kojima upravlja Republika.

Obični građani, koji su bili preko standardizovanog upitnika ispitani o problemima upotrebe jezika, ponekad traže da se “na radnim mestima sa strankama uvede obavezno znanje mađarskog jezika”. Javljaju se i sledeće formulacije odgovora na pitanje “Šta bi po Vašem mišljenju trebalo da se promeni na planu službene upotrebe Vašeg maternjeg jezika u Vašoj opštini”: “...u svim institucijama, radnici koji su direktno u kontaktu sa građanima, obavezno govore jezik okoline”; “svi službenici bi trebali vladati sa jezikom koji je u upotrebi u opštini kao jezik nacionalne manjine”; “u policiji, na pošti, na sudu itd. treba obezbediti znanje mađarskog jezika”; “na šalterima pošte i MUP-a angažovati isključivo takve službenike koji govore i mađarski jezik. Državni organi u pismenoj komunikaciji ne poštuju dvojezičnost”; “omogućiti veću toleranciju većinskog naroda prema jeziku sredine kao i poznavanje jezika sredine, pogrešan osećaj i pogrešno ubeđenje da je sva država samo država jednog naroda. Smanjiti uticaj preteranog nacionalizma kod običnog naroda”; “da se znaju oba jezika i srpski (a ne poznaje) i mađarski “; “da se poštuje zakon, to jest, bez pokušaja da se srpski jezik suspenduje kao službeni”; “da se zakon i statut (SO) striktno primenjuju”; “policija treba da poznaje jezik sredine”; “da svi službenici znaju da se služe jezikom nacionalne manjine”; “sud, policija da upotrebi mađarski jezik”; “da službenici budu ljubazniji i dokumentaciju izdaju na oba jezika”; “jezik manjina da se upotrebi i u praksi, na policiji i na sudu”, itd.

Izvore postojećih problema građani ponekad vide u onome što izražavaju kao “nedostatak određenih zakona u vezi toga”, “većina neće da govori mađarski”; “državni organi ne koriste mađarski jezik kao službeni jezik u komunikaciji sa građanima (prvenstveno u pismenoj komunikaciji)”; “odnos zaposlenih u javnim

službama prema jeziku manjine, nepoznavanje jezika sredine”; “nepostojanje želje da se savlada službeni jezik!”; “odbojnost funkcionera SVM prema srpskom jeziku”; “dominacija nacionalističkih stranaka u SO”; “republički organi (zaposleni) treba da poznaju jezik sredine”; “poslovna politika određenih institucija”; “vladine odluke”, itd.

Upitani: “Kako bi po Vašem mišljenju te prepreke mogle da se uklone i da se službena upotreba Vašeg maternjeg jezika poboljša u ovoj opštini”, građani su, pored ostalih, davali i ovakve odgovore: “...obavezna diploma o položenom ispitu mađarskog jezika”; “u svakom slučaju bi bilo dobro da se akti izdaju i na maternjem jeziku stranke i da postoje višejezični programi za izradu istih”; “u praksi treba obezbediti pravo korišćenja mađarskog jezika”; “svaki državni organ bi trebalo da poštuje odluku SO Senta o službenim jezicima opštine (srpski i mađarski jezik)”; “vaspitanjem i tolerancijom, učenjem i govorom jezika sredine”; “da se nauči jezik (oba jezika)”; “zakon o poznavanju jezika sredine”; “prilikom zapošljavanja radnika na šalterskim radnim mestima postaviti zahtev znanja jezika nacionalne manjine, štampanje formulara i na mađarskom jeziku”; “sa seminarima i kontrolom na radu”; “obaveštenje da se istaknu i na mađarskom jeziku”, itd.

Primetno je da su građani, ispitani standardizovanim upitnikom, znatno kritičniji i zahtevniji od pripadnika lokalnih elita. Znači li to da su ovi potonji realniji ili, možda, znači nešto drugo?! Ovde se otvara nekoliko pitanja na koja je teško dati definitivne odgovore. Neshvatljivo je da znatan broj kontaktiranih senčanskih etničkih Srba više veruje u (makar i petnaest godina prisutnu) medijsku realnost o Srbiji kao o etničkoj državi, odbijajući da prihvati neophodnost učenja mađarskog jezika u opštini koja ima nacionalnu strukturu kakva je ovde u pitanju. Ne čudi što se ponekad više veruje nacionalizmu (što važi i za etničke Mađare, koji govore o “državnom jeziku”), nego pravnim propisima, neusklađenim ali i nedvosmislenim u pogledu prava na upotrebu jezika. Odbijanje da meštани Sente (nauči da govori) mađarski jezik u izvesnom je smislu, *mutatis mutandis*, ravno neskrivenom mrgođenju na (inače krajnje retko postavljan) zahtev da se državni organi pridržavaju propisa o pravima pripadnika manjinskih zajednica na službenu upotrebu jezika i pisma u krajevima gde su pripadnici etničkih manjina u manjini. Nastava srpskog jezika u školama s nastavom na mađarskom jeziku skoro po pravilu je ocenjena kao loša ili veoma loša; čini se da bi bilo previše tražiti od opštine da stipendira buduće nastavnike – uputnije je očekivati reakciju Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje i kulturu kojem je Omnibus zakonom poveren znatan deo nadležnosti na ovom planu.

Zahtev velikog broja građana mađarske nacionalnosti da zaposleni u javnim službama poznaju oba jezika, u skladu je sa članom 2 pokrajinske Odluke o bližem utvrđivanju pojedinih pitanja službene upotrebe jezika i pisama nacionalnih manjina na teritoriji Autonomne Pokrajine Vojvodine. Ovo podrazumeva i pravo građana da se obrate organizacionim jedinicama organa državne uprave, javnih preduzeća, ustanova i službi osnovanih za celu teritoriju Republike Srbije na svom jeziku; no, pošto nacionalnu strukturu rukovodilaca (a ne beznačajnim delom i zaposlenih) u

organima samouprave, odnosno u lokalnim organizacionim jedinicama organa državne uprave, javnih preduzeća, ustanova i službi osnovanih za celu teritoriju Republike Srbije u velikoj meri određuju partijske afilijacije, ovo deluje nerealno, čega je, za razliku od građana ispitanih standardizovanim upitnikom, u znatnoj meri svestan značajan broj pripadnika lokalnih elita. Rukovodeća mesta u lokalnim ograncima republičkih ustanova i preduzeća drže etnički Srbi, a onih opštinskih, etnički Mađari. U situaciji kada su Srbi sve manje skloni da uče mađarski jezik, izvršavanje pokrajinske Odluke značilo bi favorizovanje pripadnika jedne etničke grupe pri zapošljavanju na značajnom broju radnih mesta (i to u uslovima rastuće nezaposlenosti) pa time i neku vrstu monopola za njene pripadnike. S druge strane, legalistički pristup podrazumeva da se prihvati zahtev ispitanih građana Sente da zaposleni u javnim službama poznaju oba jezika. Zasad se svojevrsno etničko takmičenje, koje bi favorizovalo etničke Mađare (svakako češće i više voljne, ili možda prinuđene od etničkih Srba da nauče jezik svojih komšija) kontroliše tako što se ne insistira na poštovanju propisa. Ovo izaziva gundanje, dok bi striktni legalizam verovatno izazvao veće etničke tenzije.³⁹ S druge strane, odstupanje od poštovanja zakona (uključujući ovde i pokrajinsku Odluku) jeste endemska pojava koja stvara stalan osećaj nesigurnosti, niskog intenziteta, ali trajan i potencijalno rizičan. Ovde je stvarno teško sugerisati optimalno praktično rešenje, pri čemu se poznavanje jezika sredine nameće kao neminovnost koju treba prihvatiti, makar i postepeno. Možda bi aktivnije uključivanje pokrajinskih organa, kojima član 8 Omnibusa daje ne samo ovlašćenje da bliže uredi službenu upotrebu jezika i pisama nacionalnih manjina na teritoriji autonomne pokrajine, nego i da vrše (poveren) nadzor nad primenom propisa kojima Pokrajina uređuje ta pitanja, moglo da pridonese ako ne rešenju, a ono mirnoj i produktivnoj demokratskoj reprobematizaciji ovog pitanja.

Neke druge pojave, kao što je nedostatak dvojezičnih formulara, vrlo je teško pravdati. Ovde se radi o pojavi koja ne samo što predstavlja kršenje međunarodnih pravnih normi i domaćih zakona, već i o problemu koji bi lako mogao da bude uklonjen, pri čemu bi korist bila neuporedivo veća od resursa uloženi u rešavanje ovakvih pitanja.

NEGOVANJE NACIONALNE KULTURE

³⁹ Pokrajinska Odluka o bližem utvrđivanju pojedinih pitanja službene upotrebe jezika i pisama nacionalnih manjina na teritoriji Autonomne Pokrajine Vojvodine kaže: Organi Pokrajine, organi i organizacije jedinica lokalne samouprave, organizacione jedinice organa državne uprave, javnih preduzeća, ustanova i službi osnovanih za celu teritoriju Republike Srbije, kao i za područje jedinice lokalne samouprave u svom aktu o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mesta, propisaće znanje jezika nacionalne manjine u službenoj upotrebi kao uslov za zapošljavanje kod odgovarajućeg broja izvršilaca na radnim mestima na kojima zaposleni rade sa strankama ili vode upravni postupak.

Središte kulturnog života u Senti je kulturno-obrazovni centar "Turzo Lajoš" ("Thúrzó Lajos"). U okviru njega postoji biblioteka, muzej, bioskop, pozorišna scena na srpskom i mađarskom jeziku. Kao javna ustanova KOC je na budžetu SO Senta. Ova gradska ustanova osnovana je pre dvadeset i dve godine. Osnivač je opština Senta, a organizacione jedinice Centra preko kojih obavlja svoju delatnost su: 1. Gradski muzej i galerija; 2. Gradska biblioteka; 3. Radnički univerzitet; 4. Dom kulture; 5. Bioskop "Tisa" i 6. Zajednička služba, sa ukupno 24 zaposlena, 4 616 kvadrata površine radnog prostora i 1 000 sedišta u dvoranama pozorišta, bioskopa, čitaonicama i učionicama. Prema zvaničnim podacima, zajednički cilj Ustanove je da svojim programima i svojom sveukupnom aktivnošću doprinosi zadovoljavanju kulturnih potreba građana, da povezuje rad i program umetničkih grupa i udruženja, da još više produbi i ostvari tešnju saradnju sa kulturnim i obrazovnim institucijama i ustanovama, da bude mesto gde će se sticati interesi u kulturi i isti meritorno rešavati.

Gradski muzej je osnovan posle II svetskog rata, a 70-tih godina reorganizovan je, u skladu sa odlukom koja postoji na nivou Republike, u etnološki muzej Potisja. Muzej raspolaže i zavičajnim zbirkama grada i okoline. Umetnička kolonija, koja funkcioniše u sastavu muzeja, prva je kolonija među kolonijama nastalim posle rata. Direktor muzeja je etnički Mađar, a pored njega u muzeju rade još tri kustosa, takođe etnički Mađari, dok je jedna Srпкиnja zaposlena kao čuvar sale 4 sata dnevno, a 4 sata radi u bioskopu. U pogledu izvora finansiranja spominju se Opština, strane fondacije, sopstveni izvori, Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje i kulturu, ali ne i republičko Ministarstvo kulture. Vidljivo je naglašavanje pozitivnih efekata prenošenja ovlašćenja sa beogradskih na pokrajinske organe uprave. "Opština nije bogata za muzeje tako da se snalazimo uglavnom preko fondacija. One nerado daju novac za ulaganje u objekte, za zgradu muzeja, ali daju za kompjutere. Za novac za organizovanje raznih aktivnosti snalazimo se sami... Dobijamo iz opštinskog budžeta sredstva za materijalne troškove i plate radnika, kao i za pojedine aktivnosti. Osim toga moramo sami da se snađemo. Imamo i sopstvenih prihoda od Radničkog univerziteta, što funkcioniše poslednje dve-tri godine." Kao i u drugim kulturnim ustanovama, i u drugim gradovima, tranzicija ume da zaboli ("Sve više smo prepušteni sami sebi"). Dobili su povraćaj novca od Pokrajine tako što su ga sami tražili. „Ranije smo dobijali konkurse od ministarstva, kojom prilikom smo trebali da utvrdimo da li kod nas postoje potrebe za, recimo, arheološkim iskopavanjima, što mi nemamo. Tako dolazim do zaključka da su ti konkursi raspisivani radi određenih muzeja koji se favorizuju. Osim toga, dobijali smo i cirkularna pisma u kojima su nam nudili kompjutere na koja smo mi potvrdno odgovorili, ali od toga ništa nije bilo. Što se toga tiče, postoje i teritorijalni i etnički problemi."

Profil muzeja određuje se sledećim rečima: "Postoji odluka među muzejima da svaki muzej prikuplja etnološku građu o nacionalnim manjinama koje u velikom broju žive na njihovom području. Tako smo i mi, u suštini, mađarski etnografski muzej. Muzeji u Subotici i Somboru sakupljaju građu o Bunjevcima". Navodi se takođe da je jedna od „boljki” ovog muzeja to što je mali. Iskazuje se potreba za

jednim istoričarem umetnosti, ali kadra nema, s obzirom da se mađarska omladina iz Sente školuje u Mađarskoj i tamo ostaje zbog loše ekonomske situacije u rodnoj zemlji i gradu.

U muzeju izražavaju zadovoljstvo stepenom zadovoljavanja kulturnih potreba Sente, ali se to odnosi na, pre svega, mađarsku nacionalnu kulturu. „Srbi znaju za sebe.” Osnovni problem vidi se u nedostatku novca, koji nije drastičan ali se ipak oseća. Direktor muzeja je na mađarskom objavio knjigu o životu Jevreja u Senti uz pomoć jedne mađarske fondacije, ali za prevođenje ove knjige na srpski ne postoji interesovanje.

Gradska biblioteka raspolaže sa više od 60 000 bibliotečkih jedinica i pored centralne biblioteke ima 5 manjih pokretnih biblioteka. Ne ubraja se u velike biblioteke Vojvodine, ali je to biblioteka gde je kompletan bibliotečki rad automatizovan. Direktor biblioteke je etnički Mađar, a jedini zaposleni etnički Srbin je šef naučnog odeljenja. Pored njih u biblioteci radi još 5 etničkih Mađara. I ovde se iskazuje zadovoljstvo stepenom i načinom zadovoljenja kulturnih potreba nacionalnih zajednica bar u pogledu obima i kvaliteta knjižnog fonda kojim raspolaže senčanska biblioteka. „Biblioteka je dobro snabdevena, u fondu je 67 000 knjiga, od kojih je 55% na mađarskom, a ostalo na srpskom jeziku. Ovakvo je stanje od 1955. godine, dok je pre toga odnos bio 45 prema 55 procenata (mađarskih u odnosu prema srpskim knjigama). U ovom periodu izvršena je integracija u javnu biblioteku. Naša biblioteka obezbeđuje savremenu literaturu na mađarskom jeziku. Sve što je izdato u Mađarskoj, postoji i kod nas.” Način na koji se knjige naručuju je sledeći: ”Škole putem spiskova knjiga izražavaju svoje potrebe, pri čemu se predviđaju i potrebna sredstva, za nabavku knjiga. Osim ovog modela, postoje i međunarodni konkursi, kao i nevladine organizacije, koje pomažu u zadovoljavanju potreba čitalaca. Posebno je dobro funkcionisao nevladin sektor u ovoj oblasti u periodu od kraja devedesetih do 2002. godine. U tom periodu zadovoljeno je oko 85% potreba čitalačke publike. Za literaturu na srpskom jeziku odgovorno je Ministarstvo za kulturu Republike Srbije i to je procvetalo. Ranije je limit bio ono što oni smatraju aproprijativno korisnim, a sada nam šalju spiskove na kojima zaokružujemo potrebne knjige i jedino postoji novčani limit. Kada se odaberu, pošalju se dopisi izdavačkim preduzećima”. Koje će se knjige i na kom jeziku naručiti odlučuje upravni odbor KOC-a: „Struktura je pola-pola u globalu”. Naglašava se da postoji i diskreciono pravo šefova odeljenja. Mada upravni odbor Kulturno-obrazovnog centra “Turzo Lajoš” u krajnjoj liniji odlučuje šta će se konkretno poručiti, kao i u slučaju drugih kulturnih ustanova (npr. Gradske biblioteke ili Kulturnog centra u Zrenjaninu) zaposleni stručnjaci imaju realno velika diskreciona prava u ovom pogledu. (“Ovo smatram povoljnim jer postoji mogućnost stopiranja negativnog uticaja. O čemu je reč... neko traži ‘Protokole sionskih mudraca’ ili ‘Mein Kampf’, što za čitalačku publiku predstavlja negativan uticaj i reći ćemo im otidite u Maticu Srpsku, ali mi te knjige nećemo nabaviti...”). Kupovinu knjiga karakteriše i sledeće: ” Na sajtovima mađarskih NVO i fondacija mogu se pronaći konkursi. Na taj način nije potrebno da imate ni dinara ni eura na računu i sve

što se bude tražilo dobiće se”. Sagovornici iz Sente kažu da nisu tačne tvrdnje iz zrenjaninske gradske biblioteke da se knjige ne mogu kupovati u Mađarskoj pošto biblioteka nema devizni račun.

U okviru Doma kulture KOC-a deluju, pored “senčanske scene”, Citraški i mešoviti hor “Delibab” (“Déliab”), džez i folklorna grupa, Muzička grupa “Zyntharew”, Kamerna scena “Miroslav Antić” i KUD “Stevan Sremac”. U pogledu pozorišnog života u Senti takođe se, načelno, iskazuje zadovoljstvo. „Postoji pozorište koje ima dovoljno predstava i u okviru kog postoje dve grupe. Osim toga, obezbeđena su i gostovanja sa strane, na mađarskom jeziku. U našem pozorištu radi se samo na srpskom jeziku. Za rad na drugim jezicima zadužen je Kulturno-obrazovni centar ‘Turzo Lajoš’.” Srbi ocenjuju rad scene na srpskom kao vrlo dobar: „Pozorište ‘Mika Antić’ je prvak Srbije na raznim smotrama. Oni su se pokrenuli sa mrtve tačke”. Budžet scene na srpskom, takođe, određuje SO Senta. „SO Senta dobija naš izveštaj o radu u prethodnoj godini, kao i orijentacioni plan za narednu sezonu sa predviđenim troškovima i na osnovu toga se odlučuje o budžetu pozorišta. Pozorište se na budžetu opštine nalazi u poslednjih pet godina (od 2000.) i uvek dobija manje od predviđenog orijentacionim planom. Opština izdvaja koliko može, a mi se trenutno nalazimo na drugom mestu po veličini budžeta. KUD ‘Napredak – Gornji Breg’ je na prvom mestu”. Prema drugim iskazima, KUD iz Gornjeg Brega nije na prvom mestu u pogledu izdvajanja opštinskih sredstava za kulturu. Finansiranje pozorišta “Mika Antić” od strane opštine predstavlja značajan napredak. Do 2000. godine ono se finansiralo isključivo od donatora.

Saradnja sa gostujućim pozorištima ima sledeći karakter: ”Reč je o vezama koje su već dvadeset godina uspostavljene. Radi se putem dogovora, tako što svaka strana ponudi ono što ima i onda se, u skladu sa potrebama, vrši čisto tehnička razmena, ja tebi, ti meni”. Mnogo su češća gostovanja mađarskih pozorišta: ”Oko izgradnje Mađarske Kuće (Magyar Ház) bilo je ozbiljne polemike, mada je projekat ostvaren sa stoprocentnom pomoći vlade Republike Mađarske i mnoga gostovanja iz matice mogla su biti ostvarena iz ovog izvora. Teško je zamisliti da beogradsko Nacionalno Pozorište gostuje u Senti na način na koje dolazi budimpeštansko”. Postoji značajna razlika u profilu gostujućih predstava na mađarskom i srpskom jeziku: ”Dovode se samo visokoprofitabilne predstave, kao što je recimo ‘Indeksovo radio pozorište’, koje će doći da gledaju i Srbi i Mađari i platiće pet eura iz džepa. Nema kvalitetnih predstava na srpskom, dok se na mađarskom izvode i predstave na damping ili čak besplatno. Mađari dobijaju donacije iz Mađarske”. Uslovi za rad scene na srpskom opisuju se i sledećim rečima: „Da se vratim na priču o pozorištu, ne postoji referent za srpsku kulturu u Kulturno-obrazovnom centru ‘Turzo Lajoš’. To je samo jedno radno mesto, a ni to nisu u stanju da obezbede. Glumci iz pozorišta ‘Mika Antić’, recimo, ne mogu da održe generalnu probu čak ni pred važniji nastup jer je pozorište zauzeto zato što, na primer, citristi sviraju na bini, iako oni mogu svirati na nekom drugom mestu, a glumci ne mogu bez bine da održe probu. I tako mi svakog meseca dobijamo po jedan mali šamar.”

Ono što i opštinske vlasti i zaposleni u kulturi, sa nekom vrstom ponosa naglašavaju, jeste skorašnje osnivanje "Fondacije Stevan Sremac" i pretvaranje rodne kuće ovog pisca u neku vrstu kulturnog središta senčanskih Srba. Mađari ovo vide kao izraz dobre volje većinskog stanovništva Sente prema srpskoj manjini: "Osnivanje Fondacije Stevan Sremac i pretvaranje kuće u biblioteku dokaz je kako se vodi računa o znamenitim ljudima, mi smo ponosni na to". "Ono što ranije nije uspelo srpskim predstavnicima, to sada mađarski predstavnici uspevaju da ostvare, tj. nastaje kuća pod imenom 'Stevan Sremac', gde će se skoncentrisati kulturne zajednice, udruženja ovdašnjih Srba." U svrhu otkupa i preuređenja kuće Pokrajina je izdvojila 6,5 miliona dinara, Opština 1,2 miliona, a od republičkog ministarstva kulture je dobijeno obećanje da će i oni, do novembra, kada se planira otvaranje ove ustanove, izdvojiti neki novac. Ova Fondacija se izdvaja iz KOC "Thurzo Lajos" i od nje se očekuje da pospeši i usmerava kulturni razvoj Srba, u meri u kojoj je to moguće s obzirom na ograničene kadrovske potencijale. "Od ove Fondacije zavisi koliko će i kako biti razvijen kulturni momenat kod Srba. Smatram da nema dovoljno Srba da daju svoj doprinos". Postoje doduše i retki izrazi nepoverenja lokalnih Srba spram ove akcije: "Ja u to ne verujem – to daju kao lep gest, a onda proguraju svojih deset stvari".

U pogledu ocene stanja u kulturi Sente od strane kulturnih delatnika, postoji oštra podela na nacionalne kulture Mađara i Srba. O stepenu razvoja mađarske nacionalne kulture, o potencijalima većinske kulture Sente u vojvođanskim okvirima, govori se u superlativima: "Ponekad zadovoljavanje kulturnih potreba funkcioniše odlično, reč je o mađarskoj nacionalnoj kulturi". "U Vojvodini kulturni život Sente služi kao primer. Senta je kulturni centar Potisja." "Na polju kulture teče izvanredan rad, Senta je pravi kulturni centar vojvođanskih Mađara. Postoji interesovanje publike, koja je godinama vaspitana u tom duhu, počev od nauke do najrazličitijih oblika zabave." „Kulturni život Sente je za primer, zaslužuje pohvale. Ovaj rad uglavnom zavisi od ljudi i samo zahvaljujući dvojici-trojici pojedinaca stanje je ovakvo.” „Na polju kulture, pre svega zahvaljujući zalaganju nekolicine ljudi, odvija se primeran rad. Laslo Barat (Barát László) izvanredno radi na polju muzike. Kontinuirano se održavaju muzičke priredbe u novoj koncertnoj dvorani muzičke škole. Omladinske Igre su već izrasle u manifestaciju Karpatskog formata.” „Ne zovu uludo Sentu Malom Peštom.” O manjinskoj, srpskoj kulturnoj zajednici i dešavanjima u njoj, nema tako jednoznačnih i pozitivnih iskaza: "U Senti je srpstvo u manjini. Istovremeno, kulturni život Mađara je mnogo rasprostranjeniji i istaknutiji. Ovo godinama bode oči Srbima. Multikulturalnost znači da svaka zajednica treba da živi i opstane, i tek ako ovo funkcioniše, može da pronade načine za suživot sa drugim nacijama. Bez obzira što lokalna samouprava primenjuje na njih pozitivnu diskriminaciju, sve dok ovdašnjim Srbima ne budu na raspolaganju atraktivni konkursi (aplikacije) koji bi unapredili njihov kulturni život, dotle neće biti značajnih promena. A na drugoj strani, kod Mađara postoji ozbiljan, organizovan rad na polju što većeg širenja kulture, što nije slučaj kod građana srpske nacionalnosti".

„Prvi put su neka KUD na srpskom jeziku stavljena na budžet opštine 2000. godine. Ja sam prvi Srbin u lokalnoj samoupravi posle dvanaest godina. Smatram da su kulturne aktivnosti nedovoljno finansirane.” „Druge napetosti nastaju i zbog toga što, sve dok nije počela privatizacija, preduzeća su bili glavni pomagači srpskih udruženja, njihovi rukovodioci su bili ujedno članovi ovih udruženja. Privatizacijom ovakav vid pomoći je nestao.”

Opšta ocena stanja kulture iskazuje se sledećim rečima: ”Moja personalna opservacija na ovu temu je da je izvesno da je nacionalna kultura, u reperu, limitirana etno-folklornim nasleđem iz perioda 15-19 veka. Ne shvatite me pogrešno, ali smatram da razvoj jednog naroda nije stao u tom periodu. To je jednostavno postao standardni obrazac delovanja, a koji ne sadrži namerne akcije”. Ova orijentacija, koja je svoj najpoznatiji izraz na širem vojvođanskom planu dobila pre desetak godina, u sporu oko programske politike subotičkog pozorišta, ponekad se tumači strukturalnim razlozima: “U vreme zadnjih petnaest godina ratova i ekonomske krize, izgubio se jedan sloj, čiji su se pripadnici odselili u druge krajeve sveta, ponevši sa sobom svoju decu i svoj kapital. Otišao je takav intelektualni sloj bez kojeg je jednoj zajednici jako teško opstati, pogotovo ako se radi o mađarskoj zajednici, koja živi kao manjina. Kao posledica lošeg privrednog stanja Mađari su potisnuti u sela, nastanak provincijalizma je postao karakteristika”. Problem jezika, kao specifičan problem Sente, vidi se i ovde, i to na drugom području a ne na polju njegove službene upotrebe: “Najveći problem za Mađare je nestanak maternjeg jezika. Pokazatelj toga ko gde pripada je to u kojoj meri je jedna grupa uspeła da sačuva svoju kulturu i upotrebu jezika”.

Vidljive su unutarnacionalne tenzije koje postoje i ovde, ali se rešavaju lakše nego negde drugde, pošto su i resursi unutar mađarske nacionalne zajednice nešto veći nego drugde. Uopšte, manje je teško biti pripadnik manjine tamo gde je manjina u većini, nego u “dijaspori dijaspore” (centralni i južni deo Vojvodine). Slučaj izgradnje “Mađarske Kuće” u ovom je pogledu karakterističan, a pacifikaciju problema olakšavaju sredstva koja dolaze iz zemlje matice. Naravno, oni koji u datom času ne ulaze u krugove koji odlučuju o raspodeli resursa imaju o takvim stvarima vlastito mišljenje: “Nedavno je u Subotici svečano otvorena ‘Mađarska Kuća’ za kojom je svakako bilo potrebe. Ali, pitanje je, osim 15-20 neposredno zainteresovanih pojedinaca, kakvu će korist od nje imati ovdašnji Mađari”. Preraspodela rukovodećih položaja, kao posledica privatizacije, takođe se odražava na mogućnost negovanja nacionalnih kultura. Naravno, ne na način karakterističan za etnonacionalizam: “Mađar je čestit čovek, koji ne ulazi u mračne poslove privatizacije, pa tako nisu ni stekli za sebe nikakvu privrednu prednost”. Specifičnost Sente je i veoma dobar odnos sveštenika Rimokatoličke i Srpske Pravoslavne Crkve, što je u proleće 2005. utvrđeno u okviru jednog projekta koji je Centar za razvoj civilnog društva izvodio uz pomoć Balkan Trust for Democracy. Senta nije “Mala Pešta” (pošto je ovo samozaljubljenički pojam koji onemogućuje realno sagledavanje) ali je ona, i pored demografskog i privrednog opadanja, znatno

urbanije mesto nego što se čini da njeni žitelji često misle. Niz kulturnih ustanova vode, ili u njima rade, ljudi koji su dali sadržajna i zanimljiva obaveštenja. Dobro stanje kulturnog života u Senti potvrđuju i odgovori “običnih građana” na pitanja iz standardizovanog upitnika. Upitani za poželjne pravce promena na planu negovanja nacionalne kulture u opštini, ispitanici mahom ukazuju na potrebu za jačanjem finansijskog potencijala za funkcionisanje postojećih institucija, ali i kažu da “na tom polju nema većeg problema” ili “mislim da je negovanje nacionalne kulture kod nas na zadovoljavajućem nivou” ili, čak, “kod nas je to sjajno (idealno)”. Zalaganje za kulturnu autonomiju skoro da se i ne sreće, valjda stoga što ona u velikoj meri postoji i funkcioniše. Među senčanskim Srbima sreće se, kao i kod svih grupa koje su negde malobrojnije, a možda i “slabije”, zahtev za proporcionalnim finansiranjem svih nacionalnih zajednica.

POGLEDI NA ČINIOCE KOJI UTIČU NA POLITIKU UPRAVLJANJA MULTIETNIČKOM ZAJEDNICOM

Sledeći rezultati istraživanja nastali su na osnovu standardizovanog upitnika. Odgovori koji će sada biti prikazani, po mnogo čemu, tipični su ili karakteristični. Na osnovu izvornih formulacija, moguće je ponešto zaključiti i o kontekstu i širem kulturno-političko-socijalnom miljeu, u kojem se odvija život ljudi čija se zajednica ispituje, a istovremeno se građa ove vrste može upotrebiti za orijentaciju pri planiranju narednih aktivnosti projekta, kojeg izvodi Fond za otvoreno društvo u saradnji sa Centrom za regionalizam.

Zamoljeni da navedu neke dobre primere, ili dobra rešenja opštinskih organa u opštini Senta, u vezi sa zadovoljavanjem potreba pripadnika nacionalnih zajednica na planu obrazovanja i informisanja na maternjem jeziku, negovanja nacionalne kulture, službene upotrebe jezika i pisma ili zapošljavanja, građani Sente su pored ostalog pominjali (bez znakova navoda): KOC, sportske klubove, Stevan Sremac fond, organizovanje programa za dan grada Sente, letnje omladinske igre “Igraj za život – biraj sport”, dvojezične table – ime ulica, pomoć finansijske prirode kulturnim događajima, tu je obezbeđeno organizovanje manifestacija, otvaranje srednje medicinske škole, kulturni centar, srednje škole, sudstvo, mađarska nacionalna zajednica, kulturne delatnosti, prezentacije novih knjiga, svečanosti na nivou škola, obrazovanje, informisanje, kultura, jezik – sve zadovoljava nacionalne manjine, zapošljavanje – nema veze sa nacionalnosti, bitna je stručnost i poznavanje posla, ima srednje obrazovanje na mađarskom jeziku, postoji ženski hor – nije baš nacionalne kulture, dvojezično korišćenje službene potrebe jezika, minimalno finansiranje srpskih KUD-ova, osnivanje gimnazije za talente, funkcionisanje više kulturnih društava, dvojezični materijali za razne manifestacije, dvojezičnost u službenoj upotrebi, finansiranje Kulturno-obrazovnog centra – raznovrsni programi na

mađarskom jeziku, radio i novina – senčanska – mada je to privatna; po školama – predmet – narodna tradicija – uvedena oba jezika, itd.

Zamoljeni da navedu neke loše primere ili loša rešenja opštinskih organa u opštini Senta, u vezi sa zadovoljavanjem potreba pripadnika nacionalnih zajednica na planu obrazovanja i informisanja na maternjem jeziku, negovanja nacionalne kulture, službene upotrebe jezika i pisma ili zapošljavanja, građani ispitani standardizovanim upitnikom, pored ostalog su pominjali: sport je u zadnjem planu, nije u kontroli radno vreme ugostiteljskih objekata, državne institucije nemaju dvojezične informativne brošure, plakate i slično, kao što i ovaj upitnik nije preveden!,⁴⁰ da! službena upotreba jezika i pisma po važećem Ustavu!, učenicima srpske nacionalnosti su izdate diplome u okviru akcije “Igraj za život – droga ne!” samo na mađarskom jeziku, ignorisanje ćiriličnog pisma, u javnim preduzećima nezapošljavanje Srba, nepoznavanje službenog (srpskog jezika), ponekad nema plakata, pozivnica na srpskom jeziku, opštinski sud je jednojezičan, policija je jednonacionalna, ukinuli su (pre 7-10 godina) dvojezične grupe u obdaništima, ne izdaju dvojezične dokumentacije u opštini (izvod iz matične knjige umrlih, venčanih, itd), deca u školama (obavezno) da uče i mađarski jezik, odnosno jezik sredine gde žive, itd.

Upitani šta bi službenici Skupštine opštine i njenih organa trebalo, pre svega, da nauče u vezi sa zadovoljavanjem prava i potreba pripadnika nacionalnih zajednica, ispitani građani senčanske opštine dali su i sledeće odgovore: lepo ponašanje, radne navike, da potpuno vladaju jezikom nacionalnih zajednica, na tom polju nema značajnog problema, da budu upoznati sa pravnim mogućnostima i regulativama za pitanje upotrebe jezika nacionalne manjine i da znaju oba jezika (bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost), da nema privilegovanih, da se nauče toleranciji, mislim da korektno obavljaju svoj posao, da nauče srpski jezik korektno, da upoznaju zakone, da nauče šta je tolerancija, kulturno ponašanje – nezavisno od jezika, da nauče srpski jezik, na svakom jeziku treba ispisati sva važna saopštenja, da svi znaju jezik nacionalne manjine!, ono što piše u “Službenom listu” i ostalim zvaničnim dokumentima – pridržavaju (jer u susednim opštinama to može, što kod nas ne!), itd.

Podela nadležnosti između različitih nivoa državne i društvene organizacije jeste poseban problem i o njemu se podrobnije raspravlja u onoj svesci u kojoj se izlažu sumarni rezultati celog projekta. Ipak su zatražena i mišljenja građana o ovoj temi, s obzirom da oni podnose posledice primenjenih, zagovaranih ili osporavanih rešenja. Pitanje je bilo formulisano na ovakav način: “Poznato je da se pitanja obrazovanja, informisanja, službene upotrebe jezika, negovanja nacionalne kulture, zapošljavanja itd. delom regulišu na ravni opštine, a delom na nivoima Republike Srbije, AP Vojvodine i državne zajednice Srbija i Crna Gora. Koji su Vam problemi koji proističu iz ove podele nadležnosti poznati?”. Ispitani građani senčanske opštine dali su, među ostalima, i sledeće odgovore: nedostatak novca, centri nisu upoznati sa sržima problema, nije zadovoljavajuća njihova materijalna raspodela nazad u opštine,

⁴⁰ Odnosi se na standardizovani upitnik u ovom istraživanju. *In-depth* intervjui su velikim delom obavljani na mađarskom jeziku.

nisam upoznata, nadležnosti nisu najbolje odvojeni, određeni, organi Republike Srbije koče proširenje obrazovanja na mađarskom jeziku; SO donese odluku o službenim jezicima u opštini a državni organi to ne poštuju, ako se koriste prava – nema problema (mislim na zakonski regulisana prava), problemi na nivou AP Vojvodine i ravni opštine, moranje poznavanja srpskog jezika, moranje korišćenja srpskog jezika, usaglašavanje zakona na svim nivoima, nisu dovoljno sinhronizovane ove podele nadležnosti!, izbeglice ne uživaju prednost, Republika Srbija treba da sprovodi korišćenje mađarskog jezika u sredini gde su većina stanovništva Mađara u svim institucijama, itd.

Upitani “Koji su glavni problemi na planu međunacionalnih odnosa do sada bili prisutni u Vašoj opštini”, ispitanici iz Sente naveli su i sledeće odgovore: vaspitanje – nedostatak pažnje roditelja, nisu mi poznati, nema ih, nema problema, tuča mađarske nacionalne manjine, protivratna demonstracija rezervista krajem 1991, skoro svi bili mađarske nacionalnosti, histerična reakcija užeg kruga Srba i vođstva partije SRS (opštinska organizacija) na prvi kongres DZVM-a, kafanski izgredi, tuča omladine, po koja izjava lokalnog političara, paljenje zastave SCG, maltretiranje omladine - gostiju nacionalne manjine prilikom logorisanja na prvomajskim praznicima, uticaj sa strane - permanentan, zapošljavanje profesora sa srpskim maternjim jezikom, problema nema, način na koji je došlo do promene naziva dela ulica, netolerantnost i majorizacija, nevladanje srpskim jezikom od strane pripadnika nacionalnih manjina, mislim da nisu uobičajeni, veoma retko se sukobljava i potuče omladina zbog međunacionalnih odnosa, mobilizacija 1991. god. (kada su bili demonstracije), u školi među decama - dvojezična škola; a ukinuta učenje: jezik sredine, preteći natpisi na tablama zidovima - spomenicima “ubićemo Mađare”, “napolje Mađari”, itd.

Na pitanje kako su ovi problemi bili rešavani, ispitanici iz Sente dali su i sledeće odgovore: tolerancijom “pametniji pušta”, nikako, prećutani, bez reakcije, prevlada svest pojedinaca u konkretnoj situaciji!?, pozitivno uz uplitanje iz Zrenjanina – ministarstva sporta i prosvete (na jedvite jade jer Beograd to ne interesuje), na nivou dobre volje običnih ljudi, Srbi se osećaju ugroženiji, tolerancijom i primenom Zakona, zavisi od sredine i institucije, gde se taj problem pojavio (razgovori, disciplinske kazne, itd), policija da bude budna, itd.

U nastojanju da se obuhvati što širi spektar činilaca koji utiču na formiranje i primenu politika upravljanja multietničkim zajednicama, ispitanici su bili zamoljeni da odgovore i na pitanje »Šta su političke stranke koje deluju u Vašoj opštini propustile da urade na planu negovanja dobrih međunacionalnih odnosa”, među odgovorima su dobijene i sledeće formulacije (ponovo se daju prikazuju bez znakova navoda): bolju međustranačku saradnju, trebaju da obrate više pažnje na podmlađivanje svojih članstva, stalno ukazivanje na potrebu tolerancije, više tolerancije, nemaju uticaja za sve oblasti, sa partijom SPS i radikalima nije moguća saradnja na tom polju, sa ostalim partijama odnos SVM-a je manje više dobra, vaspitanje svojih članova za toleranciju i da obustave forsiranja teze o “ugroženosti

većinskog naroda”, mnogo: brinu o sebi najviše..., da budu tolerantne!, SVM je svesno pokušavao da izazove krizu, mađarske partije, formiranje međunacionalnog saveta i pozitivnom diskriminacijom, zajedničke proslave, manifestacije, malo više trebaju sluha za ostale stranke!, zajednička kulturna manifestacija, zajedničke manifestacije - proslave, radne akcije, eliminisati delovanje radikala, itd.

Ispitanici su bili zamoljeni da odgovore i na pitanje šta su organizacije nacionalnih zajednica, koje deluju u njihovoj opštini, propustile da urade na planu negovanja dobrih međunacionalnih odnosa. Među odgovorima su se javile i sledeće formulacije: organizovanje zajedničkih foruma o svim pitanjima u opštini, nisu se dovoljno približili, ne znam o takvoj aktivnosti, verovatno nije ni bilo, propustile tešnju saradnju sa službama bezbednosti i državnim javnim službama, treba više da saraduju i uvažavaju jedni druge!, da budu tolerantne, da intenzivnije saraduju, više saradnje sa ostalima, zajednička istorija, istinito, zajedničke manifestacije – proslave, radne akcije, itd.

Na pitanje “Šta su, po Vašem mišljenju, druge organizacije (nevladine, udruženja građana, verske zajednice) koje deluju u Vašoj opštini propustile da urade na planu negovanja dobrih međunacionalnih odnosa”, ispitanici iz senčanske opštine dali su i sledeće odgovore: nedostatak saradnje, na tom planu malo su uradili, saradnja pravoslavne i katoličke crkve je bila površna na tom polju, o eventualno drugim aktivnostima ne znam, nisu mi poznate, ne ponašaju se svi isto, neki namerno prave “zabunu”, propustile su da sagledavaju odnose sveobuhvatno!, zatvaraju oči pred velikomađarskim nacionalizmom, da jasnije promovišu svoje aktivnosti među mladima, više saradnje, komunikacije i usaglašavanja sa svima, zajedničke crkveni - verski susreti, staranje o decama i omladini (vaspitanje), itd.

Upitani šta misle o nacionalnim većima nacionalnih manjina i šta bi ona trebalo da promene u svom delovanju, ispitanici su odgovore izražavali i kroz sledeće formulacije: nisam informisan o njihovom delovanju, da se više organizuju pri svom radu, i da postupe odgovorno, da budu konstruktivni deo društva, da daju dobre predloge, prvo treba da počne sa radom, to su korisne i potrebne, treba da iskoriste sve zakonske mogućnosti za poboljšanje i proširenje obrazovanja (do fakulteta) na jezicima nacionalnih manjina, mislim da je to jedno od dobrog rešenja, da koriste svoja prava i da poštuju zemlju u kojoj žive, da budu fleksibilnije, da ne budu oruđe u rukama SVM-a, da integrišu, a ne getoiziraju svoju zajednicu, da ne budu pripadak jedne partije, korisne su, neka rade najbolje u svojim nadležnostima, da prizna svoja nacionalna prava, itd.

Sledeće pitanje jeste veoma važno: ono probija barijeru konformizma i pokazuje pravo stanje međunacionalnih odnosa u lokalnoj zajednici. Ispitanici su bili zamoljeni da odgovore “Šta biste voleli da pripadnici drugih nacija u ovoj opštini promene u svom ponašanju da biste se osećali prijatnije”? Dobijeni su i sledeći odgovori: tranzicija kulture je u toku, prijatno se osećam i srećan sam, više sluha, više susreta, da oni cene nas kao što mi njih cenimo i sebe, da se oslobode od “teze i osećaja ugroženosti” i nepoverenja prema “nacionalnim manjinama”, da se oslobode

uticaja “sa strane”, ovde postoje sve mogućnosti da koriste svoja prava, da tolerišu razlike i prihvataju, da uz insistiranje na sopstvenoj nacionalnoj pripadnosti priznaju Srbiju kao svoju državu, više bi radili – privreda, zapošljavanje mladih – umesto pitanje nacionalnih manjina, da shvate da žive u Srbiji, da svi budu maksimalno tolerantni, da prihvate činjenicu da su ljudi različiti i da u toj različitosti proba svakog prihvatiti, da nas prihvate kao ravnopravne građane zemlje, da se ne angažuju paralelno, nego zajedno sa nama – ako to sadržaj omogućuje, da se Vlada Srbija ponaša na principima ravnopravnosti, itd.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Preporuke koje sami građani opštine Senta daju relevantnim činiocima, kao što su Skupština opštine, političke stranke, nacionalni saveti i nevladine organizacije, najsažetije su navedene u prethodnom odeljku. Treba ipak reći još nešto.

Ciljevi ove programske inicijative, koju Fond za otvoreno društvo realizuje u saradnji sa Centrom za regionalizam, jesu višestruki;⁴¹ pokretači inicijative polaze od pretpostavke da ne postoje, u dovoljnoj meri razvijeni, kapaciteti za kreiranje i realizaciju manjinskih politika na lokalnom nivou. Praktični deo projekta usmeren je na otklanjanje evidentiranih manjkavosti, pri čemu se planira realizacija različitih edukacijskih programa namenjenih različitim ciljnim grupama.⁴²

Kad je o ovim manjkavostima reč, razumljivo je da one nastaju na različitim ravnima, od onog najopštijeg okvira, vezanog za proces tranzicije, koji zahvata celu Istočnu Evropu (i ne samo nju; a u Srbiji se ovaj proces ubrzano odvija posle desetodišnje blokade u devedesetim godinama) preko različitih legalnih ili

⁴¹ U temeljnom dokumentu Inicijative određeni su sledeći ciljevi:

a) neposredni: doprinos u razvoju sistemski održivog i etnokulturalno pravednog modela upravljanja multietničkim lokalnim zajednicama; uspostavljanje i razvoj novih politika u lokalnim zajednicama kako bi se unapredilo upravljanje u multietničkim lokalnim zajednicama i tako doprinelo povećanju socijalne kohezije na lokalnom nivou; povećanje interkulturalnih kapaciteta organa javne uprave i afirmacija principa multikulturalnosti u multietničkim lokalnim zajednicama; unapređenje i kvalitetnija artikulacija interesa i ostvarivanje potreba svih građana u lokalnoj zajednici preko lokalnih organa uprave, i to na jedan trajan i institucionalan način, sa posebnim osvrtom na interese i potrebe manjinskih zajednica na lokalnom nivou; uspostavljanje i razvoj sistemskih rešenja problema koji su od značaja za život pripadnika manjinskih zajednica, pre svega u oblasti njihove participacije u procesima odlučivanja i upravljanja na lokalnom nivou, te u ostvarivanju prava na obrazovanje, informisanje, negovanje svoje kulture i službenu upotrebu jezika u lokalnoj zajednici;

b) posredni: trajniji doprinos u afirmaciji postojećih pozitivnih rešenja, kao i u stvaranju novih važnih preduslova za dobro upravljanje multietničkim lokalnim zajednicama, što sada, u smislu nekakvog celovitije artikulisanog i praktikovanog modela u Srbiji ne postoji; povećanje participacije građana u procesima upravljanja na lokalnom nivou, čime će se dati doprinos, kako u procesu demokratizacije, tako i u transparentnosti rada organa lokalne uprave; unapređivanje modela za rešavanje problema vezanih za ostvarivanje manjinskih prava i udovoljavanje potrebama i interesima manjinskih zajednica, koji bi se onda, po principu aplikacije, mogli primenjivati i u drugim lokalnim zajednicama; poboljšanje ukupnog položaja manjina u datim lokalnim zajednicama i pozitivan razvoj međuetničkih odnosa na lokalnom nivou, koji podrazumeva smirivanje postojećih, odnosno predupređivanje nastanka međuetničkih napetosti; pozitivna prezentacija i uopšte afirmativno prisustvo manjinskog pitanja u javnosti, to jest, doprinos u stvaranju predstave u javnosti o manjinskim zajednicama kao društveno poželjnim pojavama.

⁴² Lokalni politički zvaničnici, zaposleni u javnoj upravi, obrazovanju, informativnim kućama, aktivisti političkih partija, politički podmladak, civilne (NVO) organizacije, manjinske političke i kulturne organizacije i slično.

institucionalnih rešenja, odnosno njihovog odsustva, njihove međusobne povezanosti ili inkompatibilnosti na različitim nivoima društvenog organizovanja. Ingerencije lokalnih samouprava pri tom su veoma male, no, njihov realni uticaj je dosta veliki. Svakodnevni život ljudi u Srbiji (i Vojvodini kao njenom specifičnom ali sastavnom delu) umnogome zavisi upravo od odnosa političkih snaga na lokalnu i raspodele resursa koja je određena izbornim uspesima ovih snaga. Opštine imaju male nadležnosti, ali ljudi žive svoje živote u opštinama (ovde se izuzimaju veliki gradovi, kod kojih opštine imaju manju ulogu i koji nisu obuhvaćeni ovim projektom) i one mogu da u znatnoj meri, i pored uskih nadležnosti (i s njima povezanih relativno oskudnih resursa), oblikuju način života građana i zadovoljavanje kolektivnih potreba pripadnika nacionalnih zajednica. U uvodnom odeljku pokazano je da sagovornici, uglavnom, posmatraju problematiku upravljanja multietničkim zajednicama iz "opštinske perspektive"; takav pristup ne izražava samo ne odveć širok pogled (a bilo bi čudno kad bi u jednoj nesređenoj zemlji perspektive građana, čak i onih "na položajima", bile šire – teško je, naime, kognitivno zahvatiti kaos) nego i svest o tome da opštine imaju i određena ovlašćenja i određene resurse na koje se može uticati. Visok izborni cenzus omeo je političke organizacije Mađara i Bošnjaka da uđu u Narodnu skupštinu Srbije decembra 2003. godine; kasnija promena izbornog zakona ostavila je nacionalne zajednice, osim najvećih, lišene mogućnosti da budu predstavljene u zakonodavnom telu Republike, pošto je praktično nemoguće da one "namaknu" nešto ispod dvadesetak hiljada glasova. Ovo je uzeto kao primer realnih ograničenja. Na opštine se, s druge strane, može efikasno uticati, budući da su njihovi čelnici zainteresovani za podršku svake iole veće grupe birača na lokalnim izborima. Utoliko i "opštinska perspektiva" nipošto nije sasvim neplodna.

Razumljivo je da u naznačenom pogledu, kao i u nekim drugim aspektima, postoje velika odstupanja od jedne do druge opštine u Vojvodini. Pri samom izboru opština koje će učiti u ovaj projekt o tome je vođeno računa. Senčanska opština, u kojoj pripadnici mađarske nacionalne zajednice čine većinu u ukupnom stanovništvu, u tom je smislu različita od zrenjaninske, sa njenom prepoznatljivom etničkom većinom, jednom velikom manjinom i nekoliko malih manjina, ili od somborske, u kojoj uz brojno nadmoćnu srpsku etničku većinu uporedo postoji više brojem ne beznačajnih manjinskih zajednica. Drugim rečima, ne samo delovanje različitih činilaca na opštinskom nivou, nego i sam nacionalni sastav pojedinih opština, utiču na procese u multietničkim opštinskim zajednicama i nameću bar donekle različit pristup nastojanjima da se optimalizuje politika upravljanja multietničkim zajednicama.

Zadovoljavanje kolektivnih potreba, odnosno poštovanje kolektivnih prava, vezano je za raspodelu resursa. U uvodnim poglavljima pokazano je kako pravna normativa određuje raspodelu nadležnosti, a u potonjim interpretacijama opisana je realna raspodela moći. Ovo je posebno važno u sredinama gde opština možda može da učini više nego u nekim drugim, s obzirom na strukturu i prirodu vitalnih problema, kao što je slučaj sa Sentom, gde je ključni problem problem jezika i

njegove službene i uopšte javne upotrebe. Prema najnovijim zakonskim rešenjima, ova problematika spada u pokrajinsku nadležnost i regulisana je odlukama pokrajinskih organa; s druge strane, neusaglašenost pokrajinskih propisa sa važećim republičkim zakonom više je nego očita. Među stanovništvom opštine Senta postoji rašireno uverenje prema kojem je srpski jezik “državni jezik”, što znači da su ostali jezici, a u konkretnom slučaju mađarski jezik, u izvesnom smislu doživljavani samo kao “tolerisani” jezici u zvaničnoj upotrebi. Na ovaj problem upozoravaju i relevantni organi AP Vojvodine. Prema rečima zamenika pokrajinskog ombudsmana, g. Zoltana Gabora (Gábor Zoltán), primena zakona koji reguliše službenu upotrebu manjinskih jezika, odnosno pisama, jeste problem kojem se vlasti na svim nivoima, moraju više posvetiti. Pitanje upotrebe jezika je u opštini Senta utoliko upadljivije (čak i ako se za trenutak ispusti iz vida nacionalni sastav opštine) s obzirom na, u osnovi, dobro stanje na drugim područjima zadovoljavanja kolektivnih potreba.

Pitanje jezika jeste pored ostalog (i ne na poslednjem mestu) i pitanje realne sposobnosti za ravnopravno učestvovanje u utakmici na tržištu radne snage. Bilo koja vrsta deprivisanosti po osnovu maternjeg jezika reflektuje se i na tržišne šanse na ovom planu, a njihova neujednačenost jeste uvod u takozvanu kulturnu podelu rada koja je na Balkanu (kojem Senta ne pripada geografski, po mnogo čemu ni kulturno, ali na kojem je svakako s obzirom na realne uslove života njenih građana) generator etničkih sukoba. Ovo je utoliko važnije što, mada je senčanska opština izrazito mirna sredina, pojave kao što su “tuče omladine” ili pisanje grafita šovinističkog karaktera, nisu nešto što se ovde nikada ne događa.

U ovom pogledu mnogo toga zavisi od države i Pokrajine, ali ponešto može da učini i Opština. Građani se hvale da se smanjio broj situacija u kojima u javnim službama sa strankama rade ljudi koji nisu bilingvalni. Izvesno je loša praksa da se ne izdaje dvojezična dokumentacija u opštini, i to nije nešto što se ne može promeniti. Nešto slično važi i za (ne toliko službenu, koliko javnu) upotrebu ćirilicnog pisma. Bez ikakve štete po bilo koga ono može da se promoviše u sredini koja je etnički i kulturno dominantno mađarska. Lokalno srpsko stanovništvo ima insajdersko iskustvo manjine, inače strano većini etničkih Srba koji žive u Republici Srbiji. Ovo iskustvo može se proživeti na različite načine i, kao takvo, preneti onim pripadnicima etničke većine u Srbiji koji ne mogu da se užive u položaj nekoga ko pripada manjinskoj zajednici. Primeri dobre prakse, a njih u Senti ima više nego u mnogim drugim opštinama u Vojvodini, zaslužuju da budu višestruko kapitalizovani od strane niza činilaca u ovoj opštini i van nje.

Preporuka Vladi Republike Srbije jeste najkraća: ona treba da primenjuje Ustav i zakone, da podstakne Narodnu skupštinu da usaglašava i razvija zakonsku regulativu vezanu za pitanja koja su od interesa za ljude koji pripadaju različitim nacionalnim zajednicama i, iznad svega, da se ponaša kao Vlada Republike Srbije, na neetniziran način, u skladu s važećim Ustavom, Ustavnom poveljom i međunarodnim standardima.

Ovde je takođe važno pitanje međusobnih odnosa Opštine i Pokrajine. Priklanjanje etničkih Srba Republici, a pripadnika manjinskih zajednica Pokrajini, na planu poželjne raspodele nadležnosti, ima realnu političku težinu i stvarni praktičan značaj. Izvesno je da je Pokrajina “bliža” pripadnicima manjinskih nacija; oni u Vojvodini čine nezanemarljiv deo stanovništva, svakako mnogo značajniji nego u Srbiji kao celini. Skoro da je samorazumljivo da je njihov uticaj veći u Novom Sadu nego u Beogradu, a činioci kraćeg trajanja, kao što je odsustvo predstavnika političkih manjinskih organizacija iz Vojvodine iz sadašnjeg sastava Narodne skupštine Republike Srbije, samo pospešuju razvijanje pojave o kojoj je reč. Jedan minimum saglasnosti, o nadležnostima pojedinih nivoa odlučivanja, neophodan je da bi se moglo efikasno planirati i organizovati zadovoljavanje određenih kolektivnih potreba. U osnovi je interes svih građana isti, a subjektima zainteresovanim za optimalizaciju upravljanja multietničkim zajednicama, pripada posao širenja svesti o neophodnosti postizanja ove saglasnosti.

Bilo je reći da se Senta trudi da očuva miran život svojih građana i da to važi i za opštinske i za druge javne činioce, kao i za građane. Zapaženo je vidljivo nastojanje da se pomoć prihvati i iz Novog Sada, i iz Beograda, i sa trećih strana. Naravno, perspektiva koja pomoć vidi kao dobrodošlu, ma odakle ova dolazila, jeste vrlo konstruktivna. U njene loše posledice (nijedna funkcionalna alternativa ne uključuje samo eufunkcionalne, nego i disfunkcionalne posledice, nenameravane ali neminovne) ulazi to što se, u uslovima institucionalne neizgrađenosti i legalne nedorečenosti sistema, povećava konfuzija u pogledu očekivanja što, s obzirom na siromaštvo države i društva i na niz drugih ograničavajućih okolnosti, znači da se povećava i šansa za razočarenje u sposobnost različitih činilaca da rešavaju probleme.

Pitanje jezika ostaje kao ključno, što je i razumljivo s obzirom na nacionalnu strukturu stanovništva opštine, odnosno na značaj jezika kao oruđa za povećavanje šansi u različitim društvenim utakmicama ili, rečeno na treći način, s obzirom na značaj jezika za ograničavanje pristupa resursima aspirantima iz drugih grupa. Ostaje neophodnost učenja mađarskog jezika u opštini koja ima nacionalnu strukturu kakva je ovde u pitanju. Takođe je i nastava srpskog jezika u školama s nastavom na mađarskom jeziku, skoro po pravilu, ocenjena kao loša. S obzirom na obim sredstava kojim opštine raspolažu, ovde treba pogled iz Sente usmeriti na drugu stranu i očekivati promišljen pristup Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje i kulturu, kojem je Omnibus zakonom poveren znatan deo nadležnosti na ovom planu. Nesporno je da bi u situaciji kada su etnički Srbi sve manje skloni da uče mađarski jezik, izvršavanje pokrajinske Odluke značilo favorizovanje pripadnika jedne etničke grupe pri zapošljavanju na značajnom broju radnih mesta (i to u uslovima rastuće nezaposlenosti) pa time i neku vrstu (ograničenog) monopola za njene pripadnike. S druge strane, kada se upućuju preporuke pokrajinskim organima uprave, treba imati u vidu da nije sigurno da će, prema novim ustavnim rešenjima koja se pripremaju za Srbiju, pokrajinski sekretarijati imati ovlašćenja koja imaju sada; a nije sigurno, i pored dobrog iskustva, (makar samo stoga što u Vojvodini veliki broj glasova na

izborima dobijaju vrlo različiti politički činiooci) ni da bi se ta ovlašćenja iskoristila na međusobnu integraciju pripadnika različitih zajednica.

S obzirom na zamršenost teme projekta, na međusobnu neusaglašenost pravnih rešenja i na preplitanje uticaja pojedinih nivoa odlučivanja, vrlo je teško i skoro nemoguće izvoditi zaključke i davati preporuke taksativno prema pojedinim nivoima odlučivanja i prema specifičnim ciljnim grupama. Ovo potvrđuje i razmatranje sledećeg posebnog pitanja. Reč je, naime, o pitanju sposobnosti za upotrebu jezika sredine kod pripadnika republičkih organa, a pre svega kod policajaca. Prema izveštaju kancelarije pokrajinskog ombudsmana od 29. maja 2005. godine, jedna od najbitnijih zamerki građana koji se ovoj kancelariji obraćaju, a koje su vezane za na nepovoljan položaj nacionalnih manjina, odnosi se na nesrazmernu zastupljenost pripadnika manjina u institucijama vlasti, posebno u policiji, tužilaštvima i sudovima. Primedbe se upućuju i na ponašanje policije, za koju je Pokrajinski sekretar za obrazovanje i kulturu g. Zoltan Bunjik (Bunyik Zoltán) 10. juna 2005. godine izjavio da se ponaša etnički selektivno. U kasno proleće ove godine Izvršno veće Vojvodine zatražilo je od Vlade Republike Srbije da pripremi mere kojima bi se, u skladu sa ustavnim odredbama, smanjila disproporcija u nacionalnoj strukturi zaposlenih u MUP-u na teritoriji Pokrajine. Potpredsednik Izvršnog Veća AP Vojvodine i Pokrajinski sekretar za propise, upravu i nacionalne manjine, dr Tamaš Korhec (Korhecz Tamás), upozorio je da postoji “velika nacionalna nesrazmera” i u sudovima i u javnim tužilaštvima, o čemu je Izvršno Veće obavestilo Visoki savet pravosuđa. Naime, Izvršno veće je, prema pisanju štampe, do ovakvih zaključaka došlo na osnovu informacija o strukturi zaposlenih u republičkim organima i u pravosuđu na teritoriji Vojvodine. Novine su objavile da je Korhec rekao da u tri najveća republička organa na teritoriji Vojvodine, u MUP-u, Geodetskom zavodu i u Poreskoj upravi, radi više od 10 000 ljudi, pri čemu struktura zaposlenih u MUP-u najmanje odgovara nacionalnoj strukturi Vojvodine. Prema njegovim rečima, izrazito veliki broj zaposlenih su Srbi, a izrazito mali broj su nacionalne manjine, što je obrazloženo “politikom devedesetih godina”.⁴³ S druge strane, nacionalna struktura zaposlenih u samoupravama gotovo da je identična nacionalnoj strukturi stanovništva Vojvodine.

Uopšte uzev, kada se posmatra dotok sredstava za zadovoljavanje potreba pripadnika nacionalnih zajednica, vidljivi su pozitivni efekti prenošenja ovlašćenja sa beogradskih na pokrajinske organe uprave (pri čemu bar privremeno bleđi maločas izneta bojazan vezana za sudbinu njihovih nadležnosti i za stranački sastav njihovih

⁴³ Za nezainteresovanost pripadnika nacionalnih manjina za službu u policiji, Korhec je rekao da ona nije došla spontano, već da je rezultat dugogodišnje politike etnički homogenog MUP-a. Potpredsednik IV pohvalio je poslednji konkurs koji je BIA objavila na mađarskom jeziku. Sličnu izjavu, prema kojoj je udeo pripadnika mađarske zajednice više nego dva puta manji u strukturi policijskog kadra nego u ukupnom stanovništvu, dao je i Savezni ministar za ljudska i manjinska prava g. Rasim Ljajić, na okruglom stolu “Demokratija u Srbiji”, sa temom “Regionalizacija i pitanja manjina”, održanom u Beogradu 21. juna 2005. godine u zajedničkoj organizaciji Nacionalnog demokratskog instituta (NDI) i Međunarodnog republikanskog instituta (IRI).

nosilaca). Nije čudo što zaposleni u kulturnim ustanovama naglašavaju pomoć koju im upućuje Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje i kulturu, za razliku od dugogodišnjeg inertnog ponašanja republičkog Ministarstva kulture. Isticanje da postoji diskriminacija u dodeli sredstava od strane beogradskih organa uprave ne javlja se kada se pominju ovlašćenja koja su preneti na pokrajinske organe. S druge strane, tvrdnje da postoje ne samo etnički nego i teritorijalni problemi na planu finansiranja iz beogradskih izvora, po svoj prilici su osnovane. Senta se ne nalazi u beogradskom "krugu dvojke" i već kao takva deli sudbinu drugih opština u Srbiji zbog hipercentralizovanosti Republike. Treba imati u vidu da je uticaj Pokrajine na društveni život multietničke senčanske opštine nesporno efikasan, ali da je (još uvek veoma) ograničen postojećim ustavnim rešenjima. Svojevremena analiza etničkih incidenata iz 2004. godine, koju je sproveo Centar za razvoj civilnog društva, nedvosmisleno je pokazala da bi prenos poslova vezanih za javnu bezbednost na pokrajinski nivo povoljno delovala na etničke tenzije u Vojvodini.⁴⁴ Pitanje je koliko je ova opcija realna, s obzirom na odsustvo političke volje kod nosilaca vlasti. Dok se u analizi pravnog okvira, relevantnog za temu projekta, Pokrajinski sekretarijat za unutrašnje poslove pominje kao iščezla ustanova, pokrajinska policijska uprava ostaje kao neiskorišćena mogućnost. U svakom slučaju, kao što savetuju građani, i Opština i Pokrajina ne bi smele da propuste da razviju što tešnju saradnju sa službama bezbednosti i državnim javnim službama.

Kada je u pitanju struktura moći u lokalnoj zajednici, treba reći da je određena mera nesklada između formalnog i neformalnog nivoa raspodele moći karakteristika svih složenih organizacionih celina (a opštine su nesumnjivo takve) i da taj jaz ne mora da bude neproduktivan, ako pomenuti nesklad nije suviše veliki. Građani opštine Senta političke stranke koje u njoj deluju mahom sagledavaju kao mašine za raspodelu lokalnih resursa. Stranke to uistinu i jesu, ali one nisu samo to. Sasvim je razumljivo što se lokalne političke organizacije javljaju kao jedna od ciljnih grupa u ovom projektu. One su mnogo kritikovane; s druge strane, Senta ne bi bila uljuđena i kulturna sredina, kakva uistinu jeste, da su se političke organizacije u njoj ponašale izrazito neodgovorno.

Nešto slično ovome može se reći i za poželjnu ulogu nacionalnih saveta u smislu ostvarivanja ciljeva ovog projekta. Građani mahom (mada ipak u manjoj meri nego u većini drugih opština) nipodaštavaju njihove mogućnosti da nešto korisno urade na planu zadovoljavanja kolektivnih potreba pripadnika nacionalnih zajednica ili poboljšavanja međunacionalnih odnosa. Razumljivo je što se Nacionalni savet Mađara u lokalnom javnom mnjenju dovodi u vezu sa političkom strankom koja pretežno utiče na njegove odluke. Regulisanje rada, uloge i kapaciteta nacionalnih saveta, jeste nešto što izmiče dosegima lokalnih aktera.⁴⁵ S druge strane, za žaljenje je

⁴⁴ Mogu se pogledati izveštaji na veb sajtu www.cdcs.org.yu

⁴⁵ Vidljiv je i pohvalan napor organa AP Vojvodine (kao organa teritorijalne, a ne etničke autonomije) da pojačaju svoj uticaj na rad nacionalnih saveta. Dr Korhec je proletoš saopštio da je Izvršno veće Vojvodine izdvojilo 5,3 miliona dinara za rad saveta nacionalnih manjina. Novac će biti plasiran u skladu sa kriterijumima pokrajinske vlade, po kojima je 40 odsto namenjeno srazmerno svim nacionalnim savetima, dok će se 60 odsto raspodeliti u odnosu na broj članova saveta.

što je svest o mogućnostima pomaka, koje potencijalno sadrži aktivnost nevladinih organizacija, slabo prisutna. Upravo ovakve organizacije s potencijalno, ali ne nužno međuetničkim sastavom, bile bi dobra dopuna aktivnostima drugih lokalnih činilaca na planu upravljanja multietničkom zajednicom. Ovde se one pominju kao dopuna a ne kao korektiv, s obzirom na odsustvo razvijene tradicije njihovog delovanja. Postoji mogućnost da bi njihovo delovanje bilo delimično uslovljavano sredstvima koje bi dobijale, bilo od opštine bilo od stranih fondacija, posebno onih iz Mađarske, ali se one i u slučaju takvog scenarija javljaju kao potrebne i korisne

Iz predočenih rezultata istraživanja vidi se šta sve građani zahtevaju od svoje samouprave. No, svaki zahtev je ujedno i svojevrsan izraz poverenja prema onome od kojeg se nešto zahteva. Najgore je kad građani ne zahtevaju ništa, ili skoro ništa, ili kad, kao u Tornjošu, građani prihvataju da im deca idu u školu u kojoj je boravak doslovno opasan po život, ali neće da spoje vlastiti rad sa finansijskim sredstvima koje Opština nudi. U svakom slučaju, ma koliko bilo nerealno da se u dogledno vreme u senčanskoj opštini osnuje romsko udruženje, treba očekivati da organi samouprave učine sve što mogu da bi stvaranje ovakvog udruženja podstakli i olakšali mu uslove za rad.

Primeri dobre prakse na planu upravljanja multietničkom opštinom Senta jesu i upadljivi i značajni, ali su još uvek nedosledni. Finansiranje pozorišta “Mika Antić” od strane Opštine predstavlja, po oceni pripadnika najbrojnije etničke manjine u opštini, značajan napredak. S druge strane, zbog konkurencije oko resursa (na primer oko pozorišnog prostora) mogli su se čuti iskazi poput onog da “mi svakog meseca dobijamo po jedan mali šamar.” Ovakve situacije su vrlo važne, pošto se kroz njih izražava stvarna mera ravnopravnosti pripadnika različitih nacionalnih zajednica. Usaglašena rešenja najbolji su put u međuetničku intergraciju građana lokalne zajednice. Indikativan je i svakako pohvalan slučaj otkupa i preuređenja kuće Stevana Sremca, čime se organi opštine s pravom ponose. No, u politiku multietničnosti gotovo uvek su uključeni činioци sa različitih nivoa. Tako treba imati u vidu da je u vezi sa ovim poduhvatom i Pokrajina pokazala primer “dobre prakse”, izdvojivši iz svog (sa opštinskim zbog niza razloga neuporedivog) budžeta pet puta više sredstava od Skupštine opštine Senta. S druge strane, etnički Srbi kažu da lokalna samouprava prema njima primenjuje pozitivnu diskriminaciju, ali ponekad zahtevaju da senčanskim Srbima budu na raspolaganju posebni konkursi za realizaciju aktivnosti kojima bi se ostvarila njihova kolektivna prava. Uvek prisutna dilema između segregacije u cilju očuvanja identiteta i integracije koja uklanja vođenje paralelnih života pripadnika nacionalnih zajednica, ali koja takođe vodi u postepeno gubljenje etničkog identiteta, ovde je posebno zanimljiva sa šire tačke gledišta, jer se separatno organizovanje i specifična (u nekim iskazima, srazmerna) podela resursa traže za manjinsku grupu u opštini Senta, pri čemu je ta grupa deo etničke većine u Srbiji. Već je ranije u ovom odeljku bilo rečeno da je insajdersko manjinsko iskustvo

senćanskih Srba veoma poučno i upotrebljivo u širim prostornim okvirima. Na primer, vredelo bi na javnoj raspravi problematizovati zaključak da pripadnici manjinskih zajednica traže neke svoje kvote i ograničene monopole, onda kada smatraju da bi u slobodnoj utakmici oko resursa bili nadjačani.

Primeri dobre prakse u opštini Senta nipošto ne bi smeli da se potcene. U ovoj opštini, sa nadmoćnom mađarskom etničkom većinom, kulturno-umetnička društva koja deluju na srpskom jeziku dobijaju sredstva iz opštinskog budžeta, počev od 2000. godine. Posle dvanaest godina, u organe lokalne samouprave ulaze i etnički Srbi. Ovi primeri su posebno značajni s obzirom da se javljaju u uslovima mirnih, ali u osnovi loših međunacionalnih odnosa (ne samo u Senti, nego u celoj Vojvodini, a u nekim njenim delovima ovi odnosi su znatno gori nego u ovoj opštini).

Iz prethodno predočenih rezultata istraživanja videlo se da građani napore samouprave u opštini Senta, u vezi sa zadovoljavanjem potreba pripadnika nacionalnih zajednica na planu ostvarivanja kolektivnih prava, ne ograničavaju samo na nabrojane slučajeve. Bili su pominjani dvojezični materijali za razne manifestacije, postojeća dvojezičnost u službenoj upotrebi, finansiranje Kulturno - obrazovnog centra i još dosta toga. Neke pojave imaju više strana. Pitanje jezika i njegove upotrebe jeste najveći problem Sente, pošto je to žiža u kojoj se fokusira etničko takmičenje, ali ono istovremeno izražava i jedno od najvećih dostignuća njenih građana i njihove samouprave. Ljudi u Senti mahom loše govore "onaj drugi" jezik, ali oni su, što je u Vojvodini na žalost sve veća retkost, mahom bilingvalni. Njihovo ponašanje, uslovljeno zahtevima mirne svakodnevnice, pošto se etničke tenzije retko javljaju otvoreno, jeste po mnogo čemu ispred određenih sadržaja njihove svesti. Petnaestogodišnje nacionalističko zaglupljivanje stvorilo je jednu "pozadinsku pretpostavku" razmišljanja o međuetničkim pitanjima u vidu raširene teze o ugroženosti vlastite nacije. Ove poruke se ne emituju iz Sente, pošto ona nije nacionalni centar nijedne od zajednica čiji pripadnici u njoj žive. Svakodnevno iskustvo kolegijalnih i komšijskih normalnih ljudskih odnosa, praćeno konstruktivnim stavom i samouprave ali, ne treba ovo potceniti, i drugih činilaca (opozicionih političkih stranka, verskih zajednica, neformalnih krugova) slabi intenzitet efekata nacionalističke propagande, ostavljajući, ipak, pojačanu osetljivost za etničke probleme. S obzirom na ovo, neke pojave, koje nisu pre svega etnički uslovljene, nakadno se etniziraju u grupnoj svesti i onda deluju kao realni činoci u multietničkoj zajednici. Politika i praksa zapošljavanja, što je jedno od najranjivijih mesta u multietničkim opštinama, uslovljene su pre stranačkim nego nacionalnim činocima. Javna rasprava uz iznošenje činjenica nije nemoguća u Senti, nezavisno od toga što bi ukazala na postojanje neformalnih grupa koje imaju nemali uticaj na planu raspolaganja resursima. Politički sistem Srbije takav je kakav jeste i lokalni činoci ne mogu da ga promene. No, oni mogu da one njegove segmente, koji su neposredno vezani za upravljanje opštinom (što je delom drugo ime za raspodelu lokalnih resursa, makar i da se ne svodi na ovo) učine transparentnijim. Isto važi i za procenu da se etnički Mađari re-ruralizuju i provincijalizuju, zbog lošeg stanja privrede u

sadejstvu sa iseljavanjem mlađeg obrazovanog kadra. To je takođe pitanje za javnu raspravu, i to ne samo za jedan inicijalni okrugli sto⁴⁶, nego za permanentnu javnu raspravu kao za segment upravljanja multietničkom zajednicom. Oblik ove permanentne kontrole stanja i problema trebalo bi da bude sugerisan od strane lokalnih aktera. Ingerencije opštinskih organa jesu male, sredstva koja se vraćaju u opštine jesu nedostatna, ali je uticaj činilaca na nivou opštine, zbog ranije pomenutih razloga, veći od njihovih nadležnosti i materijalnih resursa. Građani, upitani za mišljenje, predlažu zajedničke aktivnosti pripadnika nacionalnih zajednica, zajedničke kulturne manifestacije, zajedničke proslave i slično. Skupština opštine podržava stvaranje omladinskog udruženja etnički mešovitog sastava. Nema razloga da se ovim nastrojenjima ne pridoda i stalna javna debata o problemima upravljanja multietničkom zajednicom.

Senta ima sreću (ili, tačnije, zaslugu njenih građana i javnih činilaca) da u njoj rasprava o etničkim pitanjima u opštini jeste rasprava o etničkim odnosima i, eventualno, pritajenim tenzijama i njihovim uzrocima, ali ne i o etničkim konfliktima. Menadžment multietničke zajednice u Senti na sreću nema veze sa upravljanjem krizom. Međunacionalni odnosi u ovoj opštini su na latentnoj ravni loši, što je pokazala upotreba jakih istraživačkih sredstava, primerenih probijanju konformističkih barijera pri davanju verbalnih iskaza. No, oni su manje loši nego u većini drugih opština u Vojvodini, što verovatno izmiče pažnji bar dela lokalnih aktera, ali što je nesporno ukoliko se posmatraju uporedno vođene evidencije Centra za razvoj civilnog društva, nezavisno od toga da li se radi o podacima prikupljenim preko *press clippinga*, monitoringa etničkih tenzija ili anketnih istraživanja. Nije namera da se lokalni akteri ovde hvale, pošto posao Centra za razvoj civilnog društva nije da o tome sudi, kao što nije ni da arbitrira, ni između stanja međunacionalnih odnosa i kapaciteta za njihovo poboljšavanje u pojedinim opštinama, niti između etničkih Srba i Mađara, ili između činilaca koji se u datom času nalaze u opštini na vlasti ili u opoziciji. Jednostavno, u Senti je moguće izvesti ono što nije moguće uraditi svuda bez neželjenih posledica, odnosno, u ovoj opštini je moguć trajan i otvoren dijalog lokalne zajednice i pripadnika nacionalnih zajednica i drugih činilaca koji deluju u okviru opštine. Naravno, naivno bi bilo očekivati da se bilo koji problem potpuno razreši dijalogom. S druge strane, stalna konstruktivna reproblematicija pitanja vezanih za multietnički karakter ove lokalne zajednice, mogla bi da integriše a da se pri tome ne gubi identitet, što je osnovni problem kod svakog procesa integracije. Povoljna je okolnost što je veliki broj sagovornika pokazao sluh za ulogu ekonomskog činioca na planu razvoja lokalne zajednice i

⁴⁶ U ovom projektu polazi se od pretpostavke da ne postoje u dovoljnoj meri razvijeni kapaciteti za kreiranje i realizaciju manjinskih politika na lokalnom nivou. U funkciji otklanjanja evidentiranih manjkavosti, planira se realizacija različitih edukacijskih programa namenjenih različitim ciljnim grupama, kao što su: lokalni politički zvaničnici, zaposleni u javnoj upravi, obrazovanju, informativnim kućama, aktivisti političkih partija, politički podmladak, civilne (NVO) organizacije, manjinske političke i kulturne organizacije i slično.

odnosa između pripadnika nacionalnih zajednica koje u njoj žive. Prema gotovo opšteprihvaćenom mišljenju koje se može čuti u ovoj opštini, njen ključni problem je smanjivanje depopulacije i povećavanje privrednih resursa. Oko ovoga se slažu akteri iz različitih nacionalnih zajednica, takođe i oni iz opštinske vlasti i iz sadašnje opozicije. Svojevrsna ravnoteža etničkih stranaka u vlasti i u opoziciji na opštinskoj ravni, kao i u osnovi dobri, ili bar ne loši, međuetnički odnosi u okviru vladajućeg i opozicionog stranačkog bloka, jesu svojevrsno jamstvo da bi opština Senta izdržala u etničkom miru i godine napretka i razvoja, kada se sa povećanim resursima najčešće povećava i jagma za njima i etnička utkamica, kao što je izdržala godine ratova u okruženju i blokirane tranzicije. Treba ponoviti da se u slučaju opštine Senta, za razliku od nekih drugih opština u Vojvodini, ne radi o potrebnoj aktivnosti za razvijanje kapaciteta pripadnika ciljnih grupa, ka kojima je usmeren ovaj projekt za upravljanje krizom etničkih odnosa, nego o razvijanju kapaciteta za aktivno sudelovanje u upravljanju multietničkom zajednicom, preko porasta racionalnog sagledavanja činilaca koji na ovo utiču, odnosno kroz pretvaranje njihovih dejstava iz latentnog u manifestni i transparentni oblik.

Savet projekta

- ❖ Žužana Serenčeš, slobodni novinar
- ❖ Jadranka Jelinčić, izvršni direktor Fonda za otvoreno društvo Beograd
- ❖ Aleksandar Popov, direktor Centra za regionalizam
- ❖ Jovan Komšić, profesor sociologije na Ekonomskom fakultetu u Novom Sadu
- ❖ Ana Mikanova Tomanova, koordinatorica nacionalnih Saveta
- ❖ Marta Barši, član veća skupštine opštine Senta
- ❖ Rozalija Torde, član opštinskog veća skupštine opštine Zrenjanin zadužena za međunacionalne odnose i verske zajednice
- ❖ Janoš Oros, pomoćnik pokrajinskog sekretara za propise, upravu i nacionalne manjine
- ❖ Milan Stepanović, Skupština opštine Sombor
- ❖ Miroslav Samardžić, politikolog

Fond za otvoreno društvo, Beograd
i
Centar za regionalizam, Novi Sad
Lokalne politike u multietničkim zajednicama - Senta

Izdavač:

Centar za regionalizam

Za izdavača:

Aleksandar Popov

Železnička 35, Novi Sad

Srbija i Crna Gora

Telefon/fax: + 381 21 528-241

e-mail: centreg@nscable.net

www.centarzaregionalizam.org.yu

Urednik:

Radomir Šovljanski

Istraživanje realizovao:

Centar za razvoj civilnog društva, Zrenjanin

www.cdcs.org.yu

Prevod:

Sinkovcs Éva

Milenković Valéria

János Orosz

Štampa:

WILLY, Novi Sad

Projekat se realizuje uz finansijsku podršku
Fonda za otvoreno društvo Beograd